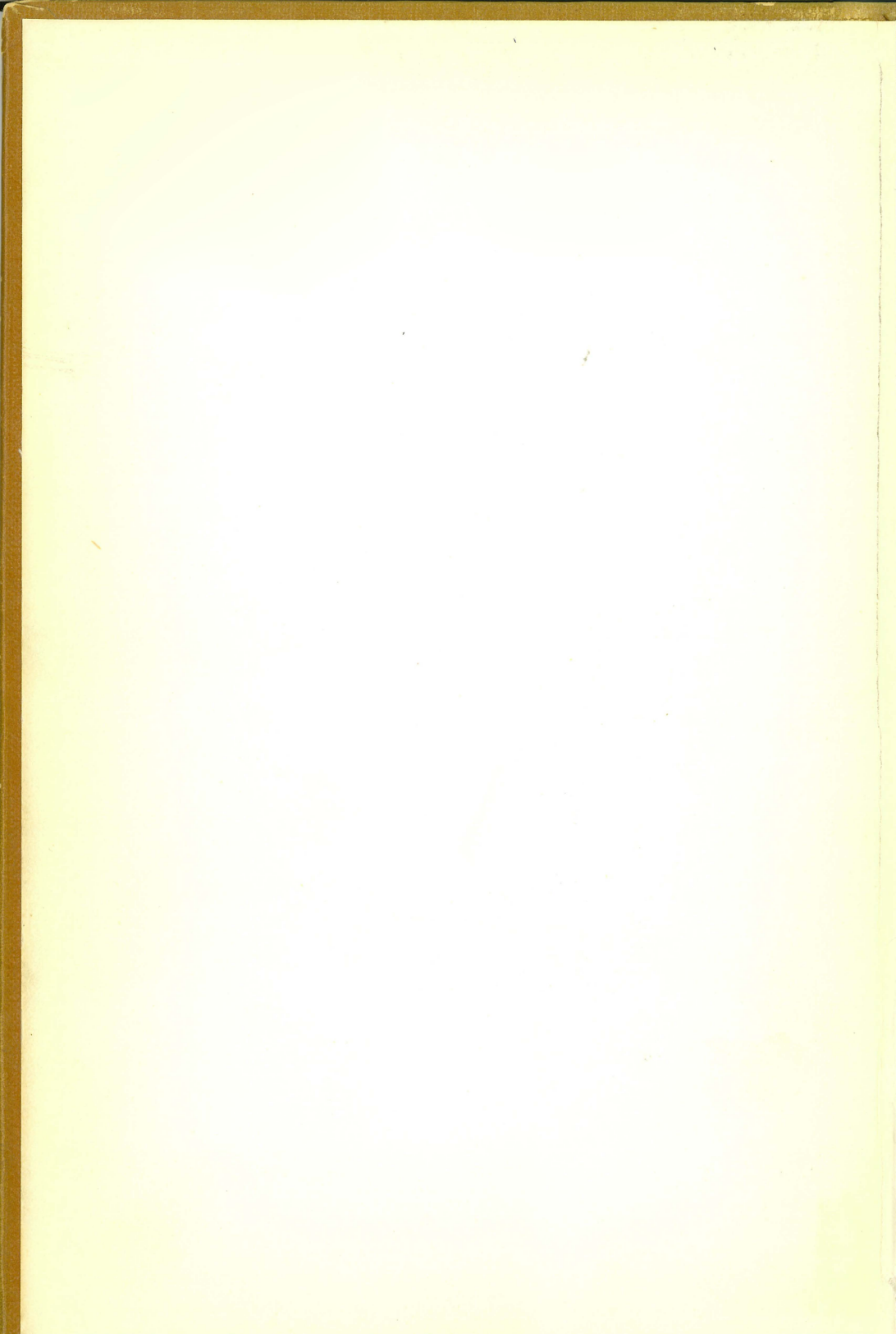

Nils Viklund:
Om ersättning
enligt
vattenlagen

Norstedts Gula Bibliotek

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

OMERSÄTTNING
ENLIGT
VATTENLAGEN

LAGTEXT MED
KOMMENTAR OCH RÄTTSFALL
UTGIVEN AV
NILS VIKLUND
LAGMAN

STOCKHOLM
P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

© P. A. NORSTEDT & SÖNER 1964

STOCKHOLM 1964

KUNGL. BOKTRYCKERIET P. A. NORSTEDT & SÖNER

FÖRORD

Föreliggande arbete grundar sig i första hand på de tryckta förarbetena till 1918 års vattenlag och till senare vidtagna ändringar i denna lag. En betydelsefull källa vid tolkningen av 9 kap. har därjämte varit den av f. d. justitierådet N. Gärde upprättade promemorian för föredragning i lagrådet av det år 1917 avgivna förslaget till vattenlag. För justitierådet Gärdes välvilliga medgivande att utnyttja promemorian vill jag betyga min stora tacksamhet.

Rättspraxis inom kommentarens område har beaktats så fullständigt som det med hänsyn till materialets delvis svåröverskådliga beskaffenhet varit möjligt. Sålunda har Högsta Domstolens och Vattenöverdomstolens avgöranden genomgåts för tiden efter vattenlagens ikraftträdande, varjämte äldre i N.J.A. refererade rättsfall medtagits i den mån de fortfarande äger aktualitet.

Professor Seve Ljungman och vattenrättsrådet Gustaf Zickerman har välvilligt genomläst delar av kommentaren och meddelat värdefulla råd beträffande utformningen. Härför framför jag min stora tacksamhet. Det är mig emellertid angeläget betona, att Ljungman och Zickerman icke på alla punkter delar de i kommentaren framförda åsikterna, vilka alltså får stå för utgivarens egen räkning.

Stockholm i september 1963.

NILS VIKLUND

FÖRKORTNINGAR

DL	= Lagen 20/6 1879 om dikning och annan avledning av vatten.
Förslaget 1910	= Betänkande med förslag till vattenlag m. m., avgivet av vattenrätts- och dikningslagskommittéerna.
Förslaget 1916	= Betänkande med förslag till ny flottningslagstiftning. avgivet av inom justitiedepartementet tillkallade sakkunniga.
Förslaget 1917	= Betänkande med förslag till vattenlag m. m., avgivet av särskilda inom justitiedepartementet tillkallade sakkunniga.
Förslaget 1919	= Betänkande med förslag till ny lagstiftning angående torrläggning av mark m. m., avgivet av inom justitiedepartementet tillkallade sakkunniga.
Förslaget 1937	= Betänkande med förslag till lagstiftning om grundvatten m. m., avgivet av särskilda inom justitiedepartementet tillkallade sakkunniga.
Förslaget 1939	= Betänkande angående åtgärder till motverkande av vattenförorening m. m., avgivet av särskilda inom justitiedepartementet tillkallade sakkunniga.
Gärde	= PM (stencilerad), upprättad av f. d. justitierådet N. Gärde för föredragning i lagrådet av förslaget till vattenlag.
HD	= Högsta domstolen.
KB	= Konungens Befallningshavande.
Karlgren	= Hjalmar Karlgren: Skadeståndsrätt (1958).
af Klintberg	= L. af Klintberg; Om byggande i vatten enligt 2, 3 och 5 kap. Vattenlagen.
Ljungman	= Seve Ljungman: Några vattenrättsliga ersättningsfrågor i allmänt civilrättslig belysning (i Rättsvetenskapliga studier ägnade minnet av Phillips Hult).
NJA	= Nytt Juridiskt Arkiv.
RB	= Rättegångsbalken 18/7 1942.
RÅ	= Regeringsrättens årsbok.
SvJT	= Svensk Juristtidning.
SVP	= Svenska Vattenkraftföreningens publikationer.
Utskottet 1918	= tredje särskilda utskottets vid 1918 års lagtima riksdag utlåtande nr 1.
VD	= Vattendomstol(en).
VL	= Vattenlagen.
VÖD	= Vattenöverdomstolen.

INLEDNING

De allmänna civilrättsliga skadeståndsreglerna sedda i förhållande till motsvarande regler enligt VL.

VL 9: 1—12 innehåller de allmänna reglerna för skadeståndsskyldighet enligt VL. Vid första påseendet kan reglerna möjligen tyda på att snart sagt varje skada, som kan sättas i samband med ett vattenbyggnadsföretag, skall ersättas. Så är dock icke förhållandet utan *VL:s regler måste ses mot bakgrunden av vad som enligt civilrättens allmänna grundsatser menas med skada och intrång. Endast i den mån VL:s text eller motiv ger uttryckligt besked om att en annan tolkning av civilrättens allmänna grundsatser ifråga om begreppet skada och intrång varit avsedd, kan en från dessa grundsatser avvikande tillämpning godtagas.*¹

Skadeståndsrätten indelas ju i skadeståndsrätt i obligatoriska och skadeståndsrätt i utomobligatoriska förhållanden. Skadestånd i obligatoriska förhållanden saknar intresse för vattenrättens vidkommande och kan därför lämnas åt sido i detta sammanhang. Däremot bör vid utdömande av skadestånd enligt VL beaktas reglerna inom den *utomobligatoriska skadeståndsrätten*. Denna framställning avser icke att lämna en uttömmande redogörelse för dessa regler. En kortare schematisk översikt torde dock vara på sin plats beträffande de bestämmelser, till vilka hänsyn bör tagas vid bestämmande av skadestånd inom det vattenrättsliga området.

1. Ansvarighetsgrunden

Huvudregeln beträffande ansvarighetsgrunden är, att *vållande* (dolus eller culpa) skall ligga skadegöraren till last. Skadeståndsansvaret är emellertid under vissa förutsättningar utsträckt att gälla även *oberoende av vållande*. Hit räknas de fall, där s. k. strikt skadeståndsansvar, med eller utan stöd av lagregler, föreligger samt sådana fall, där det föreligger ersättningsskyldighet på grund av s. k. rättsenligt

¹ Ljungman a. a. s. 287, jämför Ljungman—Stjernquist: Den rättsliga kontrollen över mark och vatten, II, s. 87 ff.

handlande. Till de sistnämnda fallen hör bl. a. expropriation och *tvångsförfogande med stöd av vattenlagen*. Ansvarigheten grundas här på det i lag medgivna tvångsförfogandet, som förutsätter, att ersättning skall givas.

För skadeståndsskyldighet i utomobligatoriska förhållanden uppställes vidare krav på *positiv handling* och *adekvat kausalitet*. Det förra kravet torde vid de tvångsförfoganden enligt vattenlagen, som det här är fråga om, vara utan betydelse.

Kravet på *adekvat kausalitet* torde böra upprätthållas även då fråga är om ersättning enligt vattenlagen. Här gäller alltså de allmänt skadeståndsrättsliga principerna.¹ Förespråkare finns för den åsikten, att adekvansbedömningen kan göras »liberalare», då fråga är om vattenrättsliga förhållanden. Ett ofta citerat exempel, där kausaliteten icke anses vara adekvat, är, att ägaren till en dämningsskadad fastighet grämer sig så över skadorna genom dämningen, att han blir psykiskt sjuk och låter fastigheten förfalla.

2. Objekt för ersättningsskyldighet

Sedan grunden för ansvarigheten med ledning av det nu anförda klarlagts, har man att bestämma *vad* som skall ersättas. För denna bestämning har man att tillämpa de allmänna principerna inom skadeståndsläran med de jämkningar, som kan föranledas av bestämmelserna i VL.

Ersättningsreglerna i VL är icke tillämpliga ifråga om *personskada*.

Vidkommande *skada å sak* räknar VL i visst hänseende med ett mera vidsträckt skadebegrepp än som förekommer inom den allmänna skadeståndsläran och expropriationsrätten i allmänhet. Exempel härpå erbjuder 9: 8, som ju innehåller en föreskrift om ersättning för mistade affektionsvärden o. dyl.

Av det anförda följer alltså att ersättning enligt VL kan utgå för *skada å sak*, evad skadan är av ekonomisk beskaffenhet eller utgör sådan ideell skada som avses i 9: 8.

Däremot innehåller VL inga regler om ersättningsskyldighet för intrång i en endast obligatorisk rättighet, om man undantager det ur praktisk synpunkt helt betydelselösa stadgandet i VL 4: 11 tredje st.

¹ Se ang. adekvansläran. Karlgren a. a. s. 37 ff.

3. Kretsen av ersättningsberättigade

Enligt den allmänna skadeståndsläran tillkommer rätt till skadestånd för sakskada endast den av skadan omedelbart drabbade i betydelsen av den som själv är ägare till den skadade egendomen eller eljest därtill haft sådan särskild rätt, som enligt sin beskaffenhet principiellt kan vara föremål för sakrättsligt skydd.¹ Dessa allmänna regler torde gälla även då fråga är om ersättning enligt VL. Sålunda anser sig *Ljungman* ha konstaterat, att varken avfattningen av själva lagtexten i VL eller dess förarbeten visar, att ersättning enligt 9 kap. kan ifrågakomma åt andra än åt sådana, *som kan åberopa äganderätt eller särskild rätt till den egendom, varå ingrepp sker.*²

Begreppet *särskild rätt* synes utgöra en från 1917 års expropriationslag hämtad legislativ nybildning. Enligt motiven till lagen innefattas däri även rättigheter, vilka icke åtnjuter sakrättsligt skydd men som genom inteckning kan förvärva sådant skydd. Enligt *Ljungman* innebär kravet på särskild rätt, att den skadelidande gentemot saken ifråga intog en rättsligen skyddad position åtminstone i något annat avseende än situationen vid skadegörelse. Man behöver enligt *Ljungman* icke gå så långt som att kräva sakrättsligt skydd i förhållande till ägarens borgenärer eller successorer utan tillräckligt torde vara, att den skadelidande hade *rättslig möjlighet att gentemot ägaren tilltvinga sig disposition över saken i ett eller annat hänseende.*³

Avgränsningen av de ersättningsberättigades krets till dem som kan åberopa äganderätt eller särskild rätt kan emellertid förefalla alltför snäv. Starka sakliga skäl torde ibland tala för att kretsen av ersättningsberättigade bör utsträckas till att omfatta även vissa andra intressenter med avseende på en sakskadad fastighet än dem, som ur strängt doktrinär synpunkt kan anses ha särskild rätt till fastigheten. För att kunna hänföras till denna kategori torde emellertid dylika intressenter böra inta en särställning i förhållande till dem som exempelvis kan åberopa endast allemansrätt. I den mån en viss användning av en fastighet kan anses utgöra *en väsentlig betingelse* för fastighetens ekonomiska nyttjande och alltså utgör *ett väsentligt led i driften av fastigheten*, bör skada eller intrång i detta nyttjande medföra ersättningsskyldighet. Ett exempel på här angivna fall er-

¹ Karlgren a. a. s. 226. *Ljungman* a. a. s. 288.

² *Ljungman* a. a. s. 297.

³ *Ljungman* a. a. s. 290.

bjuder virkesutdrivning från en fastighet, som ligger i närheten av den flottled, dit virket drives. En möjlighet att utan särskild upplåtelse nyttja flottledens stränder för virkesavläggning torde för den fastighet, från vilken virket utdrives, vara av största ekonomiska betydelse och utgöra en förutsättning för fastighetens ekonomiskt riktiga utnyttjande. En ersättningsskyldighet för intrång i denna möjlighet framstår därför som sakligt starkt motiverad (se vidare härom s. 16 f).

4. Ersättningens storlek

Anledning saknas till annat antagande än att de allmänt skadeståndsrättsliga reglerna om *storleken av ersättningen* skall gälla även i vattenrättsliga förhållanden (se vidare s. 86 ff). Ersättningens belopp skall alltså i princip motsvara värdet av skadan, varken mer eller mindre. Kan skadan förebyggas genom lämplig åtgärd och är kostnaden för dylik åtgärd icke oskäligen i förhållande till själva skadan synes dock denna böra förebyggas (se nedan under 5). Är åtgärden av vidlyftig beskaffenhet, bör det ankomma på ersättningsgivaren-företagaren att utföra den. Frågan om ersättningen blir då ej aktuell. Är åtgärden åter av enklare beskaffenhet, och det finnes lämpligt, att den skadelidande själv utför den, synes ersättning böra utgå och då begränsas till belopp motsvarande kostnaden för åtgärden.

De allmänt expropriationsrättsliga reglerna om ersättning för skada på återstod torde i princip vara giltiga även inom vattenrätten, och reglerna i 9: 2—6 innefattar en närmare utveckling av dessa regler.

VL saknar motsvarighet till stadgandet i Expr L om kvittning av skada mot nytta, som kan uppkomma vid delexpropriation. I praxis har emellertid ansetts tillåtet att åtminstone i vissa fall genomföra kvittning av skada som drabbar en fastighet till följd av företag enligt VL mot den nytta som kan uppkomma för fastigheten genom företaget, se härom NJA 1944 s. 516.

Om förhöjning av ersättningen i vissa fall återfinnes regler i 9: 48. Dessa regler saknar motsvarighet inom den allmänna skadeståndsläran.

5. Ersättningsreglerna i VL

Vattenlagen är uppbyggd på det sättet, att den i 1—8 kap. behandlar de fall, då en företagare äger göra intrång på motstående intressen. Huvudregeln är (jfr 2: 2), att en vattenbyggnad om möjligt skall inrättas så att skada för motstående intressen ej uppstår. Den skada som ändock uppkommer skall i första hand förebyggas genom lämpliga åtgärder, därest sådana åtgärder kan genomföras för rimliga kostnader¹. Eventuellt kvarstående skada skall ersättas, och reglerna härom är sammanförda i 9 kap.

9 kap. VL avser uteslutande frågan om ersättning för *skada på enskilda intressen*. Ersättningsreglerna för skada på allmänna intressen är enligt förarbetena icke upptagna i 9 kap.² utan ersättning för skada på dessa intressen regleras i annan ordning (t. ex. genom utdömande av reglerings- och fiskeavgifter). Däremot skall för skada på *enskilda intressen* ersättning alltid utgivas enligt reglerna i 9 kap., om den skadelidande icke genom särskild föreskrift (såsom t. ex. i 1: 6, 5: 4, 6: 5 eller 8: 30 och 35) är skyldig tåla intrånget utan ersättning. De materiella regler, som ger en företagare rätt att ta i anspråk eller skada annans egendom, innehåller därför i regel en hänvisning till 9 kap. ifråga om reglerna för ersättningen («— — — skall ersättning givas efter ty i 9 kap. skils»).

Bestämmelserna i 9 kap. har sammanförts i olika grupper. Sålunda ges i 1—12 §§ regler om ersättningsskyldighet i allmänhet. Därefter följer bestämmelser om ersättning medelst kraftöverföring (13—45 §§), om ersättning genom tillhandahållande av vatten (46 §) och om ersättning i penningar (47—53 §§). Slutligen upptar kapitlet föreskrifter om sättet och tiden för erläggande av penningersättning samt om tiden för tillträde av egendom, som löses (54—67 §§), om Konungens Befallningshavandes befattning med nedsatta ersättningsmedel (68—70 §§), om anmälan i vissa fall till vederbörande domstol (71 och 72 §§), om rätt för fordringsägare att påkalla prövning av ersättningsbelopp (73 §) samt om återlösningsrätt (74 §).

¹ Angående skadeförebyggande åtgärder se af Klintberg a. a. s. 14 f.

² Gärde 9 kap. s. 1.

VATTENLAG

given Stockholms slott den 28 juni 1918
Vi GUSTAF, etc., göra veterligt att Vi,
med riksdagen, funnit gott förordna
som följer:

9 kap.

Om ersättning

Om ersättningsskyldighet i allmänhet

1 §.

Där jämlikt denna lag rätt medgives någon att tillösa sig samfällt strömfall med eller utan utmål eller att eljest lösa eller taga i anspråk annan tillhörigt område eller att tillgodogöra sig vattenmängd eller vattenkraft, som tillhör annan, eller att vidtaga åtgärd, varigenom eljest annans egendom lider skada eller intrång, varde, såvitt ej i 1, 2, 5, 6 eller 8 kap. annorledes stadgas, honom ålagt att efter ty nedan sägs gälda ersättning för egendom, som avstås, eller för förlust, skada eller intrång, som förorsakas.

Ersättning skall, där den ej enligt vad i detta kap. är stadgat bör utgå medelst kraftöverföring eller genom tillhandahållande av vatten, bestämmas i penningar; dock vare överenskommelse mellan parterna, att ersättning skall utgå på annat sätt, gällande, såframt den av vattendomstolen finnes lämplig och varder genom dess beslut fastställd.
Lag 20 juni 1941.

Första stycket

Stycket innehåller *den grundläggande regeln* beträffande ersättningsskyldigheten enligt 9 kap. Förutsättning för att ersättning skall utgå är, att *rätt enligt VL* medgives någon att lösa, taga i anspråk eller skada annans egendom. Ett olagligt ingrepp i ett vattenområde, t. ex. olaga dämning, är givetvis skadeståndsgrundande i och för sig, men ersättningen bestämmes här icke efter reglerna i 9 kap. VL utan efter allmänna skadeståndsrättsliga regler, varav följer bl. a., att de särskilda reglerna i 9: 7 och 8 ej är tillämpliga och att förhöjning utöver värdet enligt 9: 48 ej skall utgå (NJA

1910 not A 187, 1912 not A 6, 1914 not A 220, 257). Ej heller torde enbart den omständigheten att en byggnad i vatten vållar skada föranleda, att reglerna, 9 kap. blir tillämpliga. I den mån det är fråga om en otillåten skada skall vanliga skadeståndsrättsliga regler tillämpas.¹

Jämför i förevarande hänseende rättsfallet NJA 1957 s. 321, där fråga var om ersättning för skada genom översvämning vid en Borås stad tillhörig kulvert. I HD:s dom konstaterades, att rätt till kulvertföretaget icke medgivits enligt VL samt att staden, enär tillämpliga bestämmelser i 8 kap. VL ej föranledde till annat, förty vore ansvarig för uppkomna skador allenast om de orsakats genom försummelse i fråga om avbördningsanordningarna eller om eljest vållande till skadorna låge staden till last.

I lagtexten uppräknas de fall, då ersättningsreglerna i 9 kap. träder i tillämpning. De är, då någon enligt VL medgives

- 1) att tillösa sig samfält strömfall med eller utan utmål;
- 2) att eljest lösa eller taga i anspråk annan tillhörigt område;
- 3) att tillgodogöra sig vattenmängd eller vattenkraft som tillhör annan; eller
- 4) att vidtaga åtgärd, varigenom eljest annans egendom lider skada eller intrång.

Den i första stycket upptagna grundläggande regeln beträffande ersättningskyldigheten — läst i samband med 9: 48 och 9: 49 — torde till sin innebörd få anses överensstämma med motsvarande stadgande i ExprL (7 §) ehuru sistnämnda lag — särskilt efter lagändring 1949 — innehåller mer detaljerade föreskrifter om ersättningsens storlek (... »fastighetens värde med hänsyn särskilt till ortens pris och fastighetens avkastning»). Såväl enligt VL som ExprL torde det vara fråga om att fastställa ett värde, som *varken ligger i överkant eller underkant i förhållande till den orsakade skadan*. Kan skadan entydigt bestämmas till sitt värde finnes icke anledning frångå detta. Bygger emellertid värderingen på osäkra faktorer, torde bestämmandet av skadans storlek böra grundas på sådana antaganden, att den skadelidande blir fullt gottgjord, även om den ersättningskyldige i sådant fall kan komma att bli skyldig utgiva en ersättning, som ligger i överkant.²

I detta sammanhang bör erinras om stadgandet i RB 35: 5, där det föreskrives, att rätten, då fråga är om inträffad skada och full bevisning där om icke alls eller allenast med svårighet kan föras, äger uppskatta skadan till skäligt belopp. Detta stadgande gäller jämväl i vattenmål och bör komma i tillämpning, då någon säker utredning om skadan ej kan förebringas. Det bör emellertid ihåggkommas, att stadgandet är att betrakta som ett reservstadgande och bör komma till användning endast i sista hand, då andra utvägar icke står till buds. I första hand bör — om skadan ej anses kunna för närvarande värderas — undersökas huruvida möjlighet finns att tillämpa 11: 66 mom. 2 och alltså uppskjuta ersättningsfrågan i avbidan på

¹ Gärde 9 kap. s. 4.

² Jfr vidare ang. expropriationsersättningsens bestämmande. Ljungman—Stjernquist: Den rättsliga kontrollen etc. II, s. 30 ff. med hänvisn.

erfarenhetens rön. Skulle denna utväg icke lämpligen böra tillgripas — det rör sig t. ex. om en bagatellartad skada — blir man nödsakad att tillgripa 35: 5 RB och uppskatta skadan till skäligt belopp. Jämför i detta sammanhang VÖD:s dom den 29 mars 1962 nr II: T 8 i mål om reglering av sjön Lossen, där VÖD avböjde att tillämpa 35: 5 RB under motivering, att en uppskattning enbart med ledning av i målet förekommande, för skadebedömningen knappa uppgifter kunde lända parterna till men, och i stället förklarade ersättningsfrågan (som rörde försvårat eller fördyrat utnyttjande av vattenkraft) vilande i avbidan på att fråga om utnyttjande av vattenkraften kunde bli aktuell. Däremot tillämpades nämnda lagrum i målet rörande ersättning i anledning av tillstånd att anlägga broar över Kinda kanal (VÖD:s dom den 25 mars 1959, II: T 6). Genom tillkomsten av brobyggnaderna ansågs att hittills bedrivna ångbåtstrafik på kanalen tvingats att upphöra och att ägaren och nyttjanderättshavaren av kanal- och slussanläggningarna (Aktiebolaget Kinda Båttled) därigenom ginge miste om de avgifter, som eljest kunnat påräknas. Med hänsyn till ovissheten om hur länge trafiken kunnat upprätthållas och till att möjligheten icke kunde uteslutas, att för bolaget inkomstbringande trafik på kanalen kunde fortsättas i annan form, ansågs någon tillfredsställande utredning om storleken av förlusten icke kunna göras. VÖD ansåg sig därför jämlikt 35: 5 RB oförhindrad att bestämma ersättningen till ett skäligt belopp.

I målet om reglering av Storsjön i Jämtland förekom en kombination av skadeförebyggande åtgärd och ersättning. Där hade sökanden ålagts och påbörjat utförande av viss skadeförebyggande åtgärd, men sakägaren motsatte sig, att åtgärden utfördes på angiven plats. HD fann vid detta förhållande, att sakägaren i stället borde berättigas att erhålla ersättning i pengar, men att sakägaren måste anses pliktig att från ersättningsbeloppet vidkännas avdrag för det arbete med åtgärden, som sökanden utfört innan inhibition av meddelat verkställighetstillstånd meddelats (NJA 1948 not A 82).

Vid värdering av en skadas storlek har vattendomstolen i första hand att undersöka, *huruvida skadan kan förebyggas genom lämplig åtgärd*. Dylik åtgärd kan åläggas den ersättningsskyldige — i regel vederbörande företagare som oftast står som sökande i målet — om ej åtgärden skulle medföra oskäligen kostnader.¹ Ett bestridande från sökanden att utföra åtgärden spelar i och för sig icke någon roll. Ofta kan situationen vara sådan, att all rimlighet talar för att åtgärden bör utföras av sökanden-företagaren (denne disponerar t. ex. större maskinella resurser än den skadelidande, har bättre tillgång till arbetskraft o. s. v.). I sådant fall uppkommer i och för sig icke frågan om ersättningsskyldighet. I många fall kan det emellertid vara lämpligare, att åtgärden utföres av sakägaren. Den sakägaren tillkommande ersättningen för skadan bör då självfallet icke fastställas till högre belopp än som motsvarar den kostnad han får vidkännas för åtgärden. Skulle emellertid skadeförebyggande åtgärd ej böra utföras

¹ Jfr Viklund, SvJT 1939, s. 186 ff., af Klintberg a. a. s. 14 f., och Ljungman, Några synpunkter på frågan om ersättning in natura i vattenmål.

eller kostnaden härför ställa sig oskäligt hög, skall skadans värde fastställas enligt de värderingsgrunder, som finnas skäligen.

Om skada eller intrång på grund av ett vattenbyggnadsföretag icke förutsetts av vattendomstolen vid beslutet om företaget, kan den skadelidande enligt 2: 24 framställa anspråk på ersättning i efterhand, om han anmäler anspråket inom viss tid. Fråga blir då om i enahanda ordning kan prövas anspråk på skadeförebyggande åtgärd. Enär VL vid den »ordinära» skaderegleringen — som sker i samband med eller i nära anslutning till beslutet om tillstånd till respektive företag — anses ge utrymme för att ersättning utbytes mot skadeförebyggande åtgärd, saknas anledning att i fall enligt 2: 24 intaga den ståndpunkten, att skadeförebyggande åtgärd ej skulle kunna tillgripas. Fallet bör bedömas som om skadan regleras i vanlig ordning. En annan sak är, att förutsättningarna för sökanden att utföra sådan åtgärd kanske förändrats under den tid som gått — i samband med företagets genomförande disponerade kanske sökanden på platsen arbetsstyrka och maskinpark, som sedermera bortförts. Denna omständighet förändrar emellertid icke sakens principiella sida (jämför VÖD:s beslut den 24 oktober 1962 nr I Ö: 2) i mål om reglering av Flåsjön).

Varje skada skall, om förutsättningarna för ersättningsskyldighet i övrigt föreligger, ersättas. Den omständigheten att skadan i och för sig är liten spelar alltså principiellt ingen roll. I rättsfallet NJA 1954: 294 underkände HD sålunda underinstansernas ståndpunkt att icke utdöma ersättning för fallhöjd, då vattenlutningen understeg ett visst mått, och förklarade, att all uppmättningsbar fallhöjd skulle ersättas.

Frågan om ersättning, då det skadade objektets värde är mycket ringa, var uppe även i rättsfallet NJA 1937 not A: 436. Där var fråga om ersättning för vattenområden, som skulle avstås till allmän hamn. VÖD, vars dom fastställdes av HD, förklarade, att det värde ifrågavarande vattenområden kunde äga väl måste anses ringa, men då områdena skulle förvärfvas med äganderätt, kunde sökanden icke undgå att beträffande dem utgiva ersättning.

I rättsfallet NJA 1950 s. 409 var fråga om ersättning för rätt till s. k. stöddragning av virke, vilken rätt ansågs lida intrång genom ett regleringsföretag. Underdomstolarna ogillade framställt ersättningsanspråk med motivering, att någon avverkning av virke från ifrågakomna skogar ej ägt rum under den tid, som ersättningsyrkandet avsåge, och att förty några svårigheter beträffande stöddragning ej uppkommit. HD:s majoritet fann emellertid ersättningsskyldighet föreligga, enär avverkning och stöddragning kunnat ske under oreglerade förhållanden och stöddragningen såsom sådan därför haft ett ekonomiskt värde för innehavaren. En minoritet i HD åberopade, att ersättningsökanden ej vid något tillfälle utövat stöddragningsrätten och att underlåtenheten att avverka icke berott på att regleringarna försvårat möjligheterna att stöddraga. Av rättsfallet skulle man möjligen kunna dra den slutsatsen, att varje intrång i en rätt, som har ekonomiskt värde skall ersättas, även om rätten av olika anledningar icke utövats. Orsaken till att rätten icke utövats har emellertid betydelse för frågan om skadeståndsskyldigheten. Skillnaden mellan majoritetens och mi-

noritetens ståndpunkt i HD kan ha berott på olika uppfattning i frågan om nämnda orsak.

Då två olika sätt att utnyttja ett föremål föreligger, bör man vid bestämmande av ersättningens storlek utgå ifrån det sätt, på vilket föremålet i framtiden med den största sannolikhet skulle kommit att utnyttjas. Men man kan icke bortse från att ägaren i en framtid kan träffa ändrade dispositioner och utnyttja föremålet på ett annat sätt än tidigare. Om det finns befogad anledning förutsätta, att sådana ändrade dispositioner icke kan uteslutas, synes ersättningen böra beräknas med utgångspunkt från det användningssätt, som ger den högsta ersättningen.

I detta sammanhang kan erinras om VÖD:s dom den 30 september 1958 nr I: T 28, där frågan var om ett yrkande av sakägare — som erhållit ersättning för skada på mark (åker) enligt vanliga grunder — att därjämte erhålla gottgörelse för den förlust han ansåg sig lida genom ett av sökanden föranlett förbud att bortföra matjord från den skadade åkern. VÖD ogillade yrkandet under anförande, att förekomsten av matjord var en förutsättning för att marken skulle kunna brukas som åker, att det, om marken ej berörts av dämningen, skulle ha varit ekonomiskt förmånligare att även i fortsättningen bruka den som åker än att tillvarata och avyttra matjorden samt att skadan på fastigheten därför bleve större om den beräknades med utgående från att marken brukades som åker än om marken bedömdes som matjordstäkt.

I rättsfallet NJA 1960: 726 var fråga om skyldighet för ett kraftverksföretag att delta i underhåll av utfartsväg, som tidigare gemensamt åvilat tre fastigheter, av vilka kraftverksföretaget sedermera (på grund av dämningsskador från kraftverket) förvärvat två. Såväl VÖD som HD ogillade anspråk på skyldighet för kraftverksföretaget att utgiva bidrag till vägunderhållet till den fastighet, som efter kraftverkets tillkomst blivit ensam om underhållet. VÖD motiverade sitt beslut med att de tidigare underhållsskyldiga fastigheternas ägare måste antagas ha haft frihet att undandra sig vägunderhållet, i varje fall när ändrad brukning av fastigheterna eller andra omständigheter föranlett, att vägen icke längre var behövlig för dem. Bortfallet av fastigheternas deltagande i vägunderhållet kunde därför enligt VÖD icke anses stå i sådant orsakssammanhang med kraftverksföretaget, att företaget vore skyldigt betala den ökade underhållsbördan. HD anförde endast, att bortfallet av de dämningsskadade fastigheternas deltagande i underhållet icke borde föranleda skyldighet för kraftverksföretaget att bära den ökade underhållsbördan. Ehuru HD alltså icke uttryckligen nämnt bristande orsakssammanhang torde ändock få antagas att detta varit den huvudsakliga anledningen till att skadeståndstalan ogillats.

Den omständigheten att skadan skall vara ersättningsgill innebär vidare, att ersättning kan utdömas endast till den som kan åberopa äganderätt eller särskild rätt till den skadade egendomen. Praxis har hittills hållit fast vid att äganderätt eller särskild rätt utgör ett oeftergivligt villkor för rätt till ersättning. Sålunda ogillades i NJA 1945: 687 talan om ersättning för skada i anledning av anläggande av en brygga med motivering, att ersättningsökanden icke visat sig äga annan rätt att begagna vattenområdet än

den som grundade sig på områdets egenskap av allmän farled. Och i NJA 1926 not A 303 ogillades ersättningstalan för avstängning av ett sund (som ej utgjorde farled eller flottled) med den motiveringen, att någon klagandens rätt ej kunde anses ha blivit förmärnad genom avstängningen.

Ofta framställs i vattenmål anspråk på ersättning för skadat fiske av personer, som ej har fiskerätt i egentlig bemärkelse men som utövat fiske med stillatigande godkännande från fiskerättsägarers sida. VÖD har i dom den 19 juni 1956 (T 18) ogillat sådana anspråk, enär ett stillatigande medgivande från fiskerättsägarnas sida icke kunde givas sådan räckvidd, att den fiskande bleve berättigad till ersättning för framtida förlust, därest fisket förstördes eller skadades. VÖD torde här principiellt ha ansett, att utöver förmögenhetsförlust äganderätt eller särskild rätt måste styrkas för att ersättning för mistad fiskerätt skulle kunna komma ifråga.

Frågan om särskild rätt aktualiserades även i det s. k. Fittjamålet (NJA 1958: 215). I mål angående tillstånd till brobygge över Fittja sund yrkades ersättning av dels vissa fastighetsägare vid Alby- och Tullingesjöarna för skada genom försämrad sjöförbindelse till Mälaren dels vissa segelbåtsägare, som brukat ha sina båtar förtöjda innanför Fittjasundet och nu ansåg sig få sämre förbindelser. HD förklarade *fastighetsägarna* berättigade till ersättning, enär i vattnet utmed dessas fastigheter sedan lång tid tillbaka funnits led för sjöfart till och från Mälaren och vid sådant förhållande inskränkningar i möjligheten att driva sjöfart i leden måste anses i och för sig vara av beskaffenhet att kunna medföra skada eller intrång på fastigheterna. Däremot ogillades *segelbåtsägarnas* talan, enär det icke visats, att någon av dem ägde fastighet, vars användningssätt kunnat menligt påverkas genom inskränkningen av den segelfria höjden, eller innehade särskild rätt till fast egendom av beskaffenhet att intrång däri kunde ske genom nämnda inskränkning. Ifråga om fastighetsägarna synes alltså en särskild rätt ha ansetts kunna grundas genom en lång tids nyttjande. Den särskilda rätten i detta fall synes stå urminnes hävd nära, ehuru HD-majoriteten — på grund av särskilda omständigheter — icke torde ha ansett detta institut tillämpligt.¹

Kravet på särskild rätt har emellertid ibland ansetts kunna något uppmjukas. Sålunda fann VÖD i dom den 23 november 1961 i fråga om några kaféinnehavare på Fatmomakke kapellplats vid Kultsjön, att även om de icke förmått styrka, att ägaren av kapellplatsen genom särskild upplåtelse tillförsäkrat dem nyttjanderätt till kapellplatsen eller del därav, måste deras faktiska utnyttjande av platsen i berört hänseende anses vara av sådan art, att de i princip borde vara berättigade till ersättning för försvårad båt- och försvårade tvättmöjligheter. Målet är f. n. beroende på Kungl. Maj:ts prövning.

Den särskilda rätten behöver icke vara intecknad för att grunda ersättningsrätt. I mål om nedre Ångermanälvens reglering var fråga om ersättning för försvårad båt- och tvätt till andra sakägare än sådana, som hade båt- eller tvättplats på egen fastighet eller på samfällighet, vari de ägde

¹ Ljungman a. a. s. 307.

del, eller som hade intecknad rätt till båtplats. Sakägarna åberopade skriftliga intyg från ägare av strandfastigheter, vilka intyg tillkommit först sedan den skadeorsakande verksamheten bedrivits flera år. VÖD fann — i likhet med vattendomstolen — sig icke kunna godtaga en av regleringssökandena hävdad princip, att servituts- och nyttjanderätter kunde grunda ersättningsrätt allenast om de vore intecknade. VÖD anmärkte också, att intygen finge anses utgöra bekräftelse av ett tidigare lämnat muntligt medgivande eller av ett tyst medgivande för sakägare att ha båt eller utföra tvätt å intygsgivarens strandfastighet. VÖD tillade, att kraven överhuvudtaget ej finge ställas alltför höga, när det gällde att avgöra, huruvida en sakägare i en situation som den förevarande styrkt den av honom åberopade rätten. Det måste enligt VÖD beaktas, att sakägaren i de flesta fallen vore innehavare av fastighet, beträffande vilken — ehuru den ej angränsade älven — kunde antagas förefinnas ett normalt behov av att ha båt i älven eller att utnyttja älvstranden för tvätt. HD avslog ansökan om tillstånd att fullfölja talan mot VÖD:s dom (den 11 oktober 1962, nr 851 och 852).

Begreppet *särskild rätt* är väl icke alldeles klart och i praxis har förekommit delade meningar om innebörden av begreppet. Tendensen tycks vara att söka utsträcka begreppet och på så sätt vidga kretsen av de ersättningsberättigade. Om starka sakliga skäl talar härför torde sålunda fog finnas för att utsträcka kretsen av ersättningsberättigade till att omfatta även vissa andra intressenter med avseende på en icke sakskadad fastighet än dem, som ur strängt doktrinär synpunkt kan anses ha särskild rätt till fastigheten. Man torde dock härvid böra kräva ett *så starkt intresse, att intressenterna uppenbart intar en särställning i förhållande till den, som åberopar endast allemans rätt*. Nu angivna synpunkter har kommit till uttryck i underrätternas domar i fråga om virkesutdrivning till allmän flottled. I mål om Gimåns reglering var sålunda fråga om ersättning för försämrade eller fördyrade möjligheter beträffande virkesutdrivningen till ett reglerat vattendrag. Sökandena i målet hade yrkat, att vattendomstolen måtte förklara, att sådana fastigheter icke skulle anses skadelidande, som icke voro belägna inom skifteslag, som angränsade vattendraget och som icke heller kunde visa särskild till fastigheten knuten, vid tiden för tillståndet gällande rätt att för skogsutdrivning disponera över vattendragets stränder och vattenområden. I underrätternas domar fastslogs, att varje fastighet, från vilken virke utdrivits till den del av den allmänna flottleden, varom i målet vore fråga, skulle anses såsom skadelidande i avseende på virkesutdrivningen till flottleden. Med fastigheter, från vilka virke utdrivits jämställdes fastigheter, från vilka virke i framtiden kunde förväntas ha kommit att utdrivas till samma del av flottleden, om sökandenas vattenbyggnader och regleringar i vattendraget icke kommit till stånd. VÖD anförde i sin dom, att i den mån möjlighet att använda ett vattendrag eller dess stränder för samfärdsel eller flottnig kunde anses utgöra *en väsentlig betingelse för fastighetens ekonomiska nyttjande* och alltså vore ett naturligt led i driften av denna, borde icke ägaren eller brukaren utan ersättning få finna sig i att användningen omöjliggjordes eller försvårades. Något avgörande av denna

fråga i HD, dit målet fullföljts, föreligger ännu icke.

Frågan huruvida delägarskap i dödsbo kan anses medföra sådan särskild rätt till fastighet, att vederbörande dödsbodelägarare på grund härav är berättigad till ev. ersättning för båt fart och tvätt med avseende på fastighet, som äges av dödsboet, var föremål för prövning i VÖD:s dom den 12 oktober 1961. VÖD ansåg, att enbart delägarskap i dödsbo ej kunde medföra, att därigenom för dödsbodelägarna uppkommit sådan särskild rätt till fastigheten, som kunde medföra ersättningsskyldighet för företagaren, därest intrång uppstod för delägaren. Den som led intrång i sin rätt i detta fall var uppenbarligen dödsboet, ej de särskilda dödsbodelägarna.

En liknande fråga var föremål för bedömande i målet om reglering av Sagsjön (NJA 1928 not A 77). VÖD, vars dom i denna del fastställdes av HD, förklarade där, att enär i målet vore ostridigt, att J. icke innehade annan rätt till fiske i Sagsjöns vattenområde än att han såsom ägare av hemmantal inom Annestorps by ägde att utöva den fiskerätt i byns samfällighet inom sjöområdet, som enligt överenskommelse mellan bydelägarna vore varje bydelägarare medgiven, sökanden befriades från skyldigheten att till J. såsom ersättning för förlust i näringsfång erlägga 2 500 kr.

Stadgandet i 9: 1 VL kompletteras av bestämmelserna i 9: 2—8, vilka utgör en närmare utveckling och i viss mån en utvidgning beträffande ersättningsskyldighetens omfattning. Dessa sistnämnda bestämmelser saknar till största delen motsvarighet i ExprL. Såsom motivering till att VL sålunda i vissa hänseenden går längre i generositet mot ersättningstagarna än ExprL har anförts, att VL:s ersättningsregler är givna till skydd för egendom, som tages i anspråk eller skadas till förmån för ett övervägande enskilt intresse.

Ehuru alltså ersättningsreglerna i VL i olika avseenden går längre än motsvarande regler i exempelvis ExprL gäller dock såsom ovan anförts för samtliga skadefall, om annat ej särskilt utsäges, att de *allmänt gällande skadeståndsrättsliga* reglerna i övrigt måste tillämpas om ersättning enligt 9 kap. VL skall kunna komma ifråga. Skulle dessa regler ej kunna tillämpas har man ibland tillgripit *de grannelagsrättsliga reglerna* för att komma fram till en ersättningsskyldighet. (Se härom nedan vid 9: 7.) I sista hand har man i vissa fall möjlighet att använda *reglerna i 4: 15 om fördelning av vattenregleringsavgifter*.

Andra stycket

Detta stycke som ursprungligen bildade en särskild paragraf överflyttades till 1 § i samband med införandet av bestämmelserna om vattentäkt. De sakkunniga, som upprättade förslag till lagstiftning om grundvatten, ansåg det angeläget betona,¹ att ersättning enligt vattenlagen skulle utgå i penningar såfram ej annan ersättningsform vore uttryckligen föreskriven. Detta ansågs av särskild vikt ifråga om vattentäkt, enär därav uppkommande olägenhet i allmänhet lämpligast kunde avhjälpas genom anordnande av ny eller fördjupande av befintlig brunn, genom anordnande av nytt pump-

¹ Förslaget 1937 s. 92.

verk eller ändring av befintligt pumpverk, så att det erhöles större uppfordringshöjd eller på annat därmed jämförligt sätt. I sådana fall borde ersättning bestämmas i penningar och tillhandahållande av vatten icke komma ifråga. Det kan emellertid ifrågasättas om icke erfarenheten givit vid handen, att i synnerhet fördjupande av befintlig brunn ofta kan visa sig vara en diskutabel åtgärd, enär vattenkvaliteten därigenom kan sättas i fara. I sådant fall bör givetvis tillhandahållande av vatten komma i första hand.

Vattendomstol är bunden till de i lagtexten angivna ersättningsformerna (kraft, vatten eller penningar), om ej parterna avtalat om annan ersättningsform. Parterna har emellertid *icke obegränsad frihet* i detta avseende. En överenskommelse mellan parterna om t. ex. ersättning i form av mark (i stället för penningersättning) måste prövas i avseende på sin lämplighet av vattendomstolen och fastställas genom dess beslut för att bli giltig.

Ann.: Observera i detta sammanhang även stadgandet i 11:60 st 4, enligt vilket uppgörelse i mål rörande företag enligt 6 kap. ej må fastställas, därest den innehåller villkor, som är oförenligt med flottledens intresse eller länders de flottande till men.

Har parterna slutit avtal om ersättning i form av mark, torde sökanden, om avtalet godkännes av vattendomstolen, böra av vattendomstolen i förekommande fall åläggas ombesörja, att marken blir i vederbörlig ordning avstyckad och, om så befinnes lämpligt, sammanlagd med sakägarens fastighet. Ett liknande förfarande kan tillämpas, även då sökanden ålagts inlösa en del av en fastighet, och denna del synes lämpligen kunna sammanläggas med en sökanden tillhörig närbelägen fastighet — sökanden bör ju »städa» efter sig även lantmåterimässigt. Eventuellt kan före ärendets avgörande yttrande inhämtas från överlantmätaren.

Vid sin prövning av träffad överenskommelses lämplighet har domstolen alltid att ta hänsyn till eventuella inteckningshavares rätt.

2 §

Skall en del av en fastighet avstås, och varder genom avståendet en återstående del för ägaren onyttig eller uppstår synnerligt men vid begagnandet därav, vare ägaren berättigad fordra, att jämväl denna del löses. Uppkommer eljest skada eller intrång å återstoden av fastigheten, skall ersättning därför givas.

Paragrafen avser det fall, att en del av en fastighets ägoområde skall inlösas. En del av en fastighet kan exempelvis inlösas enligt 2:16 andra stycket för att utgöra eller ingå i strömfallsfastighet för en vattenkraftanläggning. Eller av en fastighet som består av flera skiften kan ett skifte bli inlost. Blir den återstående delen för ägaren onyttig eller skulle synnerligt men uppstå vid begagnandet av den, skall även denna del lösas, om ägaren framställer yrkande härom. Huruvida dessa förutsättningar föreligger får avgöras efter en prövning i varje särskilt fall, därvid en lämplig utgångs-

punkt kan vara att jämföra ägarens möjlighet att utnyttja fastigheten före och efter avskiljandet av den inlösta delen. Vid denna prövning bör hänsyn tagas till ägarens möjlighet att rationellt utnyttja fastigheten efter inlösningen — exempelvis i samband med andra ägaren tillhöriga närbelägna fastigheter. Att det men som uppstår genom att en fastighetsdel försvinner ej får vara alltför ringa följer av ordalagen i lagtexten »eljest synnerligt men».

Stadgandet torde vara tillämpligt även för det fall, att en del av fallhöjden i ett strömfall löses jämlikt 2: 7. Ägaren kan då med stöd av denna paragraf fordra *inlösen av återstoden*, om den blir onyttig för ägaren eller synnerligt men uppstår vid begagnandet.¹

Då beslut meddelas om inlösen av område, som utgör del av fastighet, skall vissa bestämmelser iakttas om karta över området med beskrivning, upprättad av vederbörande lantmätare eller mätningsman, varjämte skall tillses att gränsen mellan området och återstoden av fastigheten blir utmärkt på marken. Bestämmelserna härom återfinns i 10: 25 andra stycket och 11: 44 samt i KK den 5 maj 1939 ang. uppgifter om inlösen enligt vattenlagen av område som utgör del av fastighet. Då officiell karta redan finnes över det område, som skall inlösas, och områdets gränser är angivna på kartan, behöver ny karta självfallet icke upprättas på grund av nu angivna bestämmelser. Sålunda torde exempelvis vid inlösen av en fastighetsdel, som utgör eget skifte, ny karta över inlösenområdet icke behöva upprättas, utan kopia av den på vederbörande lantmäterikontor förvarade skifteskartan kan användas.

Vid inlösen av en del utav en fastighet kan det ofta inträffa, att återstoden tillskyndas skada, som dock icke är så stor, att den motiverar ett beslut om inlösen av hela fastigheten. Bruken av återstoden kan exempelvis försvåras eller fördyras på grund av återstodens ringa omfattning, dess avlägsna läge eller annan omständighet. Ett icke ovanligt fall är, att avverkning och utdrivning av skog från återstoden ställer sig väsentligt dyrare än tidigare. I sådant fall är ägaren berättigad till ersättning för den uppkomna fördyringen.

3 §

Där genom vattenuppdämning eller annan åtgärd enligt denna lag hel fastighet eller del därav varder för ägaren onyttig eller synnerligt men vid begagnandet därav uppkommer, skall, om ägaren fordrar det, hela fastigheten eller den särskilda delen lösas. Varder genom åtgärd, som nu sagts, begagnandet av fastighet försvårat eller fördyrat, skall, i den mån fastigheten ej löses, sådan skada ersättas.

Rätt att påkalla inlösen eller ersättning enligt denna paragraf äger här — liksom eljest i detta kapitel — endast den som kan åberopa äganderätt eller särskild rätt. Varje stöd saknas i förarbetena för att man genom formuleringen »begagnandet av fastigheten» velat just i detta speciella samman-

¹ Jfr Gärd 9 kap. s. 8.

hang bryta med den i förut gällande rätt självklara principen, att endast »privaträttsägare» skulle vara ersättningsberättigad.¹

I paragrafen återfinns *det grundläggande stadgandet ifråga om inlösens skyldighet enligt VL*. Då en fastighet lider skada genom ett företag enligt VL, är ju det vanligaste fallet, att skadan drabbar en så liten del av fastigheten, att den i stort sett kan användas som förut. I så fall har det icke ansetts påkallat att stadga skyldighet för företagaren att inlösa fastigheten, utan han skall i stället ersätta skadan enligt stadgandet i 9: 1, d. v. s. vid exempelvis markskada skall företagaren i princip betala vad marken är värd jämte eventuella tilläggsersättningar (för tillväxtförlust, intrång m. m.). Någon förändring i äganderätt eller gränser sker emellertid icke i detta fall, utan *den skadade marken hör fortfarande till fastigheten och ägs av den gamle ägaren*. Är skadan emellertid av större omfattning, har det ansetts påkallat, att företagaren blir skyldig att *övertaga hela fastigheten eller den skadade delen med äganderätt* eller m. a. o. att inlösa hela fastigheten eller den skadade delen. Hänsyn bör även tagas till hur stadigvarande skadan kommer att bli — gäller det ett ianspråktagande av ett område för begränsad tid, är skälen för inlösen självfallet av mindre styrka än då ianspråktagandet sker för all framtid. I förstnämnda fall synes ofta en upplåtelse med tidsbegränsad servitutsrätt vara att föredraga framför inlösen med äganderätt.

Uttrycket i lagtexten »*del av*» fastighet är väl icke alldeles klart. Förarbetena till stadgandet ger emellertid vid handen, att därmed åsyftas en *särskilt avgränsad del* av fastigheten t. ex. ett särskilt skifte av fastigheten eller annat område, som genom höjdförhållanden, diken, häckar eller på annat sätt är avgränsat från fastigheten i övrigt. Vidare måste den fastighetsdel, som skall inlösas, vara av någon betydenhet. Det säger sig självt, att institutet inlösen av en del utav fastighet bör tillämpas med varsamhet till undvikande av alltför stor splittring i fastighetsbildningen genom uppkomsten av en mängd i och för sig meningslösa små fastighetsenheter. Det särskilt avgränsade området måste vidare bli onyttigt för ägaren eller synnerligt men uppkomma vid dess brukande — det räcker alltså icke, att den del som kan direkt beröras av anläggningen blir onyttig, om återstoden i alla fall kan utnyttjas utan större olägenhet.

Den fråga som berörts i nästföregående stycke var föremål för bedömning i vattenöverdomstolens dom den 24 maj 1962 nr I: T 20. Av en fastighet hade ett område tagits i anspråk till avlägsplats för timmer och ägaren yrkade, att området skulle inlösas. Vattenöverdomstolen avlog inlösenyrkandet under motivering, att ifrågavarande område icke kunde anses utgöra sådan avgränsad del av fastighet, som enligt grunderna för 9: 3 kunde bli föremål för inlösen. Målet är f. n. beroende på Kungl. Maj:ts prövning.

Frågan om hur omfattande skadan skall vara för att inlösensskyldighet skall föreligga går knappast att besvara genom angivande av några bestämda procentsatser eller på liknande sätt. Men skadan får icke vara alltför obetydlig — hela fastigheten eller den avgränsade delen skall bli för

¹ Ljungman a. a. s. 296.

ägaren onyttig eller synnerligt men skall uppstå vid begagnandet av återstoden. Man får vid avgörande av frågan om inlösensskyldighet beakta omständigheterna i det enskilda fallet såsom storleken av kvarvarande jord av olika slag, fastighetens hittillsvarande användningssätt, eventuell bebyggelse på fastigheten, avsättningsmöjligheterna i orten för produkter av olika slag, kommunikationsförhållanden o. s. v. Det har förekommit, att förhållandevis stor skada på inägojord (över 40 procent) ansetts kunna tolereras på grund av att *dels* arealen skogsmark var stor *dels* kvarvarande inägojord ansågs tillräcklig för att tillsammans med skogsmarken kunna bilda ett s. k. stödjordbruk *dels* ganska omfattande skadeförebyggande åtgärder vidtagits ifråga om den kvarvarande inägomarken (rätning av strandlinjen). (Kungl. Maj:ts beslut den 24 maj 1962 i mål om Båtfors kraftverk.)

Möjligheten att efter skadan använda den oskadade delen av inägojorden som lämpligt stödjordbruk för de till fastigheten hörande stora skogsarealerna återopades även i ett motsvarande fall i målet om Järkvissle kraftverk, där den skadade inägojorden uppgick till icke mindre än 45 procent av inägoarealen i oskadat skick. Här tillkom även den omständigheten, att den dämningsskadade marken utgjorde en naturligt avgränsad del av fastigheten så att några brukningssvårigheter ej kunde väntas uppkomma. (VÖD:s dom den 30 december 1959, II: T 33.)

Därest äganderätten till fastighet, som skadas, är tvistig, torde frågan om ev. inlösen i regel ej böra avgöras, förrän den tvistiga frågan är avgjord. Skulle skadan bli så avsevärd, att ett kvarboende på fastigheten ej är möjligt, torde vattendomstolen ha att förordna om inlösen mot en i avräkning bestämd löseskilling, som får nedsättas hos KB i avbidan på tvistens avgörande. Något beslut i inlösenfrågan under förutsättning av viss utgång i tvisten är icke lagligen grundat. I VÖD:s dom den 19 oktober 1961 var fråga om inlösen av en fastighet, där tvist rörde om omfattningen av fastighetens fiskerätt. Vattendomstolen hade enligt 11: 24 dömt i inlösenfrågan under förutsättning av viss utgång i fiskerättstvisten. VÖD förklarade emellertid, att tvist rörande fastighet, som led skada i målet, vore utan betydelse för vattenmålet avgörande, och att inlösenfrågan därför icke bort avgöras under villkor av viss utgång i fiskerättstvisten. Härutöver framhöll VÖD, att det icke varit lämpligt att avgöra frågan om inlösen utan närmare kännedom om värderingen av den framtida fiskeskadan och återförvisade målet till vattendomstolen för vidare prövning av inlösenfrågan.

Om karta och beskrivning m. m., då inlösen sker av område som utgör del av fastighet, se vid 9: 2.

4 §

Tillskyndas ägare av strömfall förlust av en del av vattenmängden eller fallhöjden, vare han, om begagnandet av återstoden därigenom försvåras eller fördyras, berättigad till ersättning för sådan skada; varder återstoden för ägaren onyttig eller uppkommer synnerligt men vid begagnandet därav, skall, om ägaren fordrar det, ersättning lämnas för återstodens hela värde.

Paragrafen avser det fall, att en del av vattenmängden eller fallhöjden i ett strömfall tages i anspråk. Ersättning för den i anspråk tagna vattenmängden eller fallhöjden skall givetvis utgå enligt vanliga regler, men om begagnandet av återstoden genom ianspråktagandet försvåras eller fördyras, skall ersättning utgå även för sådan skada. Skulle återstoden bli för ägaren onyttig eller synnerligt men uppkomma vid begagnandet därav, skall på yrkande av ägaren ersättning lämnas för återstodens hela värde.

En del av ett strömfalls vattenmängd eller fallhöjd kan tagas i anspråk på olika sätt. Sålunda kan utbyggnad för vattenkraftproduktion ske av en del utav den vattenmängd, som framrinner genom strömfallet. Ett annat alternativ är, att en del av strömfallets vattenmängd kan bortledas t. ex. för användning såsom konsumtionsvatten eller för bevattningsändamål. En fallhöjd kan vidare delvis bli tagen i anspråk vid uppdämning av en nedanför liggande sjö, som regleras (det är t. ex. icke ovanligt, att tillflödena till en sjö bilda utnyttjningsbara strömfall strax före utloppet).

Då tillstånd lämnas att tillgodogöra viss vattenmängd eller fallhöjd, bör alltid i beslutet anges hur stor vattenmängd eller fallhöjd, som får tillgodogöras. Detta är nödvändigt bland annat för bestämmande av värdet på återstoden och för bedömandet av möjligheterna att utnyttja återstoden.

Huvudregeln är, att uppkommen fördyring eller försvårat utnyttjande skall ersättas. Enligt lagtexten skall emellertid under vissa förutsättningar ersättning lämnas för återstodens hela värde. — Det blir alltså ej, såsom enligt 9: 2 och 3, tal om att *inlösa* återstoden, utan det stadgas endast, att *ersättning skall lämnas* för återstodens hela värde. Skillnaden i förhållande till nämnda §§ har sin grund däri, att enligt 2: 5 och 2: 6, som här närmast avses, någon övergång av äganderätten icke sker till den del av strömfallet, vars vattenkraft tages i anspråk.¹ Den gamle ägaren har alltså teoretiskt sett kvar äganderätten till sin del av strömfallet, ehuru det tagits i anspråk för den gemensamma utbyggnaden.

Det har hävdats, att paragrafen skulle kunna tillämpas även då en del av ett strömfall inlösts jämlikt 2: 7. Denna möjlighet torde emellertid föreligga endast då fråga är om ersättning för det minskade värdet av återstoden. Ägaren har emellertid i detta fall möjlighet att med stöd av 9: 2 fordra inlösen av hela strömfallet eller dess återstående del. Ett beslut om inlösen torde icke kunna grundas på förevarande paragraf, som avser ersättning och icke inlösen. Skall fallet eller återstoden därav inlösas, måste 9: 2 åberopas.²

Det har ibland gjorts gällande, att ersättning för återstod av vattenmängd eller fallhöjd enligt denna paragraf skulle kunna utgå i form av kraft, om ersättningen för den ianspråktagna vattenmängden eller fallhöjden utgår i sådan form. Till stöd härför har åberopats att ersättning i kraft kan komma i fråga vid företag, som icke avser tillgodogörande av vattenkraft (se 9: 14), och att det då förefölle ologiskt att utesluta möjligheten till kraftersättning för den fallhöjd som återstår, om ersättningen för den ianspråktagna eller förlorade fallhöjden anses bära utgå i kraft. Detta torde emel-

¹ Gärde 9 kap. s. 8.

² Jfr Gärde 9 kap. s. 8.

lertid strida mot de principer, på vilka föreskrifterna om krafterersättning vilar, och något stöd härför kan icke återfinnas i lagen. Att ersättning i kraft enligt 9: 14 kan komma ifråga vid företag, som icke avser tillgodogörande av vattenkraft, utgör icke något stöd för att krafterersättning skulle kunna utgå för skada på återstod. Ehuru en motsatt tolkning i många fall kan synas ur praktisk synpunkt tilltalande och lämplig, kan det dock ifrågasättas, om man kan göra detta våld på lagens ordalag. Ersättningen för återstodens värde torde alltså enligt de principer, varå ersättningsreglerna i VL är uppbyggda, alltid böra utgå *i pengar*. Det har härvidlag ingen betydelse, att ersättningen för den ianspråktaga vattenkraften (huvudersättningen) bestämts att utgå i kraft. Det är därför helt i överensstämmelse med lagen, att en strömfallsägare erhåller ersättning i kraft för den del av vattenmängden eller fallhöjden, som han avstår, samt en penningersättning för fördyrat utnyttjande av återstoden.

Det kan ofta vara vanskligt att bestämma ersättning för fördyrat eller omöjliggjort utnyttjande av en falldel, innan man närmare känner till planerna för den blivande utbyggnaden eller det eljest tilltänkta utnyttjandet. Vattendomstolarna förfar därför ofta så att denna ersättningsfråga ställs på framtiden d. v. s. blir uppskjuten till den tidpunkt, då det blir aktuellt att utnyttja den återstående delen av fallet.

I samband med ersättning för skada på återstod enligt 9: 4 uppkommer, då återstoden utgör en geografiskt avgränsad del av strömfallet, fråga, vilken rätt ersättningsgivaren erhåller till återstoden. Visserligen har ersättningsgivaren utgivit ersättning för återstodens hela värde, men har därigenom icke erhållit någon rätt att tillgodogöra sig vattenkraften i denna strömfallsdel. Delens ägare har visserligen gottgjorts för all den vattenkraft som han förlorat men detta anses icke medföra rätt för ersättningsgivaren att *tillgodogöra sig* den återstående *falldelen*. För att få göra detta måste ersättningsgivaren utverka särskilt tillstånd av vattendomstolen, som i samband därmed har att besluta om ersättning för vattenkraften (med stöd av 9: 13). Jämför i detta sammanhang målet om Fäbodäckens kraftverk (NJA 1952: 220), där fråga var om rätt för företagare att taga i anspråk och tillgodogöra sig vattenkraft, som blivit ersatt enligt reglerna om skada på återstod av strömfall (men icke enligt reglerna om ersättning för tillgodogörande av vattenkraft). HD ogillade talan om rätt att tillgodogöra vattenkraften i återstoden och förklarade i sin motivering, att en ersättningsgivare genom att utgiva ersättning för skada på strömfall — i vilket hänseende enligt VL delvis gällde andra och för ersättningstagaren mindre fördelaktiga regler än då fråga vore om tillgodogörandet av vattenkraft — icke erhöle äganderätt till strömfallet eller annan rätt medförande befogenhet att tillgodogöra vattenkraften i detsamma.

Ett tillstånd att utbygga ett strömfall innefattar emellertid oftast rätt att *i sin helhet* ta i anspråk den annan tillhöriga vattenkraft, som finnes inom den fallsträcka, som skall utnyttjas i ett blivande kraftverk. På detta fall är bestämmelserna i 9: 4 uppenbarligen icke tillämpliga i vidare mån än att paragrafen självfallet träder i tillämpning, om det uppstår någon »återstod» av ersättningstagarens strömfall, som ej omfattas av ianspråktagandet

(av ett strömfall utbyggs t. ex. endast den nedre delen). En vanligen uppkommande fråga då hela vattenkraften inom en fallsträcka tas i anspråk, är huruvida ersättningen för den ianspråktaga vattenkraften skall beräknas efter den vattenkraft, som *vid tidpunkten för byggnadstillståndet* kan utvinnas ur de ianspråktaga falldelarna, eller med hänsyn till storleken av den vattenkraft, som beräknas *framdeles* (efter genomförda sjöregleringar och ytterligare utbyggnad) kunna utvinnas. Man torde här böra skilja mellan det fall, att ersättning utgår i kraft, och det fall, att ersättning utgår i pengar. Då ersättningen bestämmes i kraft, skall den visserligen fastställas i byggnadsmålet efter då rådande förhållanden, men storleken av ersättningskraften blir icke därigenom avgjord för all framtid, utan vattenlagen innehåller ingående regler för jämkning av kraftersättningen (se 9: 29 och 9: 31). Ersättning i *pengar* för förlorad vattenkraft bestämmes likaledes i byggnadsmålet och skall bestämmas att utgå på en gång. Härav följer att i sistnämnda fall vattenkraften redan i byggnadsmålet måste göras till föremål för värdering i sin helhet (varvid hänsyn alltså måste tagas till möjligheten av framtida regleringar och ytterligare utbyggnad). Värderingen grundas i detta fall på 9: 13 beträffande den vattenkraft, till vars tillgodogörande tillstånd lämnas, samt i förekommande fall på 9: 4 beträffande ev. återstod av vattenkraften. Det är emellertid uppenbart, att förbehåll kan göras i byggnadsmålet om rätt till ytterligare ersättning på grund av framtida regleringar eller ytterligare utbyggnad. Göres icke sådant förbehåll, saknas möjlighet att erhålla ytterligare ersättning. Förbehåll synes emellertid böra göras endast i undantagsfall, då särskilda skäl föreligger.

Möjlighet att framdeles eljest jämka penningersättningens storlek saknas helt (om ej beslutet vilar på oriktiga förutsättningar eller antaganden, jämför 2: 23 och 2: 24).¹

5 §

Hör till strömfall, som tages i anspråk jämlikt 1 kap. 14 § eller vars vattenkraft till följd av företag enligt denna lag går för ägaren förlorad, särskilt utmål eller är därmed eljest mark förenad, och varder marken därefter för ägaren onyttig eller uppkommer synnerligt men vid dess begagnande, då skall, där ägaren det begär, den mark lösas.

Är vattenkraften i strömfall, som nyss nämnts, avsedd till drivande av kvarn, såg, fabrik eller annan anläggning, eller är med strömfallat förenad annan fast eller lös egendom, för vars tillgodogörande vattenkraften är avsedd, och lider sådan egendom minskning i värde för ägaren, då vattenkraften frångår honom, njute han ersättning för skadan eller äge, där minskningen i egendomens värde är av betydenhet, fordra, att egendomen skall lösas. *Lag 30 juni 1948.*

¹ En utförlig behandling av hithörande spörsmål återfinnes i rättsfallet NJA 1959: 697.

Första stycket fastslår, vad gäller strömfall, samma grundsats som beträffande fastigheter i allmänhet kommit till uttryck i 9: 3 VL, d. v. s. att ersättning för skada på del av en egendom skall bedömas med hänsyn till möjligheten att i fortsättningen nyttja egendomen för sitt ändamål. Om exempelvis ett strömfall helt eller delvis blir frånhänt sin ägare, blir ju ofta till strömfallet hörande utmål utan värde. I så fall skall även utmålet inlösas. En förutsättning härför är dock, att ägaren yrkar inlösen.

Lösenskyldigheten i de fall, då strömfall tages i anspråk jämligt 1: 14, tillkom år 1948 i samband med åtgärder mot spekulation i vattenkraft.

Därest utmålet och strömfallet tidigare utgjort en egendomsenhet samt strömfallet blir taget i anspråk enligt 2: 5 och utmålet särskilt inlöst enligt detta stycke, kommer den ursprunglige ägaren att få kvar en lägenhet, bestående endast av själva bottnen till strömfallet eventuellt med tillhörande rätt till ersättningskraft. Att en sådan lägenhet kan bildas med stöd av lag ter sig onekligen egendomligt. Detta påpekades även vid behandlingen i lagrådet men föranledde icke någon ändring i den föreslagna lagtexten. Egendommeligheten kvarstår alltså, men fallet torde ej ha någon praktisk betydelse.

6 §

Skall fastighet eller del därav eller anläggning, som i 5 § andra stycket sägs, lösas, varde ock lös egendom, som hör till fastigheten eller anläggningen och som genom avståendet göres onyttig för ägaren, på dennes begäran inlöst. Lag samma vare i fråga om egendom, som till följd av skada å jord, hus, fiske eller annat varder för ägaren onyttig.

Enligt *första punkten* kan den, som ålagts inlösa en fastighet, även förpliktas inlösa till fastigheten hörande lös egendom, som blir onyttig för den gamle ägaren. Ett icke ovanligt fall är, att på en inlöst jordbruksfastighet finnes jordbruksredskap, som den avträdande ägaren i fortsättningen, i varja fall tillsvidare, ej har något bruk för. Ett beslut om inlösen förutsätter här som eljest självfallet ett yrkande från ägarens sida. Den tillträdande har alltså icke rätt att påfordra inlösen mot ägarens bestridande. Enligt *andra punkten* kan en dylik lösenskyldighet föreligga, även om fastigheten som sådan ej blir inlöst utan endast skadad. Det säger sig självt, att sådana fall är mera sällsynta, och att skadan måste vara relativt omfattande för att motivera, att exempelvis till egendomen hörande jordbruksredskap skall inlösas. Ett praktiskt vanligt fall enligt denna punkt är emellertid, att en fastighets fiske blivit i stor utsträckning förstört och att det på grund härav framstår som skäligt, att företagaren ålägges att av fiskets ägare tillösa sig de fiskredskap, som blir för denne överflödiga, även om någon inlösen av själva fastigheten ej kommer ifråga. Det har ansetts, att det bör åläggas den byggande att påtaga sig den risk, som är förenad med en till följd

av vattenbyggnadsföretaget framtvingen avyttring av egendom, som ej längre är ägaren till någon nytta.¹

I VÖD:s dom den 18 mars 1960, II T 10, angående Bergeforsens kraftverk aktualiserades frågan, huruvida den som ej ägde fiskerätt likväl kunde tillerkännas ersättning för överflödiga fiskeredskap enligt 9: 6. I domen, som vunnit laga kraft, konstaterade VÖD, att svarandena icke vore berättigade att av bolaget erhålla ersättning för skada på fiske, och att sökanden på grund härav ej heller kunde anses skyldig inlösa fiskemateriel, som till följd av skadan på fisket blivit för svarandena onyttig. För att inlösen enligt 9: 6 skall kunna komma i fråga fordras alltså, att den som yrkar inlösen har sådan rätt till den skadade fastigheten, att han äger befogenhet att på fastigheten utnyttja den egendom, som ifrågasättes till inlösen.

7 §

Där genom företag eller åtgärd enligt denna lag förorsakas annan skada eller förlust än ovan nämnts, skall ock sådan skada eller förlust ersättas.

Med stöd av denna paragraf kan utdömas ersättning för intrång i nyttjanderätt eller servitutsrätt.²

Paragrafen är tillämplig även på förlust av skönhetsvärden till följd av ett företag enligt vattenlagen. En dylik skada på en fastighet torde numera anses utgöra en minskning av fastighetens ekonomiska värde och alltså böra ersättas enligt vanliga skadeståndsrättsliga regler (jfr Karlgren a. a. s. 199 ff). Detta följer redan av bestämmelsen i 9: 1 och föreskriften i 7 § är alltså närmast att fatta som en klagorande utveckling av stadgandet i förstnämnda paragraf. Förarbetena till VL ger vid handen, att intrånget skall, för att vara ersättningsgillt enligt VL, ske på fastighetens eget område.³ Naturskönheten skall alltså icke ha berott på beskaffenheten av grannfastigheterna. En fastighetsägare som vill ha gottgörelse för förfulning av en grannfastighet kan därför åberopa endast allmänna grannelagsrättsliga principer. Det måste fordras, att den av skadan drabbade, med åberopande av äganderätt eller särskild rätt, generellt haft åtminstone någon möjlighet att inskrida mot förfulande åtgärder på grannfastigheten för att ersättning enligt VL skall kunna komma i fråga, då utsikten över grannens område minskat i skönhet.⁴

Frågan om gottgörelse för försämrad utsikt från en fastighet var föremål för bedömning i NJA 1960: 726 (Nämforsen). Underdomstolarna hade med åberopande av allmänna grannelagsrättsliga principer utdömt ersättning för försämrad utsikt över Ångermanälven genom vissa byggnadsåtgärder på grannfastigheterna. HD förklarade emellertid, att intrånget icke kunde anses gå utöver vad en fastighetsägare vore pliktig att tåla utan gottgörelse. Man torde av rättsfallet kunna draga den slutsatsen, att några för

¹ Förslaget 1917 s. 293.

² Gärde 9 kap. s. 11.

³ Förslaget 1910 s. 405.

⁴ Ljungman a. a. s. 316 f.

vattenrättsliga förhållanden gällande specialregler icke skola tillämpas, då det gäller förlorad utsikt, utan att de allmänna grannelagsrättsliga reglerna skola gälla. Och enligt dessa regler bör ersättning kunna ifrågakomma endast i »mycket sällsynta undantagsfall, som nästan närma sig chikanöst beteende».¹

I mål om timmermagasin i sjön Varpen anförde vattendomstolen (vars dom fastställdes av VÖD, se SvJT 1956, rf. s. 20), att i enstaka fall kunde genom virkesmagasinet en viss olägenhet — såsom en i någon mån minskad trevnad eller förlängd färdväg över sjön — anses uppkomma, men denna olägenhet vore icke av sådan storlek eller beskaffenhet eller efter ortens förhållanden så ovanlig, att den enligt grannelagsrätten ej borde utan ersättning tålas. Eftersom virkesmagasinet icke var beläget på de fastigheter, vilkas ägare förde talan i målet, utan på en grannfastighet, ger alltså rättsfallet klart vid handen, att ersättning för skada genom förfulad utsikt över grannfastighet endast kan grundas på de grannelagsrättsliga reglerna.

Med stöd av paragrafen har en företagare förpliktats att ersätta en kommunal avloppsförening den ökning av kostnaden för en ur sanitär synpunkt påkallad avloppsanläggning, som förorsakats av en sjöreglering (VÖD:s dom 14/4 1954, nr V 1, ang. reglering av Storsjön i Jämtland).

Fråga om ersättning för intrång eller avbräck i konstnärlig verksamhet på grund av minskad naturskönhet var föremål för bedömande i rättsfallet NJA 1960: 726. En konstnär var bosatt på en fastighet, som visserligen ej angränsade Ängermanälven men från vilken han hade utsikt över Nämforsen och en del av älven nedströms forsen. Genom utbyggnaden av Nämforsen hade möjligheten att erhålla lockande motiv från forsen och älven successivt försämrats. HD ogillade den förda ersättningstalan under motivering, att det intrång konstnären kunde ha lidit i sin konstnärsverksamhet till följd av utbyggnaden icke hade sådant samband med hans innehav av nyssnämnda fastighet, att ersättning i yrkat hänseende lagligen kunde ifrågakomma.

I NJA 1942 not A: 277 var frågan om ersättning för följdskada. En person, A., hade utarrenderat sin andel i ett gemensamt ålfiske mot viss arrendesumma jämte villkor om rätt att deltaga i fisket mot erhållande av viss andel av vinsten på fisket. Fisket blev sedermera inlöst på grund av ett vattenbyggnadsföretag. Ehuru det ansågs att A. genom annan verksamhet kunnat bereda sig någon inkomst, ansågs det uppenbart, att A. genom fiskets inlösen tillskyndats förlust, som borde ersättas.

I detta sammanhang kan möjligen även nämnas, att skada genom försämrade radiomottagningsförhållanden (på grund av att bostadshus flyttats till en plats alltför nära en kraftledning) ansetts vara ersättningssgill (HD:s beslut den 16 november 1962 i mål om skada på fastigheten Färjesundet 1¹ vid Indalsälven).

¹ Ljungman a. a. s. 320

8 §

Vid avgörande, om och i vilken mån skada tillskyndas någon genom företag eller åtgärd enligt denna lag, skall hänsyn tagas jämväl till skada eller lidande av annan beskaffenhet än rent ekonomisk.

Den allmänna skadeståndsrätten erkänner i regel icke ersättningsskyldighet för ideell skada. 9: 8 fastslår emellertid, att vid skadebedömningen enligt VI, skall tagas hänsyn även till skada eller lidande av annan beskaffenhet än rent ekonomisk. Här åsyftas väsentligen skada på s. k. *affektionsvärden*. Av motiven till 1917 års expropriationslag framgår att »affektionsvärden, som endast beror av viss ägares rent personliga förhållanden» icke skall ingå i ersättningen. Enligt vattenlagen skall emellertid även dylika värden ersättas. Här går vattenlagen alltså ett steg längre i generositet mot ersättningstagaren än expropriationslagen, som ju i detta hänseende överensstämmer med de allmänna skadeståndsrättsliga principerna.

I förarbetena till 9: 8 anföres om innebörden av begreppet affektionsvärden¹:

»Med den utsträckta tillämpning lagförslaget gifver åt principen om det större intressets rätt att mot ersättning göra det intrång på mindre intressen, som finnes nödvändigt för det större intressets rationella tillgodoseende, är det utan tvifvel af vikt att tillse, att ingen skada eller förlust af något som helst slag lämnas oersatt. I regeln är skadan och förlusten af ekonomisk art, och en jämförelsevis fast grund finnes alltså att bygga ersättningen på.

Men genom ett vattenföretag kunna understundom tillskyndas tredje man förluster och lidanden af annan art. Härmed syftas icke egentligen därpå, att en plats t. ex. kan förlora i naturskönt läge. Detta är en väsentligen ekonomisk förlust, hvarå bestämmelsen i 32 § (närmast motsvarande nuvarande 7 §, anm. här) omedelbart äger tillämpning, försåvidt intrånget sker å fastighetens eget område och naturskönheten icke berott på beskaffenheten hos grannfastigheterna. Det natursköna läget blir nämligen allt mera en faktor af verklig ekonomisk betydelse vid bedömandet af en fastighets värde. Utan här åsyftas rena affektionsvärden, hvilka hafva en stor betydelse för en viss person, familj eller kanske släkt, men som icke äga allmängiltighet och därför icke inverka på fastighetens marknadsvärde. En familj kan långa tider hafva bebott en gård, där måhända mer än en generation vuxit upp och vid hvilken förty familjemedlemmarna äro fästa med hemkänslans och släktgemenskapens starkaste band. Eller en fastighetsägare kan hafva nedlagt alldeles speciella omsorger för ordnandet af sin trädgård, där hvarje träd för honom har sitt värde, som icke finnes för en annan. Eller en man har själf brutit bygd och med egna händer odlat upp sin teg och byggt sin stuga. I dessa och liknande fall är ägarens förlust, om han helt eller delvis blir af med detta, som han sålunda fäst sig vid, ingalunda betäckt med en gottgörelse, uträknad allenast efter marknadsvärdet. I någon mån är visserligen stadgandet i 35 § (närmast motsvarande nuvarande 48 §, anm. här) om ersättningens utgående med 150 procent ägnadt att mildra det kännbara i en sådan förlust, men denna förhöjning i ersättningsbeloppet utgår äfven i sådana fall, där hvarje affektionsvärde saknas, och kan således icke räknas som gottgörelse för sådan förlust, hvarom här är tal.

Så långt det är möjligt, skola vattendomstolen och andra vederbörande se till, att dylika intressen lämnas alldeles orörda. Det är helt visst lagstiftarens

¹ Förslaget 1910 s. 405 f.

plikt att sörja för direkta lagbud härom, desto hellre som dessa enskilda intressen nära sammanhånga med samhällets och hafva särskildt värde för dess bestånd och trefnad. Också hafva särskilda bestämmelser i sådant syfte införts — — —

Men alltid låter det sig icke göra att undvika intrång i dylika ideella värden. Behovvet eller gagnet af ett företag för orten eller landet kan vara så stort, att intrånget, om det icke kan undvikas, måste anses påkalladt. Det är då icke mer än rätt och billigt, att äfven för förlust i affektionsvärdet, där sådant finnes, så godt sig göra låter må njutas vederlag genom förhöjning i ersättningssumman utöfver annars föreskrifna gränser. Gifvetvis ställas härvidlag stora kraf på förrättningsmännens och domstolsledamöternas omdöme och takt, och särskildt lekmanaledamöterna hafva en grannliga uppgift härutinnan. En sådan godtgörelse, hvarom här är fråga, bör icke försummas, då verkliga skäl därtill finnas, men sådana skäl föreligga endast i undantagsfall. Tillämpningen af lagrummet torde därför endast undantagsvis komma ifråga.»

Då det i förarbetena talas om vikten av att tillse, att ingen skada eller förlust av något som helst slag lämnas oersatt, torde detta gälla endast själva *arten av den skada* som skall ersättas och *icke kretsen av ersättningsberättigade*¹. Vattenlagen fasthåller även här kravet på att den skadelidande skall kunna åberopa äganderätt eller särskild rätt till den egendom, som skadas. Om t. ex. en gammal släktgård går ur släkten, är det endast den nuvarande ägaren, som kan tillerkännas ersättning; ägaren till en grannfastighet har ingen rätt till gottgörelse av den anledningen, att en närbelägen gammal släktgård försvinner.

9 §

Ändå att fastighet, för vilken till följd av företag enligt denna lag vattenkraft går förlorad, tillhör samme ägare som den fastighet, för vars räkning företaget utföres, skall ersättning för den förlorade vattenkraften gäldas, såframt förstnämnda fastighet är besvärad av inteckning för fordran eller kan jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken i ägarens hand häfta för ogulden köpeskilling samt fordringsägaren ej lämnat medgivande till företaget. Vad nu sagts gälle dock ej, där förlusten av vattenkraft provas vara väsentligen utan betydelse för fordringsägarens säkerhet.

I fråga om skada, som genom vattenuppdämning eller annan ändring av vattenståndsförhållandena tillskyndas fastighet, tillhörig samme ägare som den fastighet, för vars räkning företaget sker, skall vad nu stadgats beträffande förlust av vattenkraft äga motsvarande tillämpning.

En förutsättning för tillämpligheten av denna paragraf är, att den fastighet varom fråga är besväras av inteckning för fordran eller kan i ägarens hand häfta för ogulden köpeskilling samt fordringsägaren ej lämnat med-

¹ Ljungman a. a. s. 294.

givande till företaget. Stadgandet är tillkommet för att skydda fordringsägarna. Paragrafen utgår ifrån att dessa rättsägare *icke* är parter i ansökningsmålet vid vattendomstolen och förty icke äger någon möjlighet att i målet bevaka sina intressen. Däremot äger nyttjanderättshavare, innehavare av återköpsrätt, rätt till servitut eller till avkomst eller annan förmån eller till elektrisk kraft i regel en självständig talerätt i ansökningsmålet. En dylik rättighetshavare har alltså att redan i vattenmålet föra talan för bevakande av sin rätt. Rätt att föra dylik talan tillkommer däremot icke innehavare av fordringsrätt. Skulle en dylik rättighetsägare anse, att ersättning i vattenmålet blivit för lågt beräknad, kan han emellertid med stöd av 9: 73 under vissa förutsättningar begära, att ersättningen bestämmes av vattendomstolen.

Stadgandet i 9: 9 avser förlust genom att vattenkraft går förlorad för fastigheten eller skada genom vattenuppdämning eller annan ändring av vattenståndsförhållandena. Härav följer att under stadgandet icke inbegripes skada, som orsakas av att fastigheten tages i anspråk på annat sätt t. ex. för dammbyggnad, väg eller utmål. Detta torde bero på att man icke ansett inteckningshavares säkerhet äventyras genom en sådan åtgärd¹.

Med »åtgärd varigenom vattenkraft går förlorad» åsyftas ianspråktagande av ett strömfall både för en vattenreglering (genom indämning eller bortrensning) och för utbyggnad (då rätten att tillgodogöra vattenkraften förenas med annan fastighet). Vattenkraft kan även gå förlorad för en fastighet genom t. ex. ändrade hushållningsföreskrifter för en högre upp i vattendraget befintlig damm. Huruvida uttrycket i lagtexten åsyftar även denna situation har emellertid ifrågasatts². Något som tyder på att situationen skulle vara undantagen från tillämpning av detta lagrum torde dock icke stå att finna, och lagrummet torde därför vara att tillämpa även i fall som nu sagts.

Vid bestämmandet av ersättningen skall skadan uppskattas till sitt fulla belopp. Däremot skall enligt föreskrift i 9: 50 någon förhöjning enligt 9: 48 icke ifrågakomma. Skyldighet att tillse, att ersättning blir bestämd i här avsedda fall, åvilar vattendomstolen *ex officio*³.

Därest förlusten av vattenkraften eller skadan är så liten, att ersättningsbeloppet provas vara väsentligen utan betydelse för fordringsägares säkerhet, behöver ersättning överhuvudtaget icke fastställas. Prövning av huruvida ett ersättningsbelopp är av väsentlig betydelse för fordringsägares säkerhet får ske från fall till fall — det torde vara ogörligt att uppställa någon gräns, under vilken ersättning ej behöver fastställas. Hänsyn synes emellertid böra tagas bland annat till vem som äger den fastighet varom fråga är. Sålunda torde kraven ej böra ställas alltför stränga, då ägaren är känd för att ha god solvens.

Enligt bestämmelserna i första stycket andra punkten av 9: 54 skall ersättning, som fastställs enligt 9: 9 *alltid* nedsättas hos KB för fördelning bland inteckningshavare eller andra fordringsägare. Skulle pengar bli över

¹ Gärde 9 kap. s. 13.

² Gärde 9 kap. s. 14.

³ Gärde 9 kap. s. 13.

efter fördelningen, skall överskottet återbetalas till ersättningsgivaren-sökanden¹.

I vattenöverdomstolens dom den 8 oktober 1946, V 23 (angående vattenkraftanläggning vid Edsvalla i Norsälven), var fråga om ersättning för vattenkraft, hörande till en fastighet som ägdes av sökanden i målet. Det upplystes, att fastigheten besvärades av samma inteckningar för fordran som strömfallsfastigheten. Vid detta förhållande ansågs förlusten av vattenkraft vara utan betydelse för fordringsägares säkerhet (rätten till vattenkraften blev ju för framtiden överförd till strömfallsfastigheten, som ju härigenom ökade i värde) och sökanden förklarades därför icke pliktig att gälda ersättning för den vattenkraft, som gick förlorad för förstnämnda fastighet.

10 §

Med vattenkraften i ett strömfall avses i detta kap. den kraft, som kan uttagas vid axeln å en eller flera för fallet avpassade vattenmotorer.

Vid beräkning av vattenkraften skall hänsyn tagas till mera betydande växlingar i vattenföringen.

Första stycket

Vattenkraften i ett strömfall kan angivas med fallets natureffekt, som uträknas direkt efter fallhöjd och vattenföring. Natureffekten ger emellertid icke något bestämt besked om den kraft, som verkligen kan utvinnas ur fallet. De tekniska möjligheterna att bygga ut strömfallet spelar en mycket betydande roll. VL har därför valt att angiva vattenkraften i det antal kraftenheter, som kan utvinnas på turbinaxeln. Däremot behandlas i detta sammanhang icke den ekonomiska värderingen av vattenkraften.

Det skall observeras, att det antal kraftenheter, som det är tekniskt möjligt att utvinna, icke är att likställa med den vattenkraft, som med ekonomisk fördel kan uttagas². Hur stor del av den tekniskt uttagbara vattenkraften som verkligen kan ekonomiskt tillgodogöras beror av kostnaderna för kraftens uttagande. Kraft som det skulle ställa sig oekonomiskt att uttaga måste givetvis lämnas ur räkningen vid värderingen, även om den är tekniskt uttagbar.

Andra stycket

Vid bedömandet av den tekniskt uttagbara vattenkraften i ett strömfall skall beaktas icke blott den naturliga krafttillgången i strömfallet vid olika tillfällen utan även möjligheten att genom exempelvis årsreglering fördela denna krafttillgång på olika perioder. Även möjligheten till korttidsreglering skall beaktas³.

¹ Gärde 9 kap. s. 13.

² Gärde 9 kap. s. 15.

³ Gärde 9 kap. s. 16.

Bestämmelsen i detta stycke är av betydelse bl. a. för det fall, att ett strömfall vid utloppet ur en sjö skall ersättas, och ägaren har eller skulle kunna förvärva rätt att reglera vattenframläppningen ur sjön så att han under dagen, då kraftbehovet är större, kan uttaga mer kraft än under natten. Han är då självfallet, om strömfallet eller del därav blir taget i anspråk, icke betjänt av att erhålla ersättning bestämd med utgångspunkt från att kraften i fallet skulle uttagas jämnt fördelad på dygnets timmar.

Här angiven bestämmelse torde äga sin giltighet såväl för de fall, då ersättningen utgår i form av kraft, som för de fall, då ersättningen bestämmes i pengar.

11 §

Ersättning för tillgodogjord vattenkraft skall, vare sig ersättningen efter ty nedan sägs utgår medelst kraftöverföring eller i penningar, anses innefatta gottgörelse för vattenverksbyggnaderna eller den del därav, som för framtiden varder för ägaren onyttig; dock att, där byggnaderna till material eller byggnadssätt äro med avseende å deras ändamål särskilt värdefulla, gottgörelse i mån därav skall erläggas. Har ej ersättningsgivaren inom ett år efter utgången av den bestämda tiden för fullbordande av det företag, för vilket vattenkraften avståtts, från ersättningstagarens fastighet bortfört vad av vattenverksbyggnaderna sålunda blir hans tillhörighet, tillfalle det utan lösen ersättningstagaren.

Med vattenverksbyggnader avses anordningar dels för vattnets dämning och ledande till och från kraftanläggning, såsom dammar, rännor, kanaler, tuber, tunnlar och turbinkammare, dels ock för fiskets och flottningens tillgodoseende, såsom laxtrappor, ålledare, flottningsutskov och timmerledare, så ock vad till dylika anordningar hör, luckor med manöveranordningar, isgrindar och dylikt.

Ersättning för vattenkraft, som icke är tillgodogjord vid befintlig anläggning, skall bestämmas med hänsyn till värdet av vattenkraften i tillgodogjort skick. *Lag 5 maj 1939.*

Paragrafen innehåller de grundläggande reglerna för bestämmande av ersättning för vattenkraft, som tas i anspråk eller skadas, och avser såväl det fall, då ersättning skall utgå medelst kraftöverföring, som det fall, då ersättning skall utgå i pengar. Första och andra styckena avhandlar frågan om *tillgodogjord vattenkraft* och tredje stycket avser *icke tillgodogjord vattenkraft*.

Första stycket

Stadgandet att ersättning för tillgodogjord vattenkraft skall anses omfatta gottgörelse för vattenverksbyggnaderna gäller för normalfallet, d. v. s. då vattenkraften är av ägaren tillgodogjord med honom tillhöriga vattenverksbyggnader. Skulle vattenverksbyggnaderna eller den del därav, som blir för ägaren onyttig, däremot ej tillhöra ersättningstagaren — d. v. s. den gamle ägaren av strömfallet — utan exempelvis en nyttjanderättshavare skall ersättningen — vare sig den utgår i kraft eller pengar — bestämmas till ett gemensamt belopp och därefter fördelas mellan fallägaren och nyttjanderättshavaren enligt föreskrifterna i 9: 52 och 53.

Såväl då ersättning för den tillgodogjorda vattenkraften utgår medelst kraftöverföring som då ersättning utgår i pengar, skall gottgörelse för vattenverksbyggnaderna eller del därav anses ingå i ersättningen för vattenkraften. Då ersättningen utgår i pengar, behöver stadgandet självfallet icke förorsaka några tillämpningssvårigheter. Då ersättningen lämnas i kraft utgår ersättning för den gamla anläggningen på så sätt, att uttagningskostnaden jämlikt 9: 21 begränsas till att omfatta endast drift- och underhållskostnad (se nedan vid 9: 21).

Den omständigheten att vattenfallet och byggnaderna ligger i skilda ägares händer, innebär icke, att ersättningen skall beräknas på annat sätt än om äganderätten legat på en hand. Problemet är, hur ersättningen skall fördelas mellan fallägare och vattenverksägare. Är nyttjanderätten till ett strömfallet upplåtet på sådana villkor, att nyttjanderättshavaren icke äger rätt att bortföra vattenverksbyggnaderna vid nyttjanderättstidens utgång, torde det vara klart, att ersättningen skall tillfalla nyttjanderättshavaren för den tid nyttjanderätten består, och för tiden därefter fallägaren, dock att, när det är fråga om ersättning i penningar, förhöjningen jämlikt 9 kap. 48 § vattenlagen skall i sin helhet tillkomma fallägaren. Äger vattenverksbyggnadernas ägare rätt att vid nyttjanderättstidens utgång bortföra dessa, synes det tveksamt, hur man skall förfara med ersättningen för tiden efter nyttjanderättens utgång. Sannolikt har man att fortfarande räkna strömfallet som utbyggt, men en justering av uttagningskostnaden torde väl få ske, om och i den mån nyttjanderättshavaren bortfört byggnaderna. (Jfr rättsfallet angående Blixbol, NJA 1921 sid. 534, nedan vid 9: 21). Frågan är, om man ej i en sådan situation, där ersättningen sålunda icke kan med erforderlig säkerhet bestämmas, bör jämlikt 11 kap. 66 § 2 mom. uppskjuta ersättningsfrågan i vad den avser tiden efter nyttjanderättens utgång. RB 35: 5 torde knappast kunna tillämpas i förevarande fall, då ersättningen förr eller senare lär kunna med tillfredsställande noggrannhet beräknas (jfr ovan vid 9: 1).

Det avgörande vid värderingen av ett strömfallet är marknadsvärdet av effekten i monterat skick på platsen. Det blir då i fråga om tillgodogjord vattenkraft utan betydelse, huruvida de gamla vattenbyggnaderna kostat mer eller mindre.¹ Beskaffenheten av byggnaderna spelar emellertid en roll såtillvida, att särskild ersättning kan komma ifråga, då byggnaderna till ma-

¹ Förslaget 1910 s. 412.

terial eller byggnadssätt är med avseende på sitt ändamål särskilt värdefulla. En dammbyggnad kan exempelvis vara utförd i tuktad sten i stället för betong. Det mervärde en sådan dammbyggnad äger skall gottgöras genom särskild ersättning, som skall utgå i pengar. På sådan ersättning synes förhöjning enligt 9: 48 böra utgå. Det kan vid första påseendet synas ologiskt, att ersättning skall utgå separat för särskilt värdefulla vattenverksbyggnader — ersättningen för vattenkraften innefattar ju gottgörelse även för vattenverksbyggnaderna. Avsikten torde emellertid vara, att särskilt dyrbara vattenverksbyggnader ej få belasta uttagningskostnaden, som skall beräknas för byggnader av normalt utförande. En företagare, som berättigas tillgodogöra sig ett annan tillhörigt strömfall, bebyggt med särskilt värdefulla byggnader, har alltså att erlagga en särskild ersättning för byggnaderna till den del de är av särskilt värdefullt utförande.

Av lagtexten framgår att ersättningsgivaren har att bortföra de av honom ersatta vattenverksbyggnaderna från ersättningstagarens fastighet inom ett år efter utgången av den för företagets fullbordande bestämda tiden. Gör han ej det, tillfaller byggnaderna utan lösen ersättningstagaren.

Då ett utbyggt fall blir föremål för ianspråktagande, torde i regel även den maskinella utrustningen övergå till ersättningsgivaren. Skulle detta av någon anledning icke ske, har ersättningstagaren möjlighet att med åberopande av stadgandet i 9: 6 påkalla inlösen av utrustningen. Det vanligaste är dock, att gottgörelse för maskineriet med tillhörande byggnader erhålles genom reduktion av uttagningskostnaden på samma sätt som för vattenbyggnaderna.

Ersättningen för tillgodogjord vattenkraft anses, enligt vad som framgår av andra stycket av denna paragraf, ej innefatta gottgörelse för den maskinella utrustningen, utan vattenkraftersättningen innefattar — utöver ersättning för själva vattenkraften — gottgörelse endast för de egentliga vattenverksbyggnaderna, vilka anses utgöra en tillhörighet till själva fallet.

Enligt 9: 48 skall ersättning för tillgodogjord vattenkraft beräknas till fulla värdet och hälften därutöver. Härav torde man kunna dra den slutsatsen, att förhöjning med 50 % icke skall utgå på det belopp, som bestämmes såsom ersättning för den maskinella utrustningen.

Andra stycket

Vad som innefattas under begreppet *vattenverksbyggnader* framgår av detta stycke. Den maskinella utrustningen (turbiner, generatorer, transformatorer och ställverk) inbegripes icke under begreppet vattenverksbyggnader. Anledningen härtill torde vara, att detta slags utrustning ej alltid är av den natur, att den är oskiljaktig från den övriga anläggningen.¹ Självfallet skall emellertid den maskinella utrustningens värde — åtminstone till någon del — inräknas, då man fastställer den monterade kraftens marknadsvärde på platsen, men den anses icke utgöra ett tillbehör till själva strömfallet (jämför kungörelserna den 4 juli 1910 angående grunder för förvaltningen av vissa kronan tillhöriga strömfall och den 11 juni 1915 ang. grunder för upp-

¹ Förslaget 1917 s. 295.

låtelse av vissa kronan tillhöriga vattenfall och strömfall, där beteckningen vattenverksbyggnader har samma innebörd).¹

I värdet på tillgodogjord kraft, som skall ersättas, kommer såsom nyss sagts normalt att åtminstone till någon del ingå kostnaden för den maskinella och elektriska utrustningen. Härav följer att, om sistnämnda egendom ej skall av dess ägare avstås, vid ersättningsens bestämmande en däremot svarande reduktion bör ske av ersättningen.² Om den maskinella utrustningen blir för den gamle ägaren obehövlig, kan han dock, såsom ovan nämnts, framtvinga dess inlösen.

En maskinistbostad vid ett kraftverk synes enligt stadgandet i detta stycke ej vara att hänföra till begreppet vattenverksbyggnad. Vid inlösen skall följaktligen en dylik bostad ersättas med endast 100 (ej 150) % av sitt värde.

I ett uttalande i rättsfallet NJA 1926: 561 har fastslagits, att en håll- eller stoppbom, avsedd att möjliggöra reglering av virkestillsläppning till och genom en kraftverksdamm, icke är att hänföra till vattenverksbyggnad enligt detta stycke.

Fjärde stycket

Vid värdering av icke utbyggd vattenkraft har man alltid att utgå från värdet av vattenkraften i tillgodogjord skick. Detta har ansetts böra uttryckligen fastslås i detta stycke. Utgångspunkten blir alltså det marknadsvärde, som fullt utbyggd kraft äger på den plats, där den produceras. Genom att från detta marknadsvärde draga uttagningskostnaden (i vilken i förekommande fall inräknas även överföringskostnaden) får man fram vattenkraftens råvärde.

12 §

Skall till följd av företag eller åtgärd enligt denna lag egendom lösas eller ersättning givas för skada eller intrång därå och har, efter det kungörelse om företaget eller åtgärden blivit offentliggjord eller underrättelse eljest meddelats ägaren på sätt i 10 och 11 kap. för varje särskilt fall stadgas, kostnad nedlagts å egendomen, må vid ersättningsens bestämmande den kostnad tagas i beräkning allenast, såvitt den prövas hava varit nödig eller nyttig samt icke blivit gjord i uppenbar avsikt att höja ersättningen.

Vad i första stycket sägs skall äga motsvarande tillämpning på kostnad, som nedlagts sedan delgivning skett av ansökan om förordnande jämlikt 1 kap. 14 § första stycket. *Lag 30 juni 1948.*

¹ Förslaget 1917, s. 295.

² Förslaget 1917 s. 295.

Första stycket

Paragrafen avser enligt sin ordalydelse endast de fall, då fast egendom skall lösas eller ersättning givas för skada eller intrång därå. Bestämmelserna torde emellertid kunna analogiskt tillämpas även då fråga är om *skadeförebyggande åtgärder*. Anledningen till att skadeförebyggande åtgärder ej nämnes torde vara, att frågan om sådana åtgärder ej är reglerad i VL utan är en fråga, som har utbildats i rättspraxis efter VL:s tillkomst.

Förutsättning för tillämpning av 9: 12 är, att skadan är ersättningsgill. Avgörande för frågan om en skada skall anses såsom ersättningsgill är principiellt förhållandena vid tidpunkten för skadans uppkomst eller — om företaget ännu ej genomförts och skadan alltså ännu ej uppstått — vid tidpunkten för den dom, varigenom tillstånd ges till att vidtaga den skadebringande åtgärden. Det är emellertid ej i alla fall, som egendomens värde vid endera av dessa tidpunkter är avgörande. Sålunda kan vissa värdeförhöjande åtgärder ha vidtagits beträffande egendomen å sådan tid, att ägaren vid denna tidpunkt måste anses ha känt till att skada genom vattenbyggnadsföretaget komme att åsamkas egendomen. De värdeförhöjande åtgärdernas inverkan på egendomen skall vid skadeuppskattningen tagas i betraktande *endast såvida de bedömas ha varit nödiga eller nyttiga samt icke blivit gjorda i uppenbar avsikt att höja ersättningen*. Huruvida en åtgärd får anses ha varit nödig eller nyttig får bedömas efter omständigheterna i varje särskilt fall — vad som bedöms nödigt eller nyttigt för en egendom behöver alls icke vara nödigt eller nyttigt för en annan egendom.

Fråga om den tidpunkt, som skall utgöra utgångspunkt vid skadevärderingen, var föremål för bedömning i rättsfallet NJA 1954 s. 482. Vatten-domstolen hade vid syn, som ägde rum åtta år efter målets kungörande, funnit, att underhållet av en fastighets byggnader väsentligt eftersatts under dessa åtta år men fann med ledning av bestämmelserna i 9: 12, att byggnadernas skick vid tiden för kungörelsen borde vara avgörande för värderingen. VÖD, vars dom fastställdes av HD, fann emellertid, att den menliga inverkan å motstående intressen av åtgärd enligt VL, för vilken ersättning jämlikt 9 kap. skulle givas, vore förlust, skada och intrång under tiden fr. o. m. åtgärdens vidtagande samt yttrade vidare: »Vid förutbedömning av ersättning härför är att utgå från senast kända förhållanden i fråga om berörd egendoms beskaffenhet och framtida värde. Då i 9 kap. 12 § VL stadgas att kostnad som nedlagts å egendom efter det kungörelse i vattenmål offentliggjorts eller underrättelse om företag enligt vattenlagen eljest meddelats för att vara ersättningsgill, enligt samma lag skall prövas ha varit nödig eller nyttig samt icke blivit gjord i uppenbar avsikt att höja ersättningen, avses därmed endast att från ersättning undantaga genom annan kostnad åstadkommen förhöjning av egendomens värde vid tiden för orsakande av skada och intrång å egendom genom företag enligt VL. Däremot kan bestämmelsen i sagda lagrum *icke* anses ge uttryck åt den grundsatsen, att egendomens värde vid den i lagrummet avsedda tidpunkten skulle vara avgörande för ersättningens storlek.»

Den som vill påstå, att en nedlagd kostnad icke varit nödig eller nyttig

eller att den blivit gjord i uppenbar avsikt att höja egendomens värde, har att leda ett sådant påstående i bevis eller i varje fall att göra sitt påstående sannolikt (jämför nedan). Bevisbördan härvidlag åvilar alltså den som skall vidtaga den skadebringande åtgärden d. v. s. vederbörande företagare, och det är alltså denne, som har att förelägga utredning om att den nedlagda kostnaden ej varit nödig eller nyttig eller att den blivit gjord i avsikt att få högre ersättning. Föreläggas ej utredning härom och framgår ej heller eljest, att omständigheter som nyss sagts föreligger, torde hänsyn böra tagas till egendomens skick efter det ifrågakommande kostnad nedlagts på den.

I vattenöverdomstolens dom den 7 februari 1962 (nr I: T 7) i mål angående Fjällsjöälvens korttidsreglering var fråga om ersättning till en ägare av en icke-strandfastighet, som förvärvat nyttjanderätt till en båtplats vid en av företaget berörd sjö under tiden mellan vattendomstolens tillåtelseprövning och vattendomstolens tillståndsdöm. Vattenöverdomstolen anförde, att med hänsyn till tidpunkten för förvärvet av nyttjanderätten och då företagen icke gjort sannolikt, att detta förvärv skett i uppenbar avsikt att erhålla gottgörelse av dem, voro företagen skyldiga att utge ersättning för skadan av regleringen.

Frågan om tillämpning av 9: 12 ifråga om skadeförebyggande åtgärder var föremål för prövning i vattenöverdomstolens dom den 2 februari 1962, nr II: T 3 i mål om reglering av sjön Hornavan. Fråga var bl. a. om vissa skadeförebyggande åtgärder beträffande förhyrda sportstugor, på vilka hyresgästerna nedlagt kostnader efter utfärdandet av kungörelsen i målet. Vattenöverdomstolen, som uttalade, att stadgandet i 9: 12 finge anses tillämpligt även då fråga vore om skadeförebyggande åtgärder, anförde, att fastighetsägarna icke nedlagt kostnader å egendomen efter det kungörelsen offentliggjorts (sådana kostnader hade däremot nedlagts av hyresgästerna), att de tvistiga åtgärderna berörde även eller allenast fastighetsägarnas intressen samt att 9: 12 därför icke innefattade hinder mot meddelandet av föreskrifter om de omtvistade skadeförebyggande åtgärderna. Av vattenöverdomstolens avgörande framgår alltså dels att hinder ej möter att tillämpa 9: 12 även då det gäller skadeförebyggande åtgärder dels att vid bedömning av behovet utav dylika åtgärder, då det rör område upplåtet under nyttjanderätt, hänsyn skall tagas till såväl ägarens som nyttjanderättshavarens intresse.

Andra stycket

tillkom i samband med att expropriationsmöjligheterna ifråga om strömfall utvidgades år 1948. Ansökan om expropriation handlägges ju icke i den ordning som stadgas i 10 och 11 kap. VL, och det var alltså erforderligt, att det uttryckligen sades ifrån, att ersättning även vid denna form av expropriation skulle utgå för nödig eller nyttig kostnad, som icke gjorts i uppenbar avsikt att höja ersättningen. Den avgörande tidpunkten blir i detta fall den dag, då ansökningen om expropriation delgivits vederbörande strömfallsägare jämlikt 1: 14.

Om ersättning medelst kraftöverföring.

Om den allmänna bakgrunden till att bestämmelser meddelades om ersättning medelst kraftöverföring anfördes i 1910 års förslag (s. 384 ff):

Varje ersättning i penningar, låt vara med 150 %, kommer lätteligen i mån av penningvärdets fall efter kortare eller längre tid att förefalla otillräcklig. Om man också icke bör förbise, att under tiden från det penningersättningen erhöles många tillfällen helt visst funnits att göra beloppet fruktbringande, kan det dock — särskilt vid beaktande av den vidgade användning, som till följd av elektroteknikens alltjämt fortgående framsteg vattenkraften på senare tid erhållit och med sannolikhet i ännu högre grad går till mötes i en framtid — icke förtänkas ägare av vattenkraft i vår tid, om de med denna utveckling för ögonen ställa sig avvisande mot införandet i större utsträckning av skyldighet att mot tvångersättning i penningar avstå vattenkraft till annan, och detta icke blott, såsom för närvarande vid sjösänkning är medgivet, för ett i viss mån allmänt intresse, utan ock till förmån för enskild person.

Helt annorlunda ställer sig saken, om den, som nödgas avstå vatten, i stället för den kraft han genom självständigt byggande i vattnet kunnat — eller kanske icke kunnat — tillgodogöra sig erhåller från ersättningsgivarens större kraftanläggning motsvarande kraftbelopp på elektrisk eller mekanisk väg. Den kraft hans vattenfall representerat står honom fortfarande, fastän på en omväg, till buds för de olika ändamål, för vilka han är eller kan bliva i behov av densamma. Han blir lika oberoende som förut av fluktuationerna i penningvärdet. Stiger kraften i värde, kommer stegringen honom till godo lika väl som om själva vattnet ännu varit i hans besittning, ja mången gång bättre.

Förutom dessa mera privatekonomiska hänsyn hava kommittéerna vid frågans bedömande haft för ögonen jämväl ett syftemål av speciellt nationalekonomisk betydelse, nämligen motverkande av de olägenheter, som kunna i större eller mindre mån vara förenade med vattenkraftens koncentrerande på ett fåtal händer. Rätten för en större delägare i strömfall att tillgodogöra sig även andras mindre andelar innebär i sig i viss mån ett underlättande av vattenkraftens koncentrerande. Desto större skäl är det att förbinda denna rätt med sådana bestämmelser, att åtminstone någon del av vattenkraften, omsatt till elektrisk energi eller eljest i överförd form, för all framtid kommer den kringliggande orten till godo, och detta på villkor, som det ej står i den stora kraftanläggningens makt att godtyckligt bestämma.

I själva verket kommer det system, varpå kommittéerna slagit in, helt visst att medföra kraftens spridning och användning på gynnsamma villkor i långt högre grad än annars kunnat tänkas. Det finnes i landet en mängd små forsar och strömdrag, vilka icke kunna ekonomiskt uppbära ett självständigt bebyggande, men vilka kunna bidra till ökandet av vattenkraften i ett strömfall i närheten, om de sammanläggas med detsamma. Det finns också många forsar, till vilka äganderätten är splittrad mellan flera olika hemman eller byar på båda sidor om vattendraget. Delägarna kunna sällan var för sig uttaga sin vattenkraft. Men då bebyggande sker på en hand för det hela, få enligt lagförslaget alla de små delägarna, där ersättning utgår i kraft, var sitt kraftbelopp till ständigt användande. Genom vattenkraftens i forsen eller forsarna skenbara koncentrerings på en hand kommer i verkligheten kraften att spridas till långt flera självständiga kraftägare än som annars skett. Vilken betydelse detta i framtiden kommer att hava för ekonomin särskilt å mindre fastigheter, kan för närvarande knappast fullt överskådas. För kraften kommer i sinom tid att givas allt mångsidigare användning: icke blott för belysning, drivande av tröskverk, pumpverk och maskiner för hemslöjd, utan i framtiden väl ock för den egentliga jordbruksdriften. Dessutom finnes intet hinder för ägarerna till överförd kraft att till grannar bland jordbrukare, hantverkare och andra på viss tid upplåta vad de själva kunna undvara,

13 §

Där någon på grund av stadgandena i 2 kap. 5 eller 6 § berättigas att tillgodogöra sig annan tillhörig vattenkraft, skall ersättning för vattenkraften utgå genom tillhandahållande medelst elektrisk eller annan överföring av motsvarande kraftbelopp efter nedan angivna grunder, såframt och i den mån ej ersättningens utgörande i kraft prövas medföra olägenheter av betydelse för ena eller andra parten. Med avseende å ersättning för samfällt strömfall, som löses jämlikt 2 kap. 7 §, vare lag samma, såvitt angår andel i fallet, tillhörig annan än den lösande. Ersättning för vattenkraft på grund av bestämmelserna i 2 kap. 23 § skall under nyss angivna förutsättning likaledes lämnas genom överföring av kraft.

Tages strömfall i anspråk jämlikt 1 kap. 14 § och avgöres ersättningsfrågan i samband med att medgivande enligt 2 kap. till fallets bebyggande lämnas, skall ock under villkor, som i första stycket sägs, ersättning utgå medelst kraftöverföring, i den mån fastighet, till vilken vattenkraften hört, kan anses hava behov av kraft. Samma lag vare, om vattenkraften varit avsedd för viss anläggning eller ort, till vilken ersättningstagaren är berättigad att överföra kraftbelopp, som tillerkännes honom, och den anläggning eller ort kan anses hava behov av kraften.

Kraft, som lämnas i ersättning efter vad i första och andra styckena sägs, skall, med det undantag allenast, vartill stadgandet i 33 § sista stycket föranleder, tillhandahållas från den för vattenkraftens utnyttjande avsedda anläggning. *Lag 30 juni 1948.*

Paragrafen som innehåller huvudregeln om ersättnings utgående i kraft är tillämplig:

1) *då någon berättigas tillgodogöra sig annan tillhörig vattenkraft enligt 2: 5 eller 2: 6.*

2: 5 avser den situationen, att ström-fallet är fördelat på två eller flera fastigheter men sökanden förfogar över mer än hälften av vattenkraften, medan 2: 6 gäller den situationen, att ström-fallet tillhör två fastigheter lig-gande på var sin sida av vattendraget.

2) *då fråga är om lösen av samfällt strömfall enligt 2: 7, såvitt angår andel, som ej tillhör den lösande.*

2: 7 avser den situationen, att ström-fallet, som skall tillgodogöras, i sin helhet utgör en samfällighet, alltså att varje delägare äger endast en ideell andel i fallet. I denna situation föreligger rätt till ersättning i kraft emeller-tid endast, då fråga är om inlösen av ström-fallet. Den ersättning som kan

komma i fråga, då ett samfällt strömfall bebygges enligt 2: 7 st. 2, inbegripes därför ej under lagrummet.¹

2: 7 äger tillämpning endast då det strömfall, som skall tillgodogöras, i sin helhet tillhör en och samma samfällighet. Utgör samfälligheten endast en del av strömfallet, skall 2: 5 respektive 2: 6 tillämpas även på den samfälliga delen. Det blir då icke fråga om att inlösa den samfälliga delen, utan samfälligheten är likställd med ägarna av de övriga falldelarna — den samfälliga delen får alltså tillgodogöras mot ersättning till samfälligheten utan att den blir inlöst.

3) *då ersättning skall lämnas för vattenkraft enligt 2: 23.*

I 2: 23 återfinnes bl. a. regler om ersättning för förlorad vattenkraft till den, som befunnits äga bättre rätt till vatten än vattenbyggnadens ägare.

4) *då strömfall exproprieras enligt 1: 14 och de i lagrummet angivna förutsättningarna föreligger.*

De under 4) angivna reglerna tillkom i samband med lagstiftning 1945 och 1948 om åtgärder till motverkande av spekulation i vattenkraft. Genom denna lagstiftning infördes i 1: 14 regler om expropriation av strömfall, som icke utnyttjas på ändamålsenligt sätt. För strömfall, som tages i anspråk enligt dessa regler, kan ersättning under vissa förutsättningar utgå medelst kraftöverföring. Av förarbetena till ersättningsbestämmelserna framgår, att man icke avsett att i lagen såsom en huvudregel föreskriva kraftersättning i dessa fall. Därigenom skulle nämligen syftet med expropriationsregeln kunna förfelas, eftersom den som innehar strömfallet skulle kunna få det utbyggt på annans risk och själv komma att disponera över kraften på sätt han önskar. Enär det å andra sidan ej befunnits lämpligt att göra större avsteg från VL:s allmänna principer än som var nödvändigt, har det föreskrivits, att ersättning skall utgöras i kraft, i den mån fastigheten, till vilken strömfallet hört, kan anses ha behov därav. Vattendomstolen torde vid sin prövning icke behöva i detalj undersöka, hur stor kvantitet ersättningskraft som erfordras. En tämligen summarisk uppskattning av behovet synes tillfyllest, därvid även viss hänsyn bör tagas till framtida ökning av behovet.² Ersättning i kraft kan därjämte komma i fråga, om den förlorade vattenkraften varit avsedd för viss anläggning eller ort, till vilken ersättningstagaren är berättigad att överföra kraftbelopp, som tillerkännes honom, och denna anläggning eller ort kan anses ha behov av kraften.

Huvudregeln i 9: 13 är, att ersättningen skall utgå i form av kraft. Såväl elektrisk som mekanisk överföring kan komma i fråga. I våra dagar är det dock endast överföring på elektrisk väg, som har någon betydelse. Med hänsyn till det allmännas intresse har det icke syntts tillrådligt att åt vare sig den byggande eller dennes motpart överlåta någon valrätt i avseende på ersättningsformen. Ett ovillkorligt fasthållande vid att ersättningen alltid skall utgå i form av kraft har emellertid syntts alltför strängt, och ersättning kan därför utgå på annat sätt (vanligen i pengar), om och i den mån

¹ Gärde 9 kap. s. 27.

² Prop. 1945: 44 s. 29, jämför NJA II: 1945 s. 689 ff.

en kraftersättning skulle medföra olägenheter av betydighet. I förslaget 1910 användes uttrycket »medföra synnerliga olägenheter», men detta uttryck befanns under förslagets fortsatta behandling böra något mildras. Sin utformning har stadgandet fått med tanke på sådana fall, att ersättnings-tagaren ej är i stånd att begagna sig av kraften, eller att fråga är om en så obetydlig kraftmängd, att det vore obilligt ålägga ersättningsgivaren att för den skull vidtaga kanske dyrbara överföringsanordningar.

Formuleringen »i den mån . . .» ger vid handen, att *ersättningen kan bestämmas utgå delvis i kraft och delvis i pengar*. Detta befanns motiverat därav, att en ersättningstagare ofta kunde påräkna användning för endast en del utav den kraft, som kunde komma att utgå i ersättning.¹

För att 9: 13 skall vara tillämplig fordras det, att den skadebringande åtgärden innebär ett *tillgodogörande* av annans vattenkraft. Lagrummet torde alltså icke vara tillämpligt, då vid uppdämning för en regleringsbassäng bakvatten vållas för ett ovanför liggande verk eller då genom innehållande av vatten avrinningen förändras till skada för en vattenkraftanläggning längre ned i vattendraget.² I nu nämnda fall har man i stället att tillämpa 9: 14, om vattenkraft går förlorad genom åtgärden.

Ersättningen skall tillhandahållas från den för *vattenkraftens utnyttjande avsedda anläggningen*. Endast i ett fall tillåtes undantag från denna regel, och det är i fall som avses i 9: 33 sista st., d. v. s. då fråga är om provisoriska anordningar för att undvika dröjsmål med kraftöverföringens början. Ersättningsgivaren får alltså — utom i nyss angivna fall — leverera ersättningskraften varken från ett annat strömfall än det, till vilket ersättningstagarens fallhöjd hör, eller från en ångcentral eller ett atomkraftverk.

Då 9: 13 tillkom, var väl tanken den, att leverans av ersättningskraft skulle förekomma i huvudparten av de fall, där ett tillgodogörande av annans vattenkraft ägde rum. Utvecklingen har emellertid gått därhän, att ersättning i pengar blivit allt oftare förekommande. Delvis torde väl detta bero på att en kraftstation, som tidigare ofta utbyggdes för tillgodogörande av en viss mer eller mindre koncentrerad fallsträcka, numera ofta omfattar vattenkraft, belägen inom en längre sträcka av vattendraget, vilken sträcka kan uppgå till flera mil. De falldelar, som sammanförs till en enhet, har därför blivit allt talrikare och smärre och är ofta belägna på betydande avstånd från kraftverket. Det har på grund härav blivit allt vanligare, att ersättningens utgörande i kraft ansetts medföra olägenheter av betydighet såväl för ersättningsgivaren som för ersättningstagarna. Ersättningsgivaren skulle ofta förorsakas olägenheter genom att de kraftbelopp som skall tillhandahållas är så små, att den del av kostnaderna för de särskilda anordningarna för kraftens tillhandahållande, som drabbar honom, blir orimligt hög. Eller den del, som drabbar ersättningstagaren, blir på grund av det långa överföringsavståndet så hög, att kraften kan inköpas i allmänna marknaden till lägre pris än uttagskostnaden.

Värdet av ersättningskraft, som fastställts av vattendomstolen, får av-

¹ Förslaget 1917 s. 298.

² Gärde 9 kap. s. 26.

dragas vid taxering av vattenfall med tillhörande byggnader. Detta gäller såväl då ersättningskraften bestämts av vattendomstolen som då skyldigheten att leverera ersättningskraft tillkommit genom avtal, som blivit fastställt av vattendomstolen (RÅ 1952 s. 57). För att avdragsrätt skall föreligga torde emellertid i vattendomstolsdomen böra vara klart utsagt, med vilka fastigheter rätten till kraften och skyldigheten att leverera kraften är förbundna.

14 §

För vattenkraft, som för strömfallsägare går förlorad till följd av sådan enligt denna lag medgiven åtgärd, varmed ej åsyftas vattenkraftens tillgodogörande, må ock ersättning bestämmas att utgå i kraft, därest sådan på fullt betryggande sätt står att erhålla från välbeläget strömfall och det med hänsyn till in-teckningshavares rätt, kostnader och andra omständigheter provas lämpligt.

Såsom framgår av paragrafens ordalydelse är den tillämplig på företag, som ej åsyftar vattenkraftens tillgodogörande men som ändå förorsakar, att vattenkraft går förlorad för en strömfallsägare. Härunder faller exempelvis torrlägningsföretag, företag för inrättande av farled eller flottled och sjöregleringsföretag för kraftändamål. De företag det här gäller är tydligen sådana, att därigenom icke skapas någon kraftanläggning, från vilken kraft naturligen kan levereras. Endast i det fall att en kraftkälla eljest står till buds, kan därför ersättning lämnas i kraft. Det övervägdes under förarbetena att införa i huvudsak samma bestämmelser för sjöregleringsföretag som för företag, som *direkt* åsyftade tillgodogörande av vattenkraft, men frågan fick förfalla på grund av svårigheterna att avpassa bestämmelserna så att de lämpade sig för de säregna förhållanden, som kännetecknar sjöregleringsföretagen.¹ Det uttalades emellertid av de sakkunniga, att det vore att förvänta, att även beträffande dessa företag ersättning medelst kraftöverföring ofta skulle komma till användning.

Det kan även tänkas företag, som skadar annans strömfall men som icke medför någon förlust av kraft — vattenkraften i ett strömfall blir exempelvis genom ändrade hushållningsföreskrifter tillgänglig på andra tider än förut. För den skada som därigenom tillskyndas strömfallsägare kan denne icke med stöd av bestämmelse i VL göra anspråk på att erhålla ersättning i kraft. Enligt ett uttalande under förarbetena synes det emellertid icke uteslutet, att 9: 14 kommer att kunna analogivis tillämpas jämväl i detta fall.²

Med hänsyn till att förutsättningarna för tillämpning av 9: 14 är i hög grad beroende av parternas medverkan har de ursprungligen använda orden, att »ersättningen *skall* bestämmas utgå i kraft» mildrats till att ersättningen »*må* bestämmas» etc. Det ankommer alltså på vattendomstolen att

¹ Förslaget 1917 s. 299.

² Gärde 9 kap. s. 37.

under hänsyntagande till utredningen i målet bestämma formen för ersättningen.

Det bör observeras, att kraft enligt denna paragraf skall tillhandahållas endast därest sådan på fullt betryggande sätt står att erhålla från välbefället strömfall och det med hänsyn till in-teckningshavares rätt, kostnader och andra omständigheter prövas lämpligt. Bestämmelsen vilar — liksom motsvarande bestämmelse i 9: 13 — på den förutsättningen, att ersättningen skall tillhandahållas från en naturlig kraftkälla av samma slag som den ersättningstagaren själv gått förlustig, alltså icke från exempelvis ett värme-kraftverk. Det har ansetts, att det endast härigenom torde vara möjligt att tillgodose ersättningstagarens berättigade anspråk på trygghet för framtiden. Om den som tillerkänts rätt att taga annans vattenkraft i anspråk själv äger ett för leverans av ersättningskraft lämpligt vattenkraftverk, kan vatten-domstolen, om övriga förutsättningar föreligger, självfallet förplikta honom att därifrån tillhandahålla sådan kraft, även om han motsätter sig detta. I förarbetena framhålles dock, att stadgandet ofta kan innebära en fördel för ersättningsgivaren, i det att denne genom att lämna ersättning i kraft kan undgå en uppskruvad penningersättning.¹ I sådant fall kan man självfallet påräkna dennes frivilliga medverkan.

Då skyldighet att leverera kraft lägges på annan fastighet än den som får fördel av vattenkraftens avstående, blir ju rättigheten till kraftleveransen förenad med en utomordentlig förmånsrätt. Risk kan därför uppkomma för in-teckningshavare och andra rättsägare, vilka ju få sin förmånsrätt försämrad. Paragrafen innehåller därför uttrycklig föreskrift om att leverans-skyldighet i fråga om kraften endast får åläggas, om det med hänsyn bl. a. till in-teckningshavares rätt prövas lämpligt.

Något samtycke från ersättningstagarens sida till att skyldighet att leverera kraft lägges på ett »utomstående» strömfall erfordras icke.² Däremot fordras självfallet frivillig medverkan från ägaren av den fastighet, från vilken kraften skall levereras, om fastigheten icke tillhör den grupp av fastigheter, till vilkas förmån företaget skall utföras.

Det har flera gånger övervägts att ge bestämmelserna om ersättning medelst kraftöverföring ett vidare tillämpningsområde än för närvarande så att denna ersättningsform skulle kunna komma till användning vid praktiskt taget alla former av skada, som uppkommer genom ett företag enligt VL. De praktiska svårigheterna har emellertid ansetts så stora, att någon ändring av de nu gällande bestämmelserna icke befunnits lämplig att genomföra.

15 §

Skyldigheten att jämlikt 13 § tillhandahålla kraft åvilar den fastighet, varmed rätten till tillgodogörandet av den vattenkraft, som ersättes, enligt vattendomstolens beslut skall vara förenad.

¹ Förslaget 1910, s. 386.

² Gärde 9 kap. s. 38.

Lämnas ersättning i kraft på grund av stadgandet i 14 §, skall skyldigheten vara bunden vid den fastighet, vartill den anläggning hör, från vilken kraften skall tillhandahållas.

Det har ansetts alltför litet betryggande att ålägga ersättningsgivaren skyldigheten att tillhandahålla kraft enbart såsom en personlig förpliktelse gentemot ersättningstagaren och hans personliga rättsinnehavare. Man har funnit det nödvändigt — icke minst med hänsyn till fastighetskrediten — att skapa största möjliga trygghet för vederlagets framtida bestånd.

Skyldigheten att enligt 9: 13 och 9: 14 tillhandahålla kraft har därför utformats såsom ett servitut (ev. reallast), som belastar den fastighet, till vilken ersättningskyldigheten är bunden.¹ Servitutet är av samma karaktär som de, vilka uppkommer vid lantmåteriförrättningar och de som kan tillskapas genom byggnadstillstånd enligt 2: 22. Servitut av sistnämnda två slag kommer ej till synes i inteckningsprotokollet. Ej heller ifråga om servitut enligt 9: 13 eller 9: 14 har man velat föreskriva någon skyldighet att anteckna servitutet i inteckningsprotokollet. Anledningen härtill är närmast den, att man icke velat åstadkomma en olikhet i behandlingen i inteckningshänseende av de olika slagen av vattenrättsliga servitut. En sådan olikhet har ansetts ej kunna undgå att verka vilseledande för allmänheten.²

Den som vill erhålla kännedom om en viss fastighets rättigheter och skyldigheter i vattenrättsligt hänseende har att undersöka förhållandena beträffande fastigheten med ledning av vattenboken.

Det är icke ovanligt, att ersättningsgivaren genom särskilt avtal utan medverkan av vattendomstolen »återköper» ersättningskraften från ersättningstagaren. Sådant återköp innebär emellertid icke en *överflyttning* av rätten till ersättningskraft från ersättningstagarens fastighet till strömfallsfastigheten. Överflyttning får ske endast efter beslut av vattendomstolen enligt 9: 17 andra stycket — föreligger ej sådant beslut, är återköpet att betrakta endast som en tidsbegränsad nyttjanderättsupplåtelse enligt 9: 18. Ett avtal om återköp, som ej fyller formerna för överflyttning, utesluter således icke möjligheten att, om den fastighet, från vilken återköpet skett, övergår till ny ägare, denne efter nyttjanderättstidens utgång med framgång kan göra anspråk på att kraftleveransen skall återupptagas. Avtalet innebär ej heller, att ersättningsfastigheten befrias från den fastighetsskatt, som den påförts till följd av ersättningskraften. Ur såväl ersättningsgivares som ersättningstages synpunkt bör därför dylika återköpsavtal underställas vattendomstolens prövning jämlikt 9: 17 andra stycket.

16 §

Skyldighet, som i 15 § sagts, skall oberoende av avyttring eller exekutiv försäljning av den fastighet, varå skyldigheten vilar, äga bestånd, i vems hand fastigheten kommer.

¹ Jfr Ljungman—Stjernquist: Den rättsliga kontrollen etc. II, s. 68 not 8.

² NJA II: 1919 s. 270.

En förpliktelse, som åvilar fastighet att tillhandahålla kraft såsom ersättning, har ansetts böra ingå som en beståndsdel i själva fastigheten och på denna grund vara oskiljaktigt förenad med äganderätten till denna.¹ I konsekvens härmed har i förevarande paragraf stadgats, att skyldighet att tillhandahålla kraft enligt 13 eller 14 § icke skall rubbas till följd av avyttring eller exekutiv försäljning av fastighet, varå skyldigheten vilar. Frågan om skyldighetens bestånd vid expropriation av fastigheten beröres däremot icke här. Enligt 49 § andra stycket lagen om expropriation skall exproprierad fastighet som regel övergå till nye ägaren fri från särskild rätt, som besvärar den. Till sådan särskild rätt torde emellertid *icke* vara att räkna skyldighet att tillhandahålla ersättningskraft. Sådan skyldighet kommer alltså att bestå oberoende av expropriationen liksom av kronans inlösen enligt 4: 9. Såvitt avser inlösen av sistnämmt slag finnes dock ett undantag från huvudregeln. Gör kronan gällande lösningsrätt till kraftanläggning, som på grund av vattendomstolens jämlikt vattenlagen meddelade föreskrift skall tillhandahålla ersättningskraft, äger kronan enligt 4: 12 lösa till sig även sådan rättighet. Anledningen till detta undantag är att söka i uppfattningen, att den som avstått vattenkraft för dess tillgodogörande vid anläggningen mot ersättning medelst kraftöverföring i viss mån intager en med anläggningens ägare likartad ställning. Av samma skäl kan mottagare av ersättningskraft få vidkännas inskränkningar i sin rätt på grund av beslut i samband med nyprövning enligt 4 kap. VL.

17 §

Rättighet till kraftbelopp, som utgår såsom ersättning för förlorad vattenkraft, skall vara förenad med den fastighet, till vilken vattenkraften hört eller ock rättigheten i laga ordning överflyttats.

Prövas rättigheten till hela eller en del av kraftbeloppet kunna utan förfång för inteckningshavare eller andra rättsägare avhändas den fastighet, varmed den är förenad, må vattendomstolen på ansökan av fastighetens ägare besluta om rättighetens överflyttning, dock allenast till fastighet i närheten av det strömfall, varifrån vattenkraften gått förlorad, eller av det, varifrån ersättningen lämnas.

Vid ägostyckning av fastighet, med vilken rättighet till ersättningskraft är förenad, må rättigheten i sin helhet tilläggas viss eller vissa lotter.

Hänsyn till fastighetskrediten har ansetts kräva, att rättigheten till kraften icke blir avhänd den berättigade fastigheten, och rättigheten är alltså att betrakta som en del av själva den fastighet, till vilken vattenkraften hört. Rättigheten medföljer fastigheten vid varje försäljning, exekutiv eller frivillig.² Den blir enligt förarbetena närmast att förlikna vid de kamerala »härligheter», vilka ännu understundom tillhör vissa fastigheter.

¹ NJA II 1919 s. 268 ff.

² Förslaget 1910 s. 388.

Man har emellertid icke velat ovillkorligt stänga möjligheten att överflytta rättigheten till annan fastighet. Man har pekat på att det lätt kan inträffa, att en rörelse, som förut bedrivits vid själva strömfallet, bör flyttas till en i kommunikationshänseende bättre belägen plats. I sådant fall skall vattendomstolen — givetvis med tillgodoseende av inteckningshavares berättigade anspråk — kunna förordna om överflyttning av rättigheten. Överflyttning kan även avse endast en del av fastighetens ersättningskraft. Det bör observeras, att lagtexten uttryckligen betonar, att överflyttning endast får ske till fastighet i strömfallets närhet.

Uppenbarligen föreligger icke något hinder för att vattendomstolen redan i byggnads målet beslutar om överflyttning av ersättningskraften.¹

Då ansökan göres om överflyttning av rätt till ersättningskraft, skall enligt 11: 27 mom. 5 företes bevis därom, huruvida den fastighet, varifrån rättigheten skall flyttas, är besvärad med inteckning samt de överenskommelser, som i ärendet må ha träffats med inteckningshavare. Därjämte skall ansökan innehålla uppgift å den plats, dit kraften önskas för framtiden överförd samt vara åtföljd av plan för den erforderliga ledningens sträckning.

I mål om överflyttning av ersättningskraft torde inteckningshavare — i motsats till vad i allmänhet gäller — kunna uppträda såsom parter.² I ansökningen till vattendomstolen behöver emellertid deras namn ej uppges — det räcker enligt 11: 27 mom. 5 med bevis huruvida fastigheten är besvärad av inteckning samt företeende av de överenskommelser, som i ärendet må ha träffats med inteckningshavare. Underrättelser med posten kommer därför ej att tillställas inteckningshavarna från vattendomstolen, utan dessa får underrättelse om målet endast genom den i tidningarna offentliggjorda kungörelsen.

Under förarbetena ifrågasattes av lagrådet att vid överflyttning av rätt till ersättningskraft borde till skydd för rättsägare i den fastighet, som berövades kraften, uppställas såsom villkor, att sistnämnda fastighet i stället erhöles ersättning i pengar att fördelas i vanlig ordning. Det ansågs emellertid, att den garanti för rättsägarnas säkerhet som låg i att överflyttning icke fick medges med mindre det prövades kunna ske utan förfång för inteckningshavare eller annan rättsägare, vore tillräcklig.³

Ersättningsgivarens skyldighet sträcker sig icke längre än att tillhandahålla kraften på den fastighet, till vilken vattenkraften hört. Denna skyldighet undergår icke någon förändring genom kraftens överflyttning (jfr 9: 26 första st.), men frågan bör utredas i överflyttnings målet så att där blir fastställda belägenheten av den nya leveranspunkten, ersättningsgivarens skyldigheter ifråga om ledningar o. s. v. Det bör ihågkommas, att ersättningsgivaren ej kan åläggas ekonomiskt längre gående förpliktelser än som följer av 9: 26 andra stycket d. v. s. vad som motsvarar en ledning från kraftstationen till den ursprungliga leveranspunkten. Den situationen är allt-

¹ Gärde 9 kap. s. 47.

² Gärde 9 kap. s. 47.

³ NJA II: 1919 s. 273.

så icke otänkbar, att ersättningsgivaren blir skyldig bygga och underhålla endast en del av sträckan mellan kraftstationen och den nya leveranspunkten. Har ersättningsgivaren redan byggt ledning till den ursprungliga leveranspunkten, kan han givetvis ej tvingas deltaga i anläggningskostnaden för en ledning till den nya leveranspunkten under annan förutsättning än att han själv föranlett förflyttningen till ny leveranspunkt. Vill ersättningstagaren föra all kraften eller del därav vidare bortom leveranspunkten, är detta en fråga, som icke kommer ersättningsgivaren vid.¹

Ägostyckning motsvaras numera av avstyckning. Om ersättningskraft uppdelas på flera styckningslotter, måste givetvis en uppdelning ske av uttagningskostnaden, om denna utgår i pengar.

18 §

Rättighet, som i 17 § sägs, må av ägaren till den fastighet, varmed den är förenad, på viss tid upplåtas; och gälla i fråga om tiden för upplåtelsens bestånd vad beträffande nyttjanderätt till fast egendom å landet är i allmänhet stadgat.

Utan iakttagande av föreskrifterna i 17 § andra st. får ersättningskraft icke definitivt fränhändas den fastighet, till vilken den är knuten. För att ersättningstagaren emellertid icke skall vara betagen varje möjlighet att anordna för eget bruk förfoga över kraften ger denna paragraf fastighetsägaren möjlighet att efter eget gottfinnande till annan *på viss tid* upplåta större eller mindre del av kraftbeloppet. För att förhindra att en sådan upplåtelse skall få samma verkan som en definitiv avyttring har stadgats den i paragrafen angivna tidsbegränsningen (femtio år eller nyttjanderättshavarens livstid).

Inteckningshavares och andra rättsägares rätt att föra talan i anledning av här avsedd upplåtelse får bedömas enligt allmänna rättsregler. En sådan talan skall föras vid allmän domstol.

Det erinras om att ett s. k. *återköp* av rätten till ersättningskraft icke medför, att rätten till kraften överflyttas på ersättningsgivarens fastighet med mindre än att vattendomstolen jämlikt 9:17 andra stycket beslutat om sådan överflyttning; se härom vad som anförts vid 9:15.

19 §

Där ersättning för vattenkraft skall utgå medelst kraftöverföring, vare ersättningstagaren pliktig att för kraftens uttagande och överföring gälda vederlag antingen i penningar eller ock på sådant sätt, att det kraftbelopp, som skall lämnas i ersättning, varder i motsvarande mån minskat. Detta vederlag, som här nedan benämnes uttagningskostnaden, bestämmes av vattendomstolen efter de i 20 § angivna grunder.

¹ Gärde 9 kap. s. 46.

Ersättningsreglerna vilar ju på den principen, att ersättningstagaren skall bekomma lika kraftbelopp som det, som skall ersättas. Men detta kraftbelopp bör ej tillhandahållas ersättningstagaren utan någon som helst motprestation å dennes sida, i vilket fall ju ersättningstagaren uppenbarligen skulle komma i åtnjutande av en oberättigad fördel. Paragrafen innehåller det grundläggande stadgandet om skyldighet för ersättningstagaren att gälda vederlag för ianspråktagen krafts uttagande och överföring, den s. k. *uttagningskostnaden*. Vederlaget kan utgå antingen i pengar eller genom minskning av det kraftbelopp, som skall tillhandahållas. I förstnämnda fall talar man om *bruttokraft* och i sistnämnda fall om *nettokraft*. Vederlaget är att fatta som en ersättningstagarens *motprestation* till ersättningsgivaren och är ej alltid detsamma som den verkliga kostnaden för kraftens uttagande.¹ Då tillgodogjord vattenkraft skall ersättas och uttagningskostnaden beräknas på grundval av kostnaderna i ersättningstagarens anläggning, skall, enligt stadgandena i 9: 21 andra stycket, i uttagningskostnaden ej inräknas anläggningskostnaden, vilken ju i och för sig onekligen är en kostnad för kraftens uttagande.

Under uttrycket »gälda» uttagningskostnaden hänföres även det fall, då det kraftbelopp, som skall lämnas i ersättning, underkastas en motsvarande minskning.²

20 §

Är fråga om ersättning för vattenkraft, som ersättningsgivaren på grund av stadgandena i 2 kap. 5 eller 6 § berättigas att tillgodogöra sig, skall uttagningskostnaden bestämmas sålunda, att den gottgörelse för vattenkraften, som beredes ersättningstagaren genom det efter avdrag av sagda kostnad återstående värdet å den kraft han äger bekomma, kan anses skäligen med hänsyn jämväl till den nytta, som uppkommer för ersättningsgivaren. Ej må uttagningskostnaden sättas lägre än till den för ersättningsgivaren beräknade kostnaden för tillhandahållande av ersättningstagaren tillkommande kraft å den i 26 § angivna plats, utan så är att kraften kunnat uttagas med mindre kostnad genom självständigt bebyggande och utnyttjande av det strömfall, vars vattenkraft avstås, ej heller högre än till sistnämnda kostnad.

Där fråga är om ersättning för samfällt strömfall, som löses jämlikt 2 kap. 7 §, skall uttagningskostnaden bestämmas till den för ersättningsgivaren beräknade kostnaden för tillhandahållande å den i 26 § angivna plats av den kraft, vartill ersättningstagaren är berättigad.

¹ Gärde 9 kap. s. 50.

² Gärde 9 kap. s. 50.

Vad ovan i denna § sägs gälla i tillämpliga delar, första stycket beträffande ersättning för vattenkraft, som tages i anspråk jämlikt 1 kap. 14 §, och såväl första som andra stycket beträffande ersättning för vattenkraft på grund av stadgandet i 2 kap. 23 §. *Lag 20 april 1945.*

Lagrummet innehåller den grundläggande regeln för värdering av ianspråktagen vattenkraft genom reglering av förfarandet vid bestämmande av uttagningskostnaden. Reglerna har enligt sin ordalydelse endast avseende på bestämmande av *ersättning i kraft*. Av förarbetena torde emellertid framgå, att reglerna skall äga motsvarande tillämpning vid bestämmande av uttagningskostnaden även om *ersättning skall utgå i pengar* (Förslaget 1917 s. 337).

Huvudregeln är, att ersättningstagaren för den kraft, som kan utvinnas ur hans falldel, skall betala en viss avgift för kraftens produktion. Denna avgift — *uttagningskostnaden* — skall vara så avpassad, att ersättningstagaren erhåller en skäligen ersättning för naturkraften icke blott med hänsyn till falldelens värde vid utbyggnad för sig utan även till den vinst, som ersättningsgivaren gör därigenom, att hans falldelar kommer att tillgodogöras tillsammans med andra falldelar och därmed i en större, ur ekonomisk synpunkt lämpligare anläggning. Uttagningskostnaden är således normalt icke lika med den mot falldelen svarande andelen av självkostnaden för kraftverket utan utgör oftast nämnda andel ökad med så stor del av kraftverkets nettovinst som anses böra tillkomma ersättningsgivaren. Vid fastställande av uttagningskostnaden skall dock alltid beaktas spärregeln i sista delen av första stycket.

Anm.: I det föregående och här nedan förstås med ett kraftverks *bruttonyttan* värdet vid kraftstationsväggen av hela kraftverkets produktion och med *nettonyttan* skillnaden mellan bruttonyttan och kostnaden för kraftens utvinande. Nämnda skillnadsbelopp fördelas mellan ersättningsgivare och ersättningstagare. Det belopp som ersättningstagaren har att betala kommer alltså att bestå av den på hans falldel belöpande andelen av bruttonyttan minskad med så stor del av nettonyttan som anses böra tillgodoräknas falldelen i fråga.

Vad som skall ersättas är respektive falldels *naturvärde*, bestämt mot bakgrunden av dess utnyttjande i samband med övriga falldelar, som ingår i anläggningens hela fallhöjd. Då det i motiven talas om att ersättningstagaren bör beredas andel i den vinst, som blir en följd av vattenkraftens gemensamma tillgodogörande, är detta ett sätt att uttrycka, att även en liten, i och för sig värdelös falldel dock har ett värde, om den kan ingå som del i en större enhet eller att även en självständigt utbyggbar falldel av samma skäl kan ha ett högre värde än som självständig enhet. Otivelaktigt gör kraftverksägaren en vinst av att få utnyttja en annans fallhöjd, och för detta skall han betala genom att avstå en del av denna vinst.

De sakkunniga diskuterade under förarbetena frågan om fördelning av vinsten utav det gemensamma tillgodogörandet men fann, efter att ha undersökt olika förslag som framkommit, att de måste avstå från tanken på

att göra uttagningskostnadens storlek beroende av några mera detaljerade föreskrifter. De ansåg sig i stället böra fastställa de allmänna gränslinjer, som vid kostnadsbeloppets bestämmande icke fick överskridas, samt därjämte angiva den huvudsynpunkt, som vid denna frågas avgörande borde göra sig gällande, eller att *uttagningskostnaden skulle bestämmas så att den kraft, som tillhandahålles ersättningstagaren, efter avdrag av uttagningskostnaden utgjorde full gottgörelse för hans avstående av vattenkraften.*¹

Den i paragrafen angivna huvudregeln för uttagningskostnadens bestämmande kan såsom ovan antytts anses utgå ifrån den grundtanken, att *ersättningstagaren skall beredas andel i den vinst, som blir en följd av vattenkraftens gemensamma tillgodogörande*. Fördelningen av vinsten bör ske med hänsyn tagen till falldelarnas större eller mindre betydelse för det erhållna resultatet. Men hänsyn skall även tagas till möjligheten att utnyttja varje fallsträcka för sig. Därest någon skillnad i dessa hänseenden icke kan anses föreligga mellan den vattenkraft, som företagaren råder över, och den, som är ifråga, bör — om ej särskilda omständigheter tala för ett avsteg — ersättningstagaren tillgodogöras proportionsvis samma andel i vinsten som ersättningsgivaren eller med andra ord *uttagningskostnaden begränsas till ersättningsgivarens egen kostnad för kraftens tillhandahållande*. Allernäst den omständigheten, att ägaren av en vattenkrafttillgång är initiativtagare beträffande det gemensamma företaget, bör följaktligen icke uti nu ifrågavarande hänseende bereda honom en gynnsammare ställning än som tillkommer den, som tvingas att till förmån för företaget avstå sin vattenkraft.

Av förarbetena till lagrummet framgår ej klart vad som avsetts med uttrycket »den vinst som blir en följd av vattenkraftens gemensamma tillgodogörande». Frågan om innebörden av detta uttryck har behandlats i ett av två ledamöter i Norrbygdens vattendomstol² i målet om Midskogs kraftstation till vattenöverdomstolen i december 1944 afgivet yttrande. I detta diskuteras bl. a. två alternativa tolkningar av det ifrågavarande uttrycket. Här om anföres:

Enligt det ena alternativet — som lägger tonvikt på ordet »gemensamma» — är det fråga om den vinst, som uppstår genom att flera falldelar tillgodogöras gemensamt i stället för var för sig. Såvitt angår falldelar som kunna med ekonomisk fördel självständigt utbyggas — d. v. s. där kostnaden för självständig utbyggnad understiger värdet av den kraft som kan utvinna — kan vinsten av det gemensamma tillgodogörandet anses vara lika med skillnaden i kostnad mellan självständig och gemensam utbyggnad. Med kostnaden för gemensam utbyggnad avses givetvis för varje särskild falldels vidkommande en så stor del av den totala kostnaden, som svarar mot falldelens andel i den totala kraftproduktionen. För falldelar, som icke med ekonomisk fördel kunna självständigt utbyggas, kan tydligen vinsten av det gemensamma tillgodogörandet icke anses uppgå till mer än skillnaden mellan värdet av den kraft, som vid anläggningen kan uttagas ur falldelen, och den därå belöpande andelen av kostnaden för den gemensamma utbyggnaden. Om någon falldel

¹ Förslaget 1917, s. 311.

² Nuvarande justitierådet Olof Riben och nuvarande vattenrättsrådet Gustaf Zickerman.

kan självständigt utbyggas för mindre kostnad per kraftenhet än den gemensamma utbyggnaden dragèr, blir för en sådan falldels vidkommande »vinsten» av densamma negativ.

Då de sakkunniga säga lagstiftningens uppgift vara att åstadkomma en rättvis fördelning av vinsten av falldelarnas gemensamma tillgodogörande mellan företagaren å ena samt ägaren av den i anspråk tagna fallsträckan å andra sidan, avses givetvis den för varje särskild falldel uppkommande vinsten. Emellertid framgår ju också av de sakkunnigas uttalanden, att bestämmandet av uttagningskostnaden för en viss falldel skall föregås av en jämförelse mellan samtliga falldelar med avseende å deras betydelse för det gemensamma tillgodogörandet av strömfallet i dess helhet. Med utgångspunkt från den tolkning av de sakkunnigas ovan citerade uttryck, som lägger tonvikt på ordet »gemensamma», synes man därför böra tillämpa 9 kap. 20 § vattenlagen på det sätt, att man summerar de för de särskilda falldelarna beräknade vinsterna av det gemensamma tillgodogörandet och därefter fördelar summan å de olika falldelarna i förhållande till deras inbördes betydelse i nyssnämnda hänseende. Att med en matematisk formel angiva, huru fördelningen skall ske, synes icke vara möjligt, utan detta måste bli en omdömesfråga. Den ledande synpunkten bör vara en undersökning av huru ett uteslutande ur fallsträckan av den ena eller andra falldelen påverkar kostnaden per kraftenhet.

Resultatet av en dylik undersökning återspeglar även förhandenvaron av sådana speciella omständigheter, som enligt de sakkunniga böra tillmätas betydelse för uttagningskostnaden (regleringsmöjlighet, dammläge). En falldel, vars uteslutande medför en stor ökning av kostnaden per kraftenhet, har tydligen större betydelse för anläggningen i dess helhet än en falldel, vars uteslutande medför allenast en mindre sådan ökning eller kanske rentav en minskning av kostnaden, och falldelens ägare bör därför erhålla en förhållandevis stor andel av vinsten av det gemensamma tillgodogörandet, som vid en sålunda företagen fördelning finnes böra tillkomma en viss fallägare (annan än sökanden), utöver vad denne — förutom den del av kraftvärdet, som eventuellt överstiger kostnaden för självständigt tillgodogörande — bör få behålla av nämnda värde. Återstoden bör han avstå i form av uttagningskostnad. Det sålunda erhållna resultatet måste dock justeras med hänsyn till reglerna om gränsvärdena för uttagningskostnaden.

De sakkunnigas uttryck »den vinst, som blir en följd av vattenkraftens gemensamma tillgodogörande» kan emellertid också vara liktydig med vinsten (nettonyttan) av företaget över huvud. Om man antager, att uttrycket har en sådan innebörd, och från denna utgångspunkt söker finna en princip för tillämpningen av 9 kap. 20 § vattenlagen, kan man — liksom vid det här förut behandlade tolkningsalternativet — till en början konstatera, att de sakkunniga, då de tala om vinstens fördelning mellan företagaren och ägaren av den i anspråk tagna fallsträckan, visserligen måste avse en för varje särskild falldel beräknad vinst men att de likväl förutsätta en jämförelse mellan samtliga falldelar med avseende å deras inbördes betydelse för det gemensamma tillgodogörandet. Med hänsyn härtill och då de sakkunniga framhållit, att kostnaden för självständigt tillgodogörande av de olika falldelarna i allmänhet utgör en god ledning för bedömandet av deras inbördes betydelse i angivna hänseende, förefaller det, teoretiskt sett, naturligt att i första hand verkställa en fördelning av nettonyttan sålunda, att de särskilda falldelarna erhålla andel i densamma i förhållande till jämförelsetal, vilka för varje särskild falldel erhållits såsom produkten av det antal kraftenheter, som utvinnes ur falldelen, och inverterade värdet av kostnaden per kraftenhet vid självständigt tillgodogörande av falldelen i fråga. Tillämpningen av denna fördelningsgrund möter dock svårigheter så snart det bland falldelarna finnas sådana, som icke blott icke äro byggvärldiga, ekonomiskt sett, utan vilka även ur teknisk synpunkt måste betecknas såsom omöjliga att självständigt utnyttja — något som i regel torde vara förhållandet. Därtill kommer, såsom även de sakkunniga understrukit, att speciella förhållanden i fråga om vissa

falldelar (t. ex. regleringsmöjlighet, dammläge), kunna inverka på frågan, huru falldelarnas inbördes betydelse för det gemensamma tillgodogörandet bör bedömas. Det torde därför, åtminstone i regel, icke vara möjligt att med tillämpning av någon matematisk formel åstadkomma en sakligt tillfredsställande fördelning av vinsten mellan de olika falldelarna, utan detta måste i väsentlig grad bli en omdömesfråga. Man blir med andra ord hänvisad till att, efter jämförelse mellan de olika falldelarna, för varje särskild falldel — utan åtskillnad mellan sökandens och andra falldelar — pröva, huruvida dess ägare bör erhålla en större eller mindre andel av kraftvärdet, per kraftenhet räknat, än som motsvaras av den vid det gemensamma tillgodogörandet uppkommande netto nyttan. Den ledande synpunkten vid jämförelsen kan knappast bli någon annan än den, som angivits vid redogörelsen för det först behandlade tolkningsalternativet: en undersökning av huru ett uteslutande ur fallsträcken av den ena eller andra falldelen påverkar kostnaden per kraftenhet. Givetvis måste det tillses, att det över- eller underskott för fallägarens vinstandel i förhållande till netto nyttan, som för en eller flera falldelar kan finnas skäligt, utjämnas inom komplexet av de övriga falldelarna. Sedan man sålunda beräknat, huru mycket varje särskild fallägare — om hänsyn endast toges till falldelarnas inbördes betydelse för det gemensamma tillgodogörandet — bör få behålla av det värde, som den ur hans falldel uttagbara kraften representerar, har man, såvitt angår annan än sökanden tillhöriga falldelar, att justera detta resultat med hänsyn till reglerna om gränsvärdena för uttagningskostnaden.

Åt vilkendera av de nu utvecklade principerna bör företräde givas? Vi stanna, ehuru med tvekan, för den senare principen (fördelning av netto nyttan). Till förmån för den motsatta principen (fördelning av vinsten av det *gemensamma* tillgodogörandet) kan anföras, att de yttranden från olika myndigheter och korporationer, mot vilkas bakgrund de sakkunnigas förslag bör ses, genomgående behandla frågan om uttagningskostnaden ur synpunkten av att en fallägare bör gälda icke blott sökandens självkostnad för kraftens utvinande utan även en större eller mindre del av den merkostnad, som ett självständigt tillgodogörande av hans falldel skulle draga. Det problem, som sysselsatt yttrandenas författare, har med andra ord just varit fördelningen av den vinst, som för en viss falldels vidkommande uppstår genom dess tillgodogörande *gemensamt* med andra falldelar. Då vi trots detta giva företräde åt den princip, som går ut på en fördelning av netto nyttan, beror det till stor del på att denna princip förefaller oss att giva uttryck åt en mera naturlig — mindre »utspekulerad» — tankegång. Det förtjänar också att framhållas, att den felkälla, som ligger i den oftast ganska osäkra uppskattningen av kostnaden för självständigt tillgodogörande av olika falldelar, vid tillämpning av denna princip gör sig gällande i mindre grad. Sagda kostnad får nämligen då direkt betydelse för uttagningskostnadens storlek endast i de i verkligheten sällsynta situationer, då den understiger det värde å uttagningskostnaden, vilket erhålles såsom resultat av en fördelning av netto nyttan i förhållande till olika falldelars inbördes betydelse för det gemensamma tillgodogörandet; och närmare beräkningar rörande kostnaden för självständigt tillgodogörande behöva över huvud icke utföras när det är uppenbart, att den överstiger nämnda värde. Skall däremot fördelningen avse vinsten av det *gemensamma* tillgodogörandet, måste man i och för beräkning av denna vinst först beräkna kostnaden för självständigt tillgodogörande av varje falldel, beträffande vilken det icke är uppenbart, att kostnaden för ett sådant tillgodogörande överstiger värdet av den kraft, som kan utvinnas ur falldelen; och så snart kostnaden för självständigt tillgodogörande befinnes understiga kraftens värde, blir det denna kostnad, som kommer att tjäna såsom utgångspunkt för uttagningskostnadens bestämmande.

Den i yttrandet förordade fördelningsprincipen torde numera i allmänhet tillämpas av domstolarna.

Det sätt på vilket ersättning för ianspråktagen vattenkraft till fallägaren beräknats under en följd av år nämligen såsom viss del av skillnaden mellan kraftens bruttovärde och kostnaden för dess utvinnande d. v. s. såsom andel i kraftverkets vinst har kritiserats i tre av direktören Bengt G. Sterne den 14 februari 1957 respektive den 14 november och den 13 juni 1958 avgivna promemorior (Vattenregleringsföretagens samarbetsorgan nr 57: 06, 58: 36 och 58: 41). Sterne har anförts, att det i vattenlagen icke finnes några stadganden av innehåll, att man skall förfara så att en beräknad netto nytta fördelas mellan ersättningsgivare och ersättningstagare i vissa proportioner, att netto nyttan av ett kraftverk i allmänhet icke kan beräknas med sådan noggrannhet, att den ändå bör tjäna som utgångspunkt vid bestämmandet av penningersättningen samt att netto nyttan — i vart fall så som den hittills beräknats — icke är ett uttryck för den verkliga vinst en utbyggare av ett kraftverk uppnår. Sterne har hävdats, att en rimlig form för bestämmandet av den ersättning, som bör utgå i normala fall, är, att den fastställs till viss procent av värdet av den på fallandelen belöpande kraftproduktionen, högre eller lägre procent beroende på relationen mellan bruttovärdet av hela kraftproduktionen och kostnaden för dess utvinnande. Till promemorian den 13 juni 1958 har fogats en slutlig tabell, utvisande ersättning för ianspråktagen vattenkraft i procent av kraftens bruttovärde. Såsom undre gränsfall — då kostnaden för kraftens utvinnande är lika stor som kraftens värde — har ersättningen angivits till 1 procent av kraftens bruttovärde. Såsom övre gränsfall — då kraftproduktionens värde med 50 procent överstiger kostnaden för kraftens utvinnande — har ersättningen angivits till 4 procent av kraftens bruttovärde. För strömfall av mellanliggande godhetsgrad har gottgörelsen föreslagits utgå efter en glidande skala. Den i Sternes nu refererade promemorior förordade värderingsmetoden har emellertid icke accepterats av domstolarna.¹

Reglerna i sista stycket får givetvis läsas så att beträffande ersättning för vattenkraft på grund av stadgandet i 2: 23 *antingen* första stycket *eller* andra stycket skall tillämpas — vilketdera får bero på de föreliggande faktiska förhållandena.²

Bestämmelserna i paragrafen hänför sig endast till de fall, då ersättning skall utgå enligt 9: 13. Av 9: 19 framgår emellertid, att jämväl i de fall som åsyftas i 9: 14 uttagningskostnaden skall bestämmas efter motsvarande grunder d. v. s. så att efter avdrag av denna kostnad värdet av den tillhandahållna kraften utgör skäligen gottgörelse till ersättningstagaren.³ Där emot torde i sistnämnda fall någon sådan sammanjämkning av parternas intressen, som anges i första punkten av paragrafens första stycke, så att båda parterna kommer i åtnjutande av företagets fördelar, knappast vara möjlig. Regeln att uttagningskostnaden icke får understiga ersättningsgivarens självkostnad kommer ej heller i detta fall att ha någon betydelse;

¹ Jämför Hartzell, Vattenkraftens naturvärde och metoder för bedömning av dess storlek.

² Gärde 9 kap. s. 65.

³ Gärde 9 kap. s. 65 f.

däremot gäller föreskriften att uttagningskostnaden ej får överskrida ersättningstagarens kostnad för kraftens tillgodogörande.¹

21 §

Uttagningskostnaden skall bestämmas i anläggningskostnad samt underhålls- och driftkostnad. I sistnämnda kostnad skall inbegripas skälig avsättning till förnyelsefond, men må ej inräknas ränta å anläggningskostnaden.

Är den vattenkraft, för vilken ersättning skall lämnas medelst överföring av kraft, tillgodogjord vid befintlig anläggning, skall såsom uttagningskostnad i den mening 20 § avser räknas allenast underhålls- och driftkostnaden.

Av föreskriften i första stycket att i underhålls- och driftkostnaden skall inbegripas avsättning till förnyelsefond följer, att ersättningsgivaren skall svara ej allenast för underhåll och drift utan också för nybyggnad.² Av bestämmelserna i 9: 45 följer, att avsättningen till förnyelsefond skall fastställas till visst årligt belopp. Möjlighet föreligger alltså ej — vilket många gånger kan synas vara lämpligare — att föreskriva, att ersättningstagaren skall delta i kostnad för förnyelse, när sådan uppkommer. Förnyelsekostnad kan alltså icke behandlas på motsvarande sätt som anläggningskostnad.

Tanken bakom bestämmelserna i andra stycket är, att ersättningstagaren skall bibehållas i samma ställning, som han skulle ha haft, om han fått fortsätta att tillgodogöra vattenkraften i den egna anläggningen. I denna har han nedlagt ett visst kapital, som ej kan återvinnas i och med att vattenkraften börjar tillgodogöras i en ny anläggning. Utgångspunkten vid bestämmande av uttagningskostnaden för redan tillgodogjord vattenkraft bör därför vara kostnaden vid fortsatt drift av ersättningstagarens anläggning, d. v. s. dennes underhålls- och driftkostnad inklusive skälig avsättning till förnyelsefond. Beräkningssättet leder till en underhålls- och driftkostnad, som endast i undantagsfall är proportionsvis lika stor som motsvarande kostnad för den nya anläggningen.

Frågan huruvida vattenkraft vore att anse såsom tillgodogjord vid befintlig anläggning enligt andra stycket var föremål för prövning i rättsfallet NJA 1921 s. 517 angående kraftverksanläggning vid Blixbol. I den nya kraftverksanläggning, varom i målet var fråga, ingick bland annat vattenkraft, som tidigare (på mekanisk väg) utnyttjats i en dämlara nedlagd och förfallen kvarn, den s. k. Prästgårdskvarnen. Den till kvarnen hörande vattenkraften hade under senare år tillgodogjorts icke i Prästgårdskvarnen utan i ett på vattendragets motsatta sida beläget vattenverk för alstrande av elektrisk kraft. I HD:s dom anfördes att det visserligen vore upplyst, att

¹ Gärde 9 kap. s. 66.

² Gärde 9 kap. s. 67.

kvarnens sump och vattenhjul år 1904 bortförts av vårfloden och därefter ej iståndsatts samt att kvarnen sålunda saknade vissa av de för vattenkraftens tillgodogörande nödiga inrättningar. HD fortsatte emellertid, att den väsentligaste delen av sagda inrättningar eller dammbyggnaden ännu funnes kvar samt att den omständigheten att förstnämnda delar av kvarnen ej åter iståndsatts uppenbarligen berott därpå, att kvarnen ända till den 1 maj 1918 varit utarrenderad till ägarna av verken på älvens motsatta sida, vilka därstädes begagnat den kvarnen tillkommande vattenkraften i Prästgårdsfallet. Vattenkraften i fallet borde därför enligt HD betraktas såsom tillgodogjord men kvarnens ägare ansågs dock enligt grunderna för 9: 21 vara skyldig att deltaga i anläggningskostnaden för det tillämnade kraftverket med den beräknade kostnaden för iståndsättande av de för kraftens uttagande vid kvarnen nödiga inrättningar. Denna skyldighet påfördes ersättningstagaren på det sätt, att till underhålls- och driftkostnaden lades ränta på kostnaden för kvarnens iståndsättande.

Skulle kostnaderna för fortsatt drift av ersättningstagarens anläggning vara så höga, att den därpå grundade uttagningskostnaden blir högre än den uttagningskostnad, som erhålles om falldelen antages vara förut icke tillgodogjord, synes man — åtminstone då det gäller ersättning i kraft — böra bortse från att vattenkraften är tillgodogjord och begränsa ersättningstagarens betalningsskyldighet till sistnämnda lägre uttagningskostnad. Ett villkor här för lär dock vara — enär uttagningskostnaden i så fall består av såväl anläggningskostnad som underhålls- och driftkostnad — att ersättningstagaren förklarat sig villig att vid ersättning i bruttokraft erlägga den del av uttagningskostnaden, som utgör anläggningskostnad, i den ordning, som anges i 9: 23.

22 §

Utom i fall, som i andra och tredje styckena sägs, äge ersättningstagaren avgöra, om uttagningskostnaden skall av honom gäldas helt eller delvis i penningar eller genom minskning av det honom tillkommande kraftbeloppet. Lämnar ej ersättningstagaren besked i frågan, skall han anses vilja vara fullständigt fri från uttagningskostnadens gäldande i penningar.

Är fråga om ersättning för vattenkraft på grund av bestämmelserna i 2 kap. 23 §, må ersättningstagaren icke mot ersättningsgivarens bestridande påfordra, att uttagningskostnaden bestämmes i penningar.

Hurusom ersättningsgivaren i visst fall äger fordra, att uttagningskostnaden delvis gäldas i penningar, därom stadgas i 28 §.

Frågan huruvida uttagningskostnaden helt eller delvis skall gäldas i pengar eller genom minskning av det kraftbelopp, som skall tillhandahållas, avgöres enligt *huvudregeln*, som finnes intagen i denna paragrafs första stycke, av *ersättningstagaren*. Lämnar han ej besked om sin ståndpunkt, skall han

anses vilja vara fullständigt fri från uttagningskostnadens gäldande i pengar.

Det är således av stor vikt för ersättningstagaren, att han kommer tillstådes i byggnadsmålet, då frågan om uttagningskostnaden skall avgöras. Detta har ansetts vara av särskild betydelse, då fråga är om *tillgodogjord* vattenkraft, och det är av denna anledning, som stadgandet i 11: 37 st. 2 om delgivning av kungörelsen i målet med ägare av sådan vattenkraft tillkommit.¹ En försummelse från den tillgodogjorda vattenkraftens ägare att lämna besked i frågan, hur han vill gälda uttagningskostnaden, kan ju medföra, att han får vidkännas avdrag på den av honom redan tillgodogjorda kraften, vilket kan innebära menliga följder bl. a. med hänsyn till löpande kontrakt om kraftleveranser. Men även för ägare av outbyggd vattenkraft kan det vara av intresse att erhålla större kraftbelopp än ersättningen i nettokraft. Det synes därför lämpligt, att vattendomstolen i en eller annan form gör ersättningstagarna uppmärksamma på bestämmelserna i första stycket och angiver viss tid, inom vilken beskedet bör lämnas.

23 §

Där uttagningskostnaden skall av ersättningstagaren gäldas i penningar, varde den del därav, som utgör anläggningskostnad, erlagd till minst en tredjedel på en gång och till återstoden under en tidrymd av högst fyrtio år medelst årliga annuiteter, bestämda sålunda, att däri ingår jämväl ränta å oguldet kapitalbelopp efter den räntefot, som i varje fall finnes skälig.

Den del, som utgör underhålls- och driftkostnad, skall, där den utgår i penningar, erläggas genom ständig avgäld, som till årligt belopp bestämmes för viss tid, dock minst tio år, med rätt för vardera parten att vid utgången av sagda tid erhålla ny prövning av avgäldens belopp. Har ej talan om sådan prövning anhängiggjorts före utgången av den fastställda tiden, skall avgälden utgå med oförändrat belopp under lika tid, som förut bestämdes, med rätt för den, som där efter vill erhålla ny prövning av beloppet, att därom föra talan på sätt nyss är sagt.

Paragrafen avser det fall, då uttagningskostnaden *skall gäldas i pengar*, och innehåller regler om sätt och tid m. m. för gäldandet av kostnaden.

Då ett strömfall bebygges ankommer det på ersättningsgivaren att i första hand finansiera företaget, således även i vad det avser den del av vattenkraften, som tillkommer ersättningstagaren. För att underlätta ersättningsgivarens kapitalanskaffning har stadgats, att det skall åligga ersättningstagaren att gälda *minst* en tredjedel av anläggningskostnaden på en gång.

I de årliga annuiteterna på anläggningskostnaden skall ingå ränta på det

¹ Gärde 9 kap. s. 74.

oguldna kapitalbeloppet. Det har icke ansetts lämpligt att låsa fast räntefoten till viss procentsats, utan det har överlämnats åt vattendomstolen att efter förekommande omständigheter avgöra, vilken ränta som anses skälig.

Parterna har enligt 9: 45 avtalsfrihet ifråga om de i första stycket berörda förhållandena, men vattendomstolen har enligt nämnda lagrum att pröva träffad överenskommelses lämplighet.

Den enligt andra stycket löpande tiden torde räknas från det skyldigheten att erlægga avgiften inträder d. v. s. från tidpunkten för kraftöverföringens början.¹

Såsom ovan anmärkts avser bestämmelserna i andra stycket om ny prövning av underhålls- och driftkostnadens belopp *endast det fall, då denna kostnad utgår i pengar*, och alltså icke då den erlägges genom minskning av kraftbeloppet. Anledningen till denna skillnad torde vara de olägenheter, som förorsakas av en rubbning av ett en gång bestämt kraftbelopp, för vars tillgodogörande båda parterna inrättat sig. I sammanhanget har även framhållits, att värdet å kraften icke kunde antagas komma att sjunka i samma proportion, som kunde bli fallet med penningvärdet, och att således den i ersättning lämnade kraften mera varaktigt komme att motsvara den verkliga underhållskostnaden.²

24 §

I sammanhang med bestämmande av det belopp av uttagningskostnaden, som enligt 23 § skall på en gång erläggas, äge vattendomstolen på yrkande av ersättningsgivaren förelägga ersättningstagaren att hos Konungens befallningshavande antingen nedsätta beloppet eller också ställa pant eller borgen för detsamma.

Har föreläggande, som nu sagts, blivit meddelat, åligge det ersättningstagaren att inom nittio dagar efter det vattendomstolens beslut vunnit laga kraft eller, om ersättningstagaren gör anmälan enligt 33 § tredje stycket, efter det sådan anmälan gjorts, till vattenrättsdomaren ingiva bevis, att föreläggandet fullgjorts. Försummas det, vare ersättningstagaren pliktig att mot befrielse från uttagningskostnadens gäldande i penningar vidkännas minskning i den honom tillkommande kraften till så stor del, som av vattendomstolen prövats i värde motsvara nämnda kostnad.

Där enligt stadgande i denna § medel nedsättas hos Konungens befallningshavande, varde de ofördröjligen insatta i bankinrättning för att där innestå mot ränta, som intill den i 35 § angivna förfalldagen skall komma ersättningstagaren till godo. *Lag 16 mars 1956.*

Enligt 9: 35 förfaller den del av anläggningskostnaden, som skall erläggas

¹ Gärde 9 kap. s. 78.

² Gärde 9 kap. s. 79.

kontant, till betalning först på dag, som infaller efter det kraftöverföringen påbörjats. Det har därför ansetts nödvändigt att bereda ersättningsgivaren säkerhet för beloppets utbekommande, och bestämmelser om rätt för vatten-domstolen att på yrkande av ersättningsgivaren föreskriva skyldighet för ersättningstagaren att nedsätta beloppet eller ställa pant eller borgen för det-samma har därför influtit i denna paragraf. Däremot har ersättningsgivaren icke givits rätt att erhålla tvångsinteckning i ersättningstagarens egendom.

Verkan av en underlåtenhet att fullgöra föreläggande att nedsätta den del av uttagningskostnaden, som skall erläggas på en gång, eller ställa pant eller borgen för kostnaden blir, att ersättningstagaren går förlustig sin rätt att erlægga uttagningskostnaden i pengar och måste finna sig i att den i stället erlägges genom motsvarande minskning av kraftleveransen. Hur stor denna minskning skall bli, skall ha bestämts av vattendomstolen i samband med dess beslut om uttagningskostnaden i övrigt.¹

Ersättningstagaren har valrätt, huruvida han vill nedsätta ifrågavarande kostnad eller ställa pant eller borgen för den. Det kan ofta vara förenat med olägenhet för ersättningstagaren att nedsätta beloppet. Avsevärd tid kan ju komma att förflyta, innan kraftleveransen påbörjas, och uttagnings-kostnaden, till den del den skall gäldas på en gång, är ju icke förfallen till betalning förrän fjorton dagar efter det kraftöverföringen påbörjats. En o villkorlig nedsättningskyldighet har med hänsyn härtill synts obillig, och ersättningstagaren har därför beretts möjlighet att i stället för att nedsätta beloppet ställa pant eller borgen. Därest beloppet nedsättes, är emellertid ersättningstagaren genom stadgandet i sista stycket tillförsäkrad ränta på de nedsatta medlen. Å andra sidan är det uppenbart, att ersättningsgivaren skall bland anläggningskostnaderna äga upptaga ränta under byggnadstiden fram till den tidpunkt, då betalningsskyldigheten inträder, på belopp som nedlagts i anläggningen och guldits av honom.

I samband med att i 9: 33 infördes regler, som möjliggjorde för ersätt-ningsstagaren att erhålla kraftleverans redan innan beslutet i ersättnings-frågan slutligen avgjorts, kompletterades andra stycket i 9: 24 så att 90-dagarstiden för skyldighet att till vattenrättsdomaren inge bevis om full-gjort föreläggande att nedsätta belopp eller ställa säkerhet för den del av uttagningskostnaden, som enligt 9: 23 skall gäldas kontant, börjar löpa först från det ersättningstagaren hos ersättningsgivaren anmält sin önskan att komma i åtnjutande av tidigare kraftleverans.

Det belopp som skall nedsättas eller för vilket säkerhet skall ställas kom-mer i de flesta fall att avse den av vederbörande domstol bestämda ut-tagningskostnaden till den del den skall gäldas på en gång d. v. s. minst en tredjedel av anläggningskostnaden. Vill ersättningstagaren emellertid kom-ma i åtnjutande av kraft, innan ersättningsfrågan blivit slutligen avgjord, torde nedsättningen eller ställande av säkerhet kunna komma att avse ett högre belopp än tredjedelen av den tidigare fastställda anläggningskostna-den. I detta fall tillkommer nämligen kostnaden för de åtgärder, som kan bli onyttiga, därest beslutet om ersättningskraften ändras i högre rätt.

¹ Gärde 9 kap. s. 82.

25 §

Vill ersättningstagare, som åtagit sig att gälda uttagningskostnaden eller del därav i penningar, sedermera erhålla befrielse härifrån, vare han pliktig att för framtiden vidkännas minskning i kraften med det belopp, som prövas i värde motsvara sagda kostnad efter avdrag av vad av anläggningskostnaden må hava guldits. Intill dess ersättningstagaren hos vattendomstolen anhängiggjort talan om befrielse, som nu nämnts, skola fastställda annuiteter och avgälder till uttagningskostnadens gäldande av honom erläggas. Där till följd av de ändrade bestämmelserna ersättningsgivaren tillskyndas kostnad eller skada, skall gottgörelse därför givas av ersättningstagaren. Ej vare i något fall ersättningsgivaren pliktig att återbära redan gulden uttagningskostnad.

Har det kraftbelopp, som skall till ersättningstagaren överföras, bestämts sålunda, att avdrag skett för uttagningskostnaden, äge ej ersättningstagaren sedermera göra anspråk på erhållande av större kraftbelopp mot kostnadens gäldande i penningar.

Ett beslut om gäldande av uttagningskostnaden eller del därav i pengar är icke oåterkalleligt. Ersättningstagaren kan ha felbedömt sin ekonomiska bärkraft eller sitt kraftbehov, eller ändrade förhållanden i övrigt kan ha inträtt, så att han ej är i behov av hela det kraftbelopp, som tillerkänts honom. I sådant fall kan han efter framställning till vattendomstolen erhålla befrielse från sin skyldighet att erlægga uttagningskostnaden eller del därav i pengar och i stället få vidkännas avdrag på det kraftbelopp, som han erhåller. Möjlighet synes däremot *ej föreligga* — även om vattendomstolen skulle finna en sådan lösning ändamålsenlig — att utbyta kraftersättningen mot en penningersättning, motsvarande vattenkraftens värde. Vad som kan ändras med stöd av denna paragraf är, att *bruttokraft kan ändras till nettokraft* — beslutet om ersättning medelst kraftöverföring blir i princip oförändrat.

Redan gulden del av anläggningskostnaden skall avräknas, då det gäller att avgöra storleken av den blivande leveransskyldigheten d. v. s. ersättningstagaren tillgodoräknas vad han redan betalt på så sätt, att det avdrag, som göres på ersättningskraften, blir i motsvarande mån mindre. Det bör observeras, att vad nu sagts gäller *anläggningskostnaden* — underhålls- och driftkostnaden avser ju i princip att täcka löpande utgifter, och man har således att utgå ifrån att den konsumeras i den mån som den erlägges.¹

Det är självfallet, att ersättningsgivaren kan tillfoga skada genom sålunda ändrade dispositioner — han kan ha inrättat sig för en kraftleverans i förlitande på att han har att räkna med att en viss del av uttagningskostnaden kommer att inflyta kontant. Eller avsättningssvårigheter kan uppstå

¹ NJA II 1919 s. 287.

för den kraft, som genom de ändrade dispositionerna blir tillgänglig för ersättningsgivaren och som han kanske icke tidigare räknat med. Han äger, i den mån han tillskyndas kostnad eller skada, rätt till skadestånd av ersättningstagaren.

Det förutsättes icke, att vattendomstolen redan vid sitt medgivande till företaget fastställer storleken av det avdrag, som skall göras vid tillämpning av första stycket. Anledningen härtill torde vara den, att en talan jämlikt 9: 25 kan komma att anhängiggöras en avsevärd tid efter vattendomstolens medgivande samt att frågan om vilket kraftbelopp, som motsvarar uttagningskostnaden, därför bör avgöras efter förhållandena vid den aktuella tidpunkten.¹

Ersättningstagarens befrielse från uttagningskostnadens erläggande i pengar inträder i och med att talan härom anhängiggjorts hos vattendomstolen. Däremot torde ersättningsgivaren — om icke ersättningstagaren brister i betalningen, i vilket fall 9: 42 träder i tillämpning — vara skyldig att fortsätta med tidigare kraftleverans ända till dess vattendomstolen meddelat sitt beslut i frågan.² Detta kan synas obilligt gentemot ersättningsgivaren, men något stöd för en motsatt uppfattning synes icke kunna erhållas i vattenlagen.

Talan enligt första stycket om befrielse från att gälda uttagningskostnaden i pengar är enligt 11: 17 p. 52 vattenmål (stämningsmål). Däremot har ersättningsgivare att anhängiggöra sin talan om skadestånd enligt tredje punkten vid allmän domstol.

Ersättningstagare, som en gång valt att erlægga uttagningskostnaden genom avdrag på kraftleveransen, äger enligt andra stycket icke senare göra anspråk på att erhålla ökad kraftleverans mot att i stället få betala en större del av uttagningskostnaden i pengar. Detta är förestavat av hänsyn till ersättningsgivaren — det har icke ansetts rimligt, att denne, som i de flesta fall torde ha ordnat avsättningsförhållandena för den av honom producerade kraften, skall betungas med en ökad leveransskyldighet, som han tidigare ej haft anledning räkna med.³

Det bör observeras, att ersättningsgivaren endast äger föra talan om ändrat betalningssätt för uttagningskostnaden i det fall, som omnämnes i 9: 42 andra stycket.

I samband med tillämpning av denna paragraf har uppkommit fråga huruvida uttagningskostnaden skall bestämmas efter olika grunder beroende på ersättningsformen (bruttokraft, nettokraft eller pengar). Som skäl för att olika grunder skall tillämpas har anförts olikheten i riskerna, skälig överförräntning och skatter. Vattenlagen innehåller icke någon bestämmelse, som skulle ge stöd åt den ståndpunkten, att skilda grunder skulle tillämpas vid de olika ersättningsformerna. Frågan är emellertid f. n. beroende på HD:s prövning.

¹ Gärde 9 kap. s. 85.

² Jfr Gärde 9 kap. s. 85.

³ Förslaget 1910, s. 392.

26 §

Kraft, som skall överföras såsom ersättning för förlorad vattenkraft, skall tillhandahållas ersättningstagaren å den fastighet, till vilken vattenkraften hört, på lämplig plats nära det strömfall, varifrån vattenkraften gått förlorad.

Ägaren av den kraftanläggning, varifrån kraften skall tillhandahållas, vare pliktig att anlägga och för framtiden underhålla samt i fall av behov ombygga för kraftens överförande till plats, som nyss sagts, erforderlig ledning med tillbehör. Transformatorer för elektrisk överföring samt lin- eller remskivor för mekanisk överföring räknas till ledning, som nu nämnts.

Denna paragraf inleder de bestämmelser, som närmare ange ersättningsgivarens prestationsskyldighet. *Huvudprincipen* är, att ersättningsgivaren har skyldighet att på *lämplig plats å ersättningstagarens fastighet (mottagningspunkten)* tillhandahålla visst kraftbelopp för att denne såvitt möjligt skall ha möjlighet att få bli försatt i samma situation som om han själv utbyggt sitt strömfall. Platsen skall ligga *nära det strömfall, varifrån kraften gått förlorad*.

Kraftbeloppet skall levereras på den fastighet, till vilken vattenkraften hört. Det kan emellertid tänkas, att hela ersättningstagarens fastighet kan ha blivit överdämd i samband med vattenkraftens ianspråktagande eller att fastigheten är olämpligt belägen för ersättningskraftens tillgodogörande. Om ersättningstagaren så önskar bör emellertid rättigheten kunna knytas till annan fastighet i närheten av det strömfall, varifrån vattenkraften gått förlorad, eller av det, varifrån ersättningen lämnas. Vattendomstolen synes, om det i ersättningsmålet befinnes, att en överflyttning till annan mottagningspunkt är den mest rationella lösningen, böra genom ett lämpligt avvägt uppskov bereda ersättningstagaren tillfälle att göra framställning här-om. Beslut om överflyttning kan dock meddelas endast om överflyttningen ej menligt påverkar inteckningshavares rätt. Går saken icke att ordna på detta sätt, bör ersättning i kraft icke komma ifråga, och vattendomstolen har i sådant fall att i stället utdöma ersättning i pengar.

Vad i nästföregående stycke sagts avser det fall, att överflyttningsfrågan ordnas i ersättningsmålet. Hinder möter emellertid icke, att frågan ordnas sedan ersättningsmålet avgjorts. I så fall har ersättningstagaren emellertid att göra särskild ansökan enligt 9: 17.

Med uttrycket i första stycket »den fastighet, till vilken vattenkraften hört» torde åsyftas den fastighet, till vilken vattenkraften är knuten, när kraftersättningsfrågan avgöres. Frågan blir aktuell, då vattenkraftservitut föreligger, och det kan möjligen hävdas, att uttrycket skulle åsyfta den fastighet, till vilken vattenkraften är knuten med äganderätt. En sådan tolkning skulle emellertid medföra, att en ersättningstagare, som genom servitutsköp förvärvat vattenkraften till ett flertal fastigheter, skulle — i mot-

sats till ersättningsgivaren — vara berövad möjligheten att på enklaste och billigaste sätt sammanföra kraften till den härskande fastigheten. Servitutsupplåtelseerna synes dock icke få medföra skyldighet för ersättningsgivaren att vidtaga mer omfattande åtgärder för kraftens överföring till mottagningspunkten än som skulle erfordras, om vattenkraften fortfarande varit bunden vid de ursprungliga fastigheterna.

Av stadgandet i 2: 18 följer, att ersättningsgivaren kan erhålla rätt att framdraga överföringsledningen till den i 9: 26 angivna platsen.¹ Med stöd av 2: 18 torde enligt Gärde även rätt kunna erhållas att framdraga ledning för den vidare överföring av kraften, som erfordras för att den skall komma ersättningstagaren till godo (kraften skall kanske användas i en ersättningstagarens tillhörig industri, belägen långt ifrån mottagningspunkten).² Frågan huruvida 2: 18 kan tillämpas i sistnämnda fall är dock tvivelaktig. Ordalagen i 2: 18 ger närmast vid handen, att någon tillämpning av paragrafen i detta fall ej är avsedd. Ansökan om ledning för överföring av ersättningskraft från leveranspunkten till en mer eller mindre avlägsen förbrukningsplats torde böra inges och prövas enbart enligt lagen den 27 juni 1902 innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar. Själva överförandet av kraften till en mera avlägsen plats blir alltid ersättningstagarens ensak.

Ersättningstagaren skall, som nyss nämnts, i princip bli försatt i samma situation som om han självständigt uttog den honom tillhöriga kraften. Men han slipper att själv bygga och underhålla överföringsanläggningarna. Detta har ansetts skäligen böra ankomma på ersättningsgivaren, som dock får betalt för kostnaderna genom att de inräknas i uttagningskostnaden. Ersättningsgivaren har alltså att vid mottagningspunkten tillhandahålla ersättningstagaren det kraftbelopp, till vilket denne är berättigad.

Organ för kraftens mottagande är icke att hänföra till den egentliga överföringsanläggningen och utgifter för dessas anskaffande och uppsättning är sålunda icke att hänföra till uttagningskostnaden. Det bör emellertid observeras, att transformatorer vid elektrisk överföring samt lin- och remskivor vid mekanisk överföring räknas till överföringsanläggningen.

Den del av överföringsanläggningen, som skall utföras och underhållas av ersättningsgivaren, tillhör denne. Ersättningstagaren har icke någon rätt att utan dennes medgivande vidtaga några åtgärder med avseende å den samma såsom ändring, flyttning och dylikt.³

Anm.: I kommittébetänkandet hade upptagits ett förslag, att kraften kunde tillhandahållas på viss annan plats på den fastighet, till vilken vattenkraften hört, eller på fastighet, till vilken rättigheten till kraften kunde överflyttas. De sakkunniga uteslöt i sitt förslag dessa bestämmelser under uttalande bl. a. att frågan syntes mest ägnad att erhålla sin lösning på överenskommelsens väg. I anledning av en anmärkning från lagrådet uttalade departementschefen på denna punkt, att något hinder uppenbarligen icke funnes att träffa avtal i en dylik fråga, men att en överenskommelse bleve förbindande allenast mel-

¹ Jfr ang. 2: 18 af Klintberg a. a. s. 104—106.

² Gärde 9 kap. s. 93.

³ Jfr Gärde 9 kap. s. 93.

lan kontrahenterna och icke finge läggas till grund för vattendomstolens beslut i ärendet.¹

En bokstavlig tolkning av första stycket, jämfört med 45 §, synes kunna ge vid handen, att leveranspunkten alltid skall förläggas på ersättningstagarens fastighet. Utvecklingen har emellertid gått därhän, att en sådan förläggning i många fall skulle medföra ett stort antal leveranspunkter spridda över ett stort område. Det vanliga torde numera därför vara, att vattendomstolen — enligt 9: 21 — fastställer den fastighet, till vilken vattenkraften skall vara knuten, men förklarar att — i enlighet med parternas överenskommelse — det skall ankomma på ersättningstagaren att själv ombesörja kraftens överföring och att ersättningsgivaren därefter har att tillhandahålla kraften på lämplig punkt vid kraftstationen.

27 §

Vid elektrisk överföring skall den elektriska kraften tillhandahållas med strömart, spänning och periodtal, som må finnas lämpliga.

Är den vattenkraft, som skall ersättas, icke av ersättningstagaren tillgodogjord, skall vid överföring, som nyss sagts, den vid omsättningen i elektrisk kraft uppkommande kraftförlusten vidkännas av ersättningstagaren. Lag samma vare, där vattenkraften är av ersättnings-tagaren tillgodogjord medelst omsättning i elektrisk kraft.

Första stycket

För att den elektriska kraften skall kunna överföras med rimliga förluster upptransformeras den vanligen redan i kraftstationen till en så hög spänning, att den icke är direkt användbar för praktiska ändamål. För ersättningstagaren är en sådan spänning ofta icke erforderlig eller lämplig. Ersättningsgivaren har därför ansetts böra vara skyldig att leverera ersättningskraften med en spänning, som är anpassad för det ändamål, vartill kraften är avsedd. Denna regel tar främst sikte på det fall, att ersättnings-tagaren redan förut tillgodogjort sig kraften medelst omsättning i elektrisk energi. Kraften skall i sådant fall genom ersättningsgivarens försorg transformeras till lämplig spänning och leveransskyldigheten skall uttryckas i ett kraftbelopp med sistnämnda spänning. Har däremot frågan om kraftens tillgodogörande på elektrisk väg uppkommit först i samband med ersättningskraftens tillhandahållande, har det ansetts skäligt att taga hänsyn även till ersättningsgivarens intressen — han bör då icke kunna åläggas att tillhandahålla kraften med annan spänning än som kan betecknas såsom normal. Båda de nu angivna fallen har man ansett sig ha beaktat genom formuleringen »strömart, spänning och periodtal som må finnas lämpliga».²

¹ NJA II: 1919 s. 293.

² Förslaget 1917 s. 316.

Andra stycket

Ersättningstagaren bör ifråga om storleken av ersättningskraften icke beredas en gynnsammare ställning än om han själv uttagit kraften. Det vore därför icke rättvist, att ersättningsgivaren finge vidkännas den kraftförlust, som uppstår vid kraftens omsättning, i annat fall än då ersättningstagaren tidigare tillgodogjort sig kraften på mekanisk väg. Det kraftbelopp, som i sistnämnda fall skall tillhandahållas ersättningstagaren, skall vara lika med det kraftbelopp, som tidigare varit tillgängligt vid turbinaxeln. Kraften får därför levereras till en motor och därvid uppstår en kraftförlust, som skall bäras av ersättningsgivaren. Dylika fall är emellertid numera sällsynta, och det har därför ansetts riktigare, att *huvudregeln* tar sikte på det fall, att vattenkraften icke redan är tillgodogjord enbart på mekanisk väg. Den kraftförlust, som uppstår vid vattenkraftens omvandling till elektrisk kraft, skall alltså enligt huvudregeln *vidkännas av ersättningstagaren*.

Stadgandet i detta stycke äger icke tillämpning i avseende på den kraftförlust, som föranledes av kraftens ledande från ersättningsgivarens anläggning till den plats, där kraften enligt 9: 26 skall tillhandahållas.¹ Denna kraftförlust skall alltid vidkännas av ersättningsgivaren.

Med uttrycket i lagtexten »vidkännas av ersättningstagaren» torde icke åsyftas att kraftbeloppet skall minskas, utan att värdet av kraftförlusten skall beaktas vid beräkning av uttagningskostnaden.² Vid självständig utbyggnad hade ersättningstagaren visserligen undgått överföringsförlusterna, men kostnaden för utbyggnaden per kraftenhet skulle i de flesta fall ha blivit avsevärt högre än vad som blir fallet vid gemensam utbyggnad. En garanti mot att uttagningskostnaden icke blir för hög lämnar spärregeln i 9: 20.

28 §

För kraftöverföring såsom ersättning för förlorad vattenkraft skola sådana föreskrifter meddelas, att krafterättningen utgår i växlande storlek vid olika vattenföring eller under skilda tidsperioder, allt i största möjliga överensstämmelse med de mera betydande växlingarna i krafttillgång i ersättningstagarens strömfall.

Vill i fall, som avses i 13 §, ersättningstagaren bekomma kraft, motsvarande större vattenmängd än den, som utgör medeltalet av de i vattendraget framrinnande olika vattenmängder, och har han ej vid befintlig anläggning tillgodogjort sig jämväl sådan kraft, äge vattendomstolen på yrkande av ersättningsgivaren förelägga ersättningstagaren, vid påföljd att hans rätt till nämnda kraft eljest är förlorad, att inom viss tid hos Konungens befallningshavande antingen nedsetta eller ställa pant eller borgen för det av vattendomstolen bestäm-

¹ Förslaget 1917 s. 318.

² Häremot Gärde 9 kap. s. 98.

da belopp, varmed uttagningskostnaden ökas, ävensom därom till vattendomstolen ingiva bevis. I fråga om medel, som nedsättes enligt denna §, skall vad i 24 § sista stycket är stadgat äga tillämpning.

Första stycket

Stycket är tillämpligt, då fråga är om ersättning enligt såväl 9: 13 som 9: 14.

Om ersättningstagaren själv hade bebyggt sitt fall, hade han givetvis varit underkastad de naturliga fluktuationerna i vattenföringen. Vid det gemensamma utbyggandet kommer samma osäkerhetstillstånd att råda, och det är därför rimligt, att storleken av kraftersättningen ställes i relation till olika vattenföringar. Numera utbygges ett strömfall i regel för större vattenmängd än vattenföringen vid lågvatten och främsta anledningen härtill är, att det tack vare samlagring och komplettering med värmekraft är möjligt att med ekonomisk fördel avsätta vattenproducerad elkraft med kortare varaktighet än 12 månader.

Enligt 9: 45 blir avtal mellan parterna i frågor som avses i detta stycke gällande, om vattendomstolen finner avtalet lämpligt och därå grundar sitt beslut.

Andra stycket

I motsats till reglerna i första stycket är bestämmelserna i andra stycket tillämpliga endast i fall, som avses i 9: 13. Bestämmelserna om rätt för ersättningstagaren att bekomma det högre kraftbeloppet, om han endast förskjuter eller ställer säkerhet för viss kostnad, kan nämligen uppenbart vinna tillämpning, endast då fråga är om ett gemensamt tillgodogörande av hans och ersättningsgivarens strömfall.¹

Det har ansetts lämpligt att i detta stycke införa ett stadgande om den gräns, intill vilken ersättningstagaren är berättigad påfordra, att det gemensamma tillgodogörandet utsträcker. Denna gräns har bestämts sålunda, att ersättningsgivaren *icke är pliktig att inrätta den gemensamma utbyggnader för större vattenföring än medelvattnet*. Vill ersättningstagaren tillgodogöra sig vattenkraft utöver medelvattenföringen eller den högre vattenföring, som ersättningsgivaren avser att tillgodogöra, bör detta väl icke förmenas honom, men för denna händelse kan han icke åberopa sig å de särskilda förmåner, som äger sin grund i ett hos båda parterna förutsatt intresse av vattenkraftens gemensamma tillgodogörande. Snarare bör ersättningstagarens ställning betraktas så som om han fullt självständigt skulle ha tillgodogjort sig den ifrågakomna vattenkraften, och det bör alltså, därest denna vattenkraft icke redan förut av honom tillgodogjorts, ej kunna åläggas ersättningsgivaren att finansiera denna del av anläggningen.²

Har i vattendomstolens byggnadsbeslut ersättningstagaren icke tillerkänts rätt att bekomma kraft, motsvarande större vattenmängd än medelvattnet,

¹ Lagrådets majoritet 1918 (NJA II 1919: s. 297).

² Förslaget 1917, s. 319 f.

står det honom icke fritt att sedermera tilltvinga sig ett större kraftbelopp genom att erlægga däremot svarande uttagningskostnad.¹ Däremot äger han att jämlikt 9: 31 påkalla ökning av honom tillkommande kraftersättning, om den i kraftverket uttagbara vattenkraften ökat genom vattenreglering. Det samma torde även gälla, om kraftmängden ökar till följd av ökad utbyggnadsvattenmängd.

Om ersättningstagaren tidigare haft sitt fall utbyggt för större vattenmängd än medelvattenföringen, blir ersättningsgivaren självfallet skyldig att ersätta den ianspråktagna vattenkraften med lika stor kraftmängd, som tidigare utvunnits ur falldelen, och blir följaktligen tvungen att anpassa sin utbyggnad därefter. Har ersättningstagaren däremot haft sin falldel utbyggt endast för medelvattenföringen eller därunder, och vill han erhålla ersättningskraft, motsvarande större vattenmängd än medelvattenföringen eller den större av ersättningsgivaren avsedda utbyggnadsvattenmängden, träder bestämmelserna i detta stycke om nedsättning eller ställande av pant eller borgen för den ökade uttagningskostnaden i tillämpning. Ersättningsgivaren har nämligen ansetts ha anspråk på att erhålla säkerhet för den härav föranledda ökade uttagningskostnaden. Ersättningstagarens förpliktelse till nedsättning eller ställande av pant eller borgen är beroende av ersättningsgivarens yrkande.²

Av bestämmelserna i detta stycke följer, att man ansett, att utbyggnad normalt bör ske upp till medelvattenföringen. Vill ersättningsgivaren påfordra nedsättning eller säkerhet för kostnaden för den av honom föreslagna utbyggnaden, har han att göra detta med stöd av 9: 24. Bestämmelserna i nu förevarande paragraf avser alltså att fastslå ersättningstagarens skyldighet att bidra till finansieringen av den del av utbyggnaden, som hänför sig till vattenmängd utöver medelvattenmängden eller den ansökta högre utbyggnadsvattenmängden.

Det bör observeras, att säkerheten enligt 9: 24 ej omfattar annat än viss del av anläggningskostnaden under det att säkerheten enligt nu förevarande lagrum omfattar *hela* den utökade uttagningskostnaden, alltså även viss del av underhålls- och driftkostnaden.

29 §

Om föreskrifter, som meddelats jämlikt 28 §, sedermera befinnas i avseende å beräknad vattenmängd eller andra omständigheter vila på oriktiga förutsättningar eller eljest vara otillfredsställande, äge vattendomstolen på därom förd talan föreskriva av förhållandena påkallade ändringar; dock må talan därom ej föras, innan fem år förflutit från det föreskrifterna meddelats eller ändrats. Vad nu sagts gälle ock i fråga om föreskrifter, som i övrigt givits rörande kraftöverföringens anordnande och kontrollen därå.

¹ Lagrådets majoritet 1918 (NJA II: 1919 s. 298).

² Lagrådets majoritet 1918 (NJA II 1919: s. 298).

Av förarbetena till detta stadgande framgår att det *icke* får tolkas så att endera parten skulle kunna påyrka ändring i förut meddelade bestämmelser endast på den grund att en dylik ändring vore *för honom* förmånlig och således utan hänsyn till de kanske ännu större olägenheter, som därigenom skulle vållas *den andra parten*.¹

I samband med detta stadgande diskuterades under förarbetena något frågan om vattendomstolens behov av elektroteknisk sakkunskap i här förevarande frågor. Kommittéerna hade föreslagit, att de närmare bestämmelserna för ordnande av elektrisk kraftöverföring och kontrollen därå skulle meddelas av sakkunnig, förordnad av kommerskollegium. Denna tanke avvisades emellertid av de sakkunniga, som i detta sammanhang även behandlade frågan om beredande av plats i domstolen åt särskild elektroteknisk sakkunnig. Härom anförde de sakkunniga:²

Helt visst skulle upptagandet i vattendomstolen av en å det elektrotekniska området särskilt sakkunnig person vara önskvärt särskilt med hänsyn till den befattning, som enligt nu ifrågavarande ändringsförslag skulle tillkomma vattendomstolen beträffande frågor av speciellt elektroteknisk natur. Att emellertid göra vidtagandet av den nu ifrågavarande ändringen beroende av, huruvida en elektroteknisk sakkunnig erhåller plats i domstolen eller ej, synes dock knappast påkallat. Visserligen torde det icke kunna bestridas, att vattendomstolen vid dessa frågor behandling kommer att vara i oundgängligt behov av biträde av elektroteknisk fackman. Genom bestämmelserna i 11 kap. har också beretts möjlighet att tillkalla sådana. I detta sammanhang må det framhållas hurusom, även om de elektrotekniska frågorna otvivelaktigt äro av säregen natur, det dock torde kunna förväntas, att särskilt vattendomstolens ingenjörutbildade ledamöter efter någon tids erfarenhet jämväl å detta område förvärva tillräckliga insikter för att på grundval av det sakkunniga biträdets förslag och utredningar kunna bilda sig ett självständigt omdöme.

I den mån vattendomstolen behöver särskild sakkunskap i dessa frågor, har domstolen därför att med stöd av 11: 45 mom. 1 tillkalla särskild sakkunnig. Kostnaden härför skall enligt 11: 97 förskjutas av sökanden i målet (d. v. s. i regel företagaren), som också i regel — jämför 11: 65 — har att slutligen bära kostnaden.

Till »andra omständigheter» ha ansetts icke kunna hänföras ändrade ekonomiska konjunkturen för vattenkraftindustrin, se NJA 1935 s. 169.

30 §

Där strömfallsägare, som jämlikt 13 § skall medelst överföring av kraft ersätta annan tillhörig vattenkraft, på grund av stadgandena i 4 kap. förpliktas att åt kringliggande bygd tillhandahålla kraft, skall mot skäligen jämkning av uttagningskostnaden det kraftbelopp, som ersättningsstagaren äger bekomma, minskas med så stor andel av den enligt sistnämnda lagrum bestämda kraften, som vattenkraften i hans strömfall utgör i förhållande till den sammanlagda vattenkraften i de

¹ Förslaget 1917 s. 325.

² Förslaget 1917 s. 324.

fall, vilka gemensamt tillgodogöras: dock vare ej på grund av vad nu sagts ersättningstagare pliktig att vidkännas minskning i den kraft, som tillkommer honom i ersättning för vattenkraft, vilken vid befinthlig anläggning utnyttjas.

De förpliktelser att leverera bygdekraft, som avses i 4 kap., ha ansetts bära gemensamt bäras av ersättningsgivaren och ersättningstagaren i förhållande till vattenkraften i vars och ens falldel. Vid beräkning av den ersättningstagaren tillkommande ersättningskraften skall avdrag *redan från början* göras för den bygdekraftmängd som belöper på ersättningstagarens falldel, trots att ersättningsgivaren ännu icke jämlikt 4: 4 förpliktats att leverera någon bygdekraft.

Vad nu sagts innebär, att ersättningsgivaren för längre eller kortare tid får för egen räkning tillgodogöra sig den på ersättningstagaren fallande bygdekraftmängden. Detta har dock icke ansetts innebära något eftersättande av ersättningstagarens intressen under förutsättning att uttagningskostnaden så jämkas, att ersättningstagaren icke till någon del belastas med uttagningskostnad för bygdekraftandelen. Jämknings i uttagningskostnad skall alltså ske med hänsyn till hela den av domstolen såsom bygdekraft bestämda andelen av den kraft, som beräknas bli uttagen i ersättningsgivarens anläggning.¹

31 §

Går ersättningsgivare, som jämlikt 13 § skall tillhandahålla ersättningstagare kraft medelst överföring, förlustig vattenkraft genom minskning i vattenmängd eller fallhöjd till följd av företag eller annan åtgärd, vartill medgivande i laga ordning lämnas, eller varder genom vattenreglering den vattenkraft, som av ersättningsgivaren tillgodogöres, ökad, skall vattendomstolen, ändå att tid, som i 29 § sägs, icke gått till ända, på därom av någondera parten förd talan föreskriva den jämkning med avseende å det i ersättning utgående kraftbeloppet så ock beträffande uttagningskostnaden, som av de förändrade förhållandena betingas. Har ersättningsgivaren uppburit gottgörelse för vattenkraft, som frångår honom, pröve vattendomstolen, om och i vilken mån andel däri må tillerkännas ersättningstagaren.

Ersättningstagare, som tillerkännes ökat kraftbelopp i anledning av vattenreglering, som i 3 kap. 1 § avses, vare pliktig att, på sätt om uttagningskostnad finnes i 19 § stadgat, gottgöra ersättningsgivaren den på ersättningstagarens strömfall belöpande andel i regleringskostnaden.

¹ Förslaget 1917 s. 328.

Vad i denna § stadgas om jämkning av kraftbelopp, som utgår i ersättning, samt av uttagningskostnad, skall äga motsvarande tillämpning, där till följd av nyprövning enligt 4 kap. ersättningsgivaren går förlustig vattenkraft; dock att föreskrift härutinnan skall meddelas i samband med nyprövningen.

Om minskningen i vattenmängd eller fallhöjd icke berör ersättningstagarens falldel, kan denne givetvis icke underkastas någon nedsättning i det kraftbelopp, som utan avdrag för uttagningskostnaden bör tillhandahållas honom. Även om förlusten av kraft drabbar endast ersättningsgivaren, kan emellertid — enär kostnaden för kraftens uttagande per kraftenhet därigenom blir större — ersättningstagaren komma att underkastas en ökning av uttagningskostnaden. Vid bestämmandet av dylik ökning skall tillämpas reglerna i 9: 20.¹

32 §

Skall vattenkraft, som är av ersättningstagaren tillgodogjord utan omsättning i elektrisk kraft, ersättas medelst elektrisk överföring av kraft, åligger det ersättningsgivaren att gottgöra ersättningstagaren kostnaden för anskaffande och uppsättande samt framtida underhåll av lämpligt mottagningsorgan (motor) med tillhörande installationsanordningar. Skall ersättningstagaren erlægga avgäld, som i 23 § andra stycket sägs, varde kostnaden för underhållet av mottagningsorganet gottgjord honom genom motsvarande minskning av avgälden.

Ersättningstagaren skall vid ersättning medelst kraftöverföring i princip intaga samma ställning, som han skulle ha intagit, om han själv tillgodogjort sig sin vattenkraft. Detta innebär, att om han tidigare tillgodogjort sig den ianspråktaga vattenkraften direkt på mekanisk väg samt ersättningskraften nu överföres till honom på elektrisk väg, han skall äga rätt påfordra att kraften omvandlas till mekanisk. Ersättningstagaren är dock skyldig att själv ombesörja anskaffande, uppsättande och framtida underhåll och skötsel av härför erforderliga mottagningsorgan med tillhörande installationsanordningar. Därmed förenade kostnader skall dock bestridas av ersättningsgivaren, som även har att svara för de med omvandlingen förenade kraftförlusterna.

Om i andra fall än nu sagts till följd av anordningar, som bör vidtagas för den överförda kraftens anslutning till ersättningstagarens anläggning, kostnad skulle vållas ersättningstagaren utöver vad han vid självständig drift haft att vidkännas, skall ersättning härför utgå enligt den allmänna ersättningsregeln i 9: 1.²

¹ Förslaget 1917 s. 328.

² Förslaget 1917 s. 329.

Uppenbarligen är ersättningstagaren berättigad att erhålla gottgörelse för skötsel och underhåll av mottagningsorganen, oberoende av om uttagningskostnaden erlägges i form av årlig avgäld eller genom minskning av det kraftbelopp, som skall tillhandahållas.¹ I sistnämnda fall kan, om parterna det medger, gottgörelse ske genom ökning av den ersättningskraft, som skall tillhandahållas. I annat fall bör ersättningsgivaren få ersätta skötseln och underhållet av mottagningsorganen genom en engångsersättning i penningar.

I det ovan under 9: 21 anmärkta rättsfallet angående *Blixbol* (NJA 1921 s. 517) var även fråga om skyldighet för ersättningsgivaren att gottgöra ersättningstagaren för lämpligt mottagningsorgan (motor). Vattenkraften hade — då den tidigare utnyttjades endast i Prästgårdskvarnen — varit tillgodogjord på mekanisk väg men hade efter sammanslagning med verk på älvens motsatta sida utnyttjats för alstring av elektrisk energi. Vattenöverdomstolen, vars dom fastställdes av HD, betonade, att den kraft, som uttoges vid Prästgårdsfallet, icke omsattes till elektrisk energi *medelst till Prästgårdsfallet hörande anläggning* och fann därför, att kraften vore att anse såsom tillgodogjord utan omsättning i elektrisk kraft. Ersättningsgivaren ansågs alltså vara skyldig gottgöra ersättningstagaren kostnaden för anskaffande och uppsättande av motor.

33 §

I sammanhang med beslut om ersättande av förlorad vattenkraft medelst kraftöverföring skall viss tid bestämmas, inom vilken överföringen senast skall börja.

Sådan tid skall, där fråga är om tillgodogjord vattenkraft, räknas från den genom uppsägning, efter ty i 58—61 §§ stadgas, bestämda tillträdesdag och må ej utan ersättningstagarens medgivande bestämmas längre än en månad eller, om särskilda förhållanden föranleda därtill, tre månader efter nämnda dag.

Är vattenkraften icke tillgodogjord, skall tiden, som ej må sättas längre än för utförande av erforderliga arbeten skäligen må anses behövt, räknas från dagen då det beslut, varigenom ersättningsfrågan blivit avgjord, vunnit laga kraft. Vill ersättningstagaren tidigare komma i åtnjutande av kraft, vartill han enligt meddelat beslut är berättigad, mot att han svarar för den kostnad, som kan bli på onyttig om beslutet ändras i högre rätt, göra han anmälan härom till ersättningsgivaren samt foga vid anmälningen bevis, att han hos Konungens befallningshavande ställt pant eller borgen för sagda kostnad; och varde i sådant fall tiden räknad från det anmälningen skedde. Ersättningstagaren äge dock icke på grund av anmälan, som nu sagts, påfordra, att kraftöverföring skall börja förrän vattenkraften blivit

¹ NJA II: 1919 s. 306,

tillgodogjord vid ersättningsgivarens anläggning eller, i fall som avses i 14 §, förrän medgivet arbete fullbordats.

Till undvikande av dröjsmål med kraftöverföringens början skola, där så prövas nödigt, provisoriska anordningar föreskrivas. *Lag 16 mars 1956.*

Om tidpunkten för kraftöverföringens början har skilda regler meddelats för tillgodogjord och för icke tillgodogjord vattenkraft.

Då fråga är om *tillgodogjord* vattenkraft är det självfallet av vikt för den gamle vattenverksägaren, vilkens vattenkraft tages i anspråk, att det avbrott i hans rörelse, som vid ianspråktagandet oundvikligen måste uppstå, blir så kort som möjligt. Visserligen kan särskild ersättning för härigenom uppkommen förlust erhållas, men det är ingalunda säkert, att en sådan ersättning alltid kan täcka hela den förlust, som uppstår (t. ex. genom utebliven vinst). Tiden inom vilken kraftöverföringen skall börja har därför gjorts kort, 1—3 månader efter tillträdesdagen, och det har dessutom stadgats, att till undvikande av dröjsmål med överföringens början provisoriska anordningar skall föreskrivas, där så prövas nödigt. Man torde härvid närmast ha tänkt på tillhandahållande av ångkraft eller förhyrd kraft.¹

Enligt 9: 59 skall avståendet av tillgodogjord vattenkraft alltid föregås av uppsägning hos ägaren. Efter uppsägningen skall vattenkraften avstås på den fardag för avträdande av förhyrd lägenhet, som infaller näst efter sex månader. Det är dock enligt 9: 61 vattendomstolen obetaget att under vissa förutsättningar bestämma längre eller kortare uppsägningstid eller annan tillträdesdag. Från denna dag räknas den tidsfrist, inom vilken överföringen skall börja.

Annorlunda ställer sig förhållandena, då det gäller *icke tillgodogjord* vattenkraft. Här gäller som huvudregel, att den tid, inom vilken kraftöverföring skall igångsättas, börjar löpa, först då målet i denna del blivit slutligen avgjort. Ersättningsgivaren kan emellertid med stöd av vattendomstolens tillstånd ha tagit vattenkraften i anspråk långt dessförinnan. Denna ordning har visat sig kunna medföra, att avsevärd tid kan förflyta från det sökanden tagit vattenkraften i anspråk till dess överföringen av ersättningskraften påbörjas. Detta innebar, så som lagstiftningen tidigare var utformad, att sökanden under flera år utan gottgörelse kunde nyttja och bereda sig ekonomisk vinning av den ersättningstagaren tillhöriga vattenkraften. Numera har dock ersättningstagaren genom en lagändring år 1956 givits möjlighet att påfordra tidigare kraftleverans mot det att han svarar för de kostnader, som kan bli onyttiga genom ändring av domen i högre rätt, och ställer säkerhet därför. Även i detta fall kan föreskrivas provisoriska anordningar, om så prövas nödigt.

Anm.: Innan 9: 33 ändrades år 1956 hade man sökt komma tillrätta med ovan nämnda problem genom att förplikta företagaren att — i avbidan på ersättningsfrågans slutliga lösning — utge en årlig penningersättning för den ut-

¹ Förslaget 1910 s. 396.

nyttjade vattenkraften. En dylik lösning — ehuru tilltalande i och för sig — torde emellertid ha saknat stöd i lag.

Anmälan om att ersättningstagaren önskar komma i åtnjutande av kraft, innan domen vunnit¹ laga kraft, skall göras direkt till ersättningsgivaren (alltså ej hos vattendomstolen). Vid anmälan skall fogas bevis om att pant eller borgen ställts hos KB. Om ersättningsgivaren ej godkänner den ställda säkerheten, ankommer det jämlikt 14: 8 på KB att pröva säkerhetens tillräcklighet.

Om uttagningskostnaden genom beslut i högre rätt blir ökad, kan ersättningstagaren icke av den högre rätten åläggas att betala den ökade uttagningskostnad, som belöper på tiden före den högre instansens dom¹.

34 §

Avstås på grund av stadgandena i 1 kap. 14 § eller 2 kap. 5, 6 eller 7 § tillgodogjord vattenkraft, vare ersättningsgivaren pliktig att till säkerhet för den kostnad och skada, som må tillskyndas ersättningstagaren därigenom, att kraftanläggningen och anordningarna för kraftöverföringen till äventyrs icke varda inom föreskriven tid fullbordade, hos Konungens befallningshavande ställa pant eller borgen till det belopp, som för varje fall i laga ordning bestämts.

Avser kraftöverföringen ersättning för icke tillgodogjord vattenkraft, må ock, om särskilda förhållanden föranleda därtill, föreskrivas ställande av säkerhet, som nu sagts. *Lag 20 april 1945.*

Det har ansetts angeläget, att ersättningstagaren — särskilt när det gäller ersättning för *tillgodogjord* vattenkraft — säkerställes mot den förlust, som kan uppstå genom dröjsmål med kraftanläggningens fullbordande och kraftöverföringens början. Den säkerhet som skall ställas kan vara antingen pant eller borgen för ett generellt bestämt skadeståndsbelopp eller ock borgen för viss skadeersättning per dag, så länge dröjsmålet varar.²

Den tidpunkt, då säkerhet enligt denna paragraf skall vara senast ställd, framgår av bestämmelserna i 9: 58—59.

35 §

Den del av uttagningskostnaden, som ersättningstagare enligt 23 § förpliktats att erlagga på en gång, är förfallen till betalning fjorton dagar efter det kraftöverföringen i föreskriven ordning påbörjats.

Från tiden för kraftöverföringens början räknas ersättningstagarens skyldighet att erlagga annuitet och avgäld.

¹ NJA II: 1956, s. 356.

² Förslaget 1910 s. 397.

En underlåtenhet från ersättningstagarens sida att erlægga uttagningskostnad, som skall utgå i pengar, medför jämlikt stadgandet i 9: 42 rätt för ersättningsgivaren att avbryta kraftleveransen, intill dess betalningen fullgjorts. Detta torde vara ersättningsgivarens effektivaste medel att utfå uttagningskostnaden. För oguldna förfallna belopp kan ersättningsgivaren givetvis söka betalning i vanlig ordning.

36 §

Strömfallsägare, som skall i ersättning för förlorad vattenkraft tillhandahålla kraft åt annan medelst elektrisk överföring, vare pliktig att, då det kan ske utan väsentlig olägenhet, mot skälig gottgörelse tillhandagå kraftemottagaren med nödigt biträde vid verkställande av erforderliga reparationer å dennes motorer och övriga installationsanordningar.

Skulle ersättningsgivare vägra att tillhandagå ersättningstagare med här avsedda reparationer, synes den sistnämnde lämpligen själv kunna låta ombesörja reparationerna samt därefter, om uppgörelse ej kan träffas, vid allmän domstol föra talan mot ersättningsgivaren om utbekommande av den kostnadsökning, som kan ha blivit följden av att ersättningstagaren själv måst ombesörja arbetena. Ersättningstagaren bör i sådant fall tillse, att han kan förebbringa bevisning om det behov av reparationer som förelegat samt om den kostnad han haft att vidkännas för dessa.

37 §

Brister ersättningsgivaren i fullgörande av honom åliggande kraftöverföring, gottgöre han ersättningstagaren all skada och förlust, som till följd därav uppstår för denne, utan så är att bristen i fullgörandet berott på omständighet, som i 40 eller 41 § sägs.

Ersättning för skada och förlust till följd av avbrott, som ej berott på dylik omständighet, må i samband med beslutet om kraftöverföringen eller ock eljest på talan av ersättningstagaren kunna på förhand uppskattas till visst vite för varje dag eller annan tidsperiod avbrottet varar, ersättningstagaren obetaget, då avbrott sker, att äska högre skadestånd än sålunda bestämts, om han därtill finner fog. Bestämt vite må på särskild talan kunna efter ändrade förhållanden för framtiden höjas eller sänkas; dock må talan därom ej föras, innan fem år förflutit från det vitesbestämmelse meddelats eller ändrats.

Skadestandsregeln i första stycket utgör en tillämpning av de allmänna reglerna om skadeståndsskyldighet under liknande förhållanden.¹ Om ersätt-

¹ Förslaget 1917 s. 330.

ningstagaren upplåtit sin ersättningskraft till tredje man och i avtalet förbundit sig till en i och för sig obillig skadeståndsskyldighet vid leveransavbrott följer härav icke, att ersättningsgivaren — om ersättningstagaren i förhållande till tredje man förpliktas utge skadeståndet och i sin tur vänder sig mot ersättningsgivaren — skulle kunna åläggas att utge samma skadestånd.

Ersättningsgivaren har icke befogenhet att på förhand föra talan om fastställande av viss ersättning för skada, som framdeles skulle komma att drabba hans motpart eller m. a. o. att få fastställd en ersättning, varmed den sistnämnde vid sedermera inträffad skada skulle vara tvungen att låta sig nöja. Däremot kan ersättningstagaren enligt detta lagrum föra talan om fastställande av vite. Vitet begränsar emellertid icke ersättningens storlek, utan det står alltid ersättningstagaren fritt att i fall av befogenhet äska högre skadestånd.¹

Med »avbrott» i kraftleveransen torde avses såväl det fall, då icke alls någon ström tillhandahålles, som det fall, då den tillhandahållna strömmen är otillräcklig för sitt ändamål. Härmed torde även böra likställas de fall, då strömmen — även om någon brist i det bestämda energibeloppet ej föreligger — till sin beskaffenhet (spänning, periodtal etc.) så avviker från vad som fastställts, att den icke kan av ersättningstagaren användas utan vidtagande av särskilda åtgärder.²

Talan om fastställande eller om höjning eller sänkning av vite enligt andra stycket är jämlikt 11: 17 p. 54 vattenmål (stämningsmål).

38 §

Har avbrott, som i 37 § sägs, fortgått under fjorton dagar, eller finnes eljest anledning befara, att sådant avbrott ej är av blott tillfällig natur, äge på ansökan av ersättningstagaren Konungens befallningshavande förordna syssloman att, intill dess betryggande förhållanden inträtt, omhändertaga och driva kraftanläggningen på ägarens bekostnad; dock vare i ty fall sökanden skyldig att förskjuta medel till nödiga kostnader.

I fall, då förordnande om tvångsförvaltning kan erhållas enligt stadgandena i lagen med vissa bestämmelser om registrering av elektriska anläggningar samt om rätt till elektrisk kraft m. m., skola nämnda stadganden lända till efterrättelse i stället för vad i första stycket av denna § är föreskrivet. *Lag 22 juni 1920.*

Paragrafen innehåller regler om rätt för ersättningstagaren att få ersättningsgivarens kraftverk satt under tvångsförvaltning. Ansökan härom skall göras hos KB. Den bör vara åtföljd av sådan utredning, att KB med ledning därav kan bilda sig en uppfattning om anledningen till driftavbrottet

¹ Förslaget 1910 s. 401.

² Gärde 9 kap. s. 124.

och om utsikterna till att driften skall kunna ånyo upptagas. Självfallet har KB att kommunicera ansökningen med ersättningsgivaren, varigenom ytterligare utredning i nyssnämnda frågor kan vinnas. KB har även i övrigt att sörja för att utredningen blir så fullständig som möjligt.

Den förordnade sysslomannen är redovisningsskyldig till ägaren eller den som företräder ägaren. Erinran härom bör lämpligen intagas i KB:s beslut.

Om med anläggningen är förenad ångreservstation, torde även denna inbegripas under sysslomannens förvaltning.¹ Men detta bör anses vara fallet endast om stationen är att betrakta som en »typisk» reservstation. Visst samband mellan stationerna måste därför föreligga — enbart det faktum att de tillhör samme ägare är icke tillräckligt.

Stadgandet i första stycket är subsidiärt i förhållande till motsvarande stadgande i lagen med vissa bestämmelser om registrering av elektriska anläggningar samt om rätt till elektrisk kraft m. m.

39 §

Visar ersättningsgivaren fortgående försumlighet i fullgörande av kraftöverföringen, vare ersättningstagaren fri från de skyldigheter, som må hava ålagts honom mot ersättningsgivaren, och äge på hans bekostnad åter komma i åtnjutande, såvitt möjligt, av den vattenkraft, som avståtts.

En följd av utebliven kraftleverans kan enligt detta lagrum bli, att ersättningstagaren berättigas att återbekomma rådigheten över det vatten, som han avstått. Talan om sådant återbekommande — vilket kan innebära, att ersättningsgivarens anläggning måste utrivas — behandlas enligt 11: 17 p. 55 såsom vattenmål (stämningmål). Vattendomstolen bör emellertid beakta, att en vattenbyggnad icke alltid utan vidare kan utrivas. Om utrivning befinnas böra ske, men den anses kunna beröra tredje mans rätt, bör processen mellan ersättningstagaren och den försumlige ersättningsgivaren utmynna i ett åläggande vid vite för ersättningsgivaren att hos vattendomstolen göra ansökan om utrivning. Om utrivning och därvid uppkommande frågor meddelas bestämmelser i 2: 34.

Det är självfallet icke alltid möjligt eller lämpligt att återge ersättningstagaren rådigheten över vad han avstått — de verkställda arbetena på kraftverksanläggningen kunna vara av sådan beskaffenhet, att det ur teknisk och ekonomisk synpunkt skulle framstå som en absurditet att utriva anläggningen för att återge ersättningstagaren rådigheten över en i anläggningen utnyttjad mindre fallhöjd. Fallet synes också ha förutsetts av lagstiftaren, som ju i paragrafen inskjutit orden »såvitt möjligt». Om utrivning alltså ej anses böra äga rum, får ersättningstagaren finna sig i att ersättningsgivaren jämlikt 9: 37 blir ålagd att i stället till honom utge ett lämpligt avpassat skadestånd.

Ett återställande av vattenkraften genom en utrivning av anläggningen

¹ Gärde 9 kap. s. 129 a.

kommer givetvis att medföra, att åtskilliga av de anläggaren enligt 2: 14 medgivna rättigheterna bli onyttiga och på denna grund förfalla. Vad som inlösts med äganderätt återgår emellertid icke till den ursprunglige ägaren.

Ersättningstagaren blir vid en utrivning berättigad att återfå vad han utgivit i anläggningskostnad. Den årliga underhålls- och driftkostnaden, som ersättningstagaren erlagt, torde redan vara konsumerad utom i vad den avser bidrag till förnyelsefond. Sistnämnda del torde böra till ersättningstagaren återbäras. Någon ränta på anläggningskostnaden bör icke utgå.¹

Har uttagningskostnaden utgått i kraft, torde ersättningstagaren icke vara berättigad att tillgodonjuta någon som helst ersättning.¹

Det är ersättningsgivaren, som har att bekosta de åtgärder, som erfordras för vattenkraftens återställande.

40 §

Tillfälligt avbrott i kraftöverföringen för reparationer, undersökningar och dylikt medför ej skadeståndsskyldighet, med mindre avbrottet skett i strid mot särskilda rörande kraftöverföringen meddelade föreskrifter.

Det åligger dock ersättningsgivaren att tillse, att avbrottet icke blir av längre varaktighet än behovet oundgängligen kräver; underrättet ock, där det kan på förhand beräknas, i god tid ersättningstagaren.

Det kan självfallet understundom vara nödvändigt att tillfälligt avbryta kraftleverans för att ersättningsgivaren skall bli i tillfälle att verkställa undersöknings- och reparationsarbeten på den kraftproducerande anläggningen och på överföringsledningarna. Någon skadeståndsskyldighet på grund av sådana avbrott kommer icke i fråga, men ersättningsgivaren skall tillse, att avbrotten blir så få och så korta som möjligt. Han har vidare skyldighet att i god tid varsko ersättningstagaren angående tidpunkten för och längden av avbrottet, om det på förhand kan beräknas.

41 §

Beror brist i kraftens tillhandahållande av omständighet, som ersättningsgivaren ej kunnat med iakttagande av skälig försiktighet förekomma, såsom hinder för kraftanläggningens drivande till följd av flod, isgång, iskravning (sörpning), åskslag, våldeld, allmän arbetsinställelse, krig eller annan jämförlig händelse, vare ersättningsgivaren fri från skadeståndsskyldighet; och skall, där på grund av sådan omständighet kraftuttagningen vid anläggningen minskas, ersättningstagaren vidkännas en mot minskningen svarande nedsättning i den till honom utgående kraften.

¹ Gärde 9 kap. s. 133.

Försummar ersättningsgivaren att inom skälig tid vidtaga erforderliga åtgärder för kraftöverföringens återställande, vare lag som i 37—39 §§ sägs.

Varder kraftöverföringens återställande omöjliggjort, gälle vad i 39 § stadgas.

Stadgandet i första punkten har i ersättningsgivarens intresse givits en mjukare formulering än ursprungligen föreslagits genom tillägget av orden »med iakttagande av skälig försiktighet».¹

Även en arbetsinställelse, som icke är att betrakta såom allmän, kan anses såsom en omständighet, som ersättningsgivaren ej kunnat med iakttagande av skälig försiktighet förekomma, och förty befria honom från skadeståndsskyldighet. Arbetsinställelsen får då hänföras under uttrycket »annan jämförlig händelse».² Men givetvis måste ersättningsgivarens möjligheter att ha kunnat förekomma arbetsinställelsen noggrant utredas.

Det har ansetts obilligt, att ersättningsgivaren ensam skulle bära följderna av ett leveransavbrott, för vilket han ej kan göras ansvarig, under det att ersättningstagaren skulle så vitt möjligt bibehållas vid den honom tillerkända ersättningskraften i dess helhet. Förtjänsten av att en större anläggning, där risken för leveransavbrott är mindre, kommit till stånd bör ju tillgodoräknas ersättningsgivaren. Vidare skulle en minskning, som helt ginge ut över ersättningsgivaren, medföra, att ersättningstagaren erhöle ett avgjort försteg framför ersättningsgivaren i konkurrensen om leverans av elektrisk kraft. Med anledning härav har stadgats, att även ersättningstagaren skall vara underkastad en minskning i den kraft, som skall tillhandahållas honom.³

Då reduktion av kraftleverans blir aktuell, skall den ske med hänsyn till det kraftbelopp, som vid tillfället faktiskt skulle ha tillhandahållits. Om ersättningstagaren tillhandahålles nettokraft, skall reduktionen alltså ske efter nettokraftbeloppets förhållande till ersättningsgivarens kraftuttagning. Om t. ex. minskningen i kraftuttagningen vid anläggningen belöper sig till hälften av den kraft, som kunnat uttagas vid normal drift, skall det till ersättningstagaren utgående kraftbeloppet minskas till hälften.⁴

42 §

Brister ersättningstagare i betalning av uttagningskostnad, som skall gäldas i penningar, må kraftöverföringen avbrytas, intill dess betalningen fullgjorts; dock vare ny ägare till den fastighet, varmed rätten till kraften är förenad, ej pliktig att i annan mån än nedan sägs svara för kostnad, som förfallit till betalning innan han blev ägare,

¹ Förslaget 1917, s. 331.

² Utskottet 1918 (NJA II: 1919 s. 312).

³ Förslaget 1917, s. 332.

⁴ Gärde 9 kap., s. 138.

och må förty avbrott i kraftöverföringen icke ske på grund av föregående ägares betalningsförsummelse.

Dröjer ersättningstagare med erläggande av uttagningskostnad utöver sex månader efter förfallodagen, vare han, där ersättningsgivaren inom ett år efter samma dag hos vattendomstolen väcker talan därom, pliktig att mot befrielse från uttagningskostnadens gäldande i penningar för framtiden vidkännas minskning i det honom tillkommande kraftbeloppet till så stor del, som prövas i värde svara mot uttagningskostnaden efter avdrag av vad av anläggningskostnaden må hava guldits.

Såsom framgår av 9: 24 kan vattendomstolen på yrkande av ersättningsgivaren förelägga ersättningstagaren att hos KB nedsätta den del av uttagningskostnaden, som skall erläggas på en gång, eller att hos KB ställa pant eller borgen för beloppet. Denna ersättningstagarens skyldighet avser emellertid icke de periodiska avgälder, som det åligger honom att utge. Ur denna synpunkt har det ansetts angeläget, att ersättningsgivarens intresse beaktas, och han har därför i denna paragraf medgivits rätt att vid betalningsförsummelse från ersättningstagarens sida avbryta kraftleveransen.

Rätten att avbryta kraftleveransen är självfallet ett betydande tvångsmedel för ersättningsgivaren gentemot ersättningstagaren. Men för att denna rätt skall bli av verklig ekonomisk betydelse för ersättningsgivaren, har denne tillika tillerkänts dispositionsrätt till den innehållna kraften på så sätt, att ersättningstagaren, då dröjsmålet varat minst sex månader, blir skyldig att i fortsättningen underkasta sig minskning av det utgående kraftbeloppet, motsvarande icke endast de till betalning förfallna avgälderna utan hela den del av uttagningskostnaden som är ogulden. *Kraftleveransen blir alltså i fortsättningen en leverans av ren nettokraft.* Den del av uttagningskostnaden som skall evalveras i kraft kan bestå såväl av anläggningskostnad som underhålls- och driftkostnad. Anläggningskostnaden utgör hela den del av kostnaden som är ogulden och underhålls- och driftkostnaden uppnås genom en kapitalisering av ännu icke förfallna avgälder. Däremot skall självfallet i detta sammanhang icke medräknas redan förfallna men ogulda avgälder.¹

Det belopp, som icke kommer att motsvaras av minskning i kraft (ogulden redan förfallna avgifter) äger givetvis ersättningsgivaren utsöka i vanlig ordning.

Dröjsmålet skall ha varat minst sex månader efter förfallodagen. Ersättningsgivaren har emellertid, om han vill få kraftleveransen minskad, att väcka talan därom hos vattendomstolen inom ett år från nämnda dag. Skulle ersättningstagaren ha erlagt det förfallna beloppet, innan ersättningsgivaren hunnit väcka sin talan, torde en sedermera väckt talan icke ha någon utsikt att bifallas.

¹ Gärde 9 kap. s. 146.

Talan som avses i 9: 42 räknas jämlikt 11: 17 p. 52 såsom vattenmål (stämningsmål).

Har den ersättningsberättigade fastigheten övergått till ny ägare, äger ersättningsgivaren icke på grund av den föregående ägarens betalningsförsummelse avbryta kraftleveransen. Om gentemot den gamle ägaren förutsättningar förelåg för en minskning av kraftleveransen, blir emellertid jämväl den nye ägaren skyldig att underkasta sig denna minskning.

Om vid äganderättens övergång till ny ägare den gamle ägaren häftar i skuld för förfallna delar av uttagningskostnaden, upphör skulden att häfta vid fastigheten och övergår till en personlig skuld för den som vid förfallodagen var ägare.¹

43 §

För tid, varunder avbrott i kraftöverföring äger rum, vare ersättningstagaren ej pliktig att utgiva stadgad avgäld enligt 23 § andra stycket, såframt ej avbrottet är av sådan tillfällig art, som i 40 § sägs, eller ock föranledes av betalningsförsummelse från ersättningstagarens sida efter ty i 42 § första stycket skils.

För tid varunder avbrott i kraftöverföringen äger rum är ersättningstagaren i allmänhet fri från att utge avgäld, som är att hänföra till drift- och underhållskostnad. I två fall skall emellertid avgäld erläggas även för denna tid. Det ena fallet är, då avbrottet är föranlett av betalningsförsummelse från ersättningstagarens sida. Det andra fallet är, då avbrottet föranledes av reparationer, undersökningar eller dylikt. Det har i sistnämnda fall icke ansetts riktigt, att ersättningstagaren befrias från sådant bidrag i anledning av avbrott, som just nödvändiggöres av eller sammanhänger med omsorgen om anläggningens drift och underhåll, allra minst som ett dylikt avbrott i allmänhet icke torde medföra någon minskning av ägarens utgifter i detta hänseende.²

44 §

För vite och skadestånd, som i 37 § sägs, njute i den fastighet, å vilken skyldigheten att tillhandahålla kraften vilar, ersättningstagaren förmånsrätt, som i 17 kap. 6 § handelsbalken stadgas för avgäld av fast egendom, dock ej till högre belopp än som motsvarar hälften av värdet å det kraftbelopp, som skall tillhandahållas.

Nyssnämnda värde skall av vattendomstolen fastställas i sammanhang med bestämmande av skyldigheten att tillhandahålla kraften. Gives föreläggande enligt 24 §, skall särskilt värde åsättas det mindre kraftbelopp, varmed ersättningstagaren skall åtnöjas, för den hän-

¹ Förslaget 1917 s. 334.

² Förslaget 1917 s. 335.

delse föreläggandet icke fullgöres. Där förändrade föreskrifter meddelas beträffande storleken av den kraft, som skall tillhandahållas, varde i samband därmed det för framtiden utgående kraftbeloppets värde fastställt.

Det är av stor betydelse för ersättningstagaren, att han beredes säkerhet för sina skadeståndsanspråk mot ersättningsgivaren. En sådan säkerhet har ansetts böra vara av den beskaffenhet, som stadgas i 17: 6 handelsbalken, samt åtnjuta den plats i förmånsrättsordningen, som där medges avgäld av fast egendom. Emellertid skulle det vara ytterst menligt för fastighetskrediten om en tyst, till sitt belopp obestämd förmånsrätt före alla inteckningar utan vidare tillskapades. Den ifrågavarande förmånsrätten har därför ansetts böra fixeras till visst belopp, nämligen högst hälften av värdet av det kraftbelopp som skall tillhandahållas. Detta värde skall av vattendomstolen fastställas i sammanhang med bestämmande av skyldigheten att tillhandahålla kraften.

Det är uppenbarligen av vikt, att det av vattendomstolen fastställda värdet vid varje särskild tidpunkt står i föreskriven relation till det i ersättning utgående kraftbeloppet. Om ersättningskraftens storlek minskas, bör därför en reduktion ske av det dessförinnan fastställda värdet av ersättningskraften. Om föreläggande enligt 9: 24 icke fullgöres, och ersättningskraften därför skall minskas, vore det icke lämpligt, om vattendomstolen skulle behöva hålla särskilt sammanträde för att fastställa den återstående kraftens värde. Redan i samband med föreläggandet bör därför meddelas alternativ föreskrift även om nämnda värde.¹

Om storleken av ersättningskraften skall ändras, och fråga är om en *ökning* av kraftbeloppet, har domstolen att uppskatta denna ökning efter prisläget vid tidpunkten för omvärderingen, under det att någon omvärdering av det redan förut utgående kraftbeloppet icke bör ifrågakomma. Om däremot en *minskning* skall ske av det förut utgående kraftbeloppet, måste en omvärdering ske av det återstående kraftvärdet med hänsyn till rådande priset förhållanden. Uppenbart är dock att därvid det värde, som tidigare blivit fastställt för det större kraftbeloppet, icke må överskridas.²

45 §

Hava parterna träffat överenskommelse i fråga, som avses i 23 § första stycket, 26 § andra stycket eller 28 § första stycket, vare sådan överenskommelse gällande, såframt vattendomstolen finner den lämplig och därå grundar sitt beslut.

Bestämmelserna i 9 kap. är med undantag för 23 § första st., 26 § andra st. och 28 § första st. av *tvingande natur*. Detta torde vara förestavat av hithörande frågors invecklade och grannliga beskaffenhet. Sistnämnda för-

¹ Förslaget 1917 s. 336.

² Förslaget 1917 s. 337.

hållanden ha medfört, att även den avtalsfrihet, som gäller enligt 23 § första st., 26 §§ andra st. och 28 § första st., kringgårdats med strängare krav än vanligt. Det heter alltså icke »där ej annorlunda överenskommes», utan det har stadgats, att vattendomstolen skall pröva överenskommelsens lämplighet och *därpå grunda sitt beslut*. Innehållet av överenskommelsen skall alltså om och i den mån prövningen givit vid handen, att det kan godtagas och är lämpligt, upptagas i vattendomstolens dom.

Om ersättning genom tillhandahållande av vatten

46 §

1 mom. Där någon enligt denna lag berättigas att tillgodogöra grundvatten, skall, i händelse annan därigenom går förlustig möjlighet att vid egen vattentäkt tillgodogöra erforderligt vatten, ersättning därför utgå genom tillhandahållande av motsvarande vattenmängd, såframt och i den mån ej ersättningens utgörande på sådant sätt prövas medföra olägenheter av betydighet för ena eller andra parten. Vattendomstolen må ock eljest, där det finnes lämpligen kunna ske, föreskriva, att ersättning för skada eller intrång genom nyttjande av vattentäkt skall utgå medelst tillhandahållande av vatten.

Vatten, som lämnas i ersättning efter ty i första stycket sägs, skall tillhandahållas från den vattentäkt, som medför att annan lider skada eller intrång, eller från annan därför lämpad vattentäkt. Skyldigheten att tillhandahålla vatten åvilar den fastighet, med vilken vattentäkten är förenad, och skall, oberoende av avyttring eller exekutiv försäljning av fastigheten, äga bestånd, i vems hand fastigheten kommer.

Vattentäktens ägare vare pliktig att anlägga och för framtiden underhålla samt i fall av behov ombygga för vattnets tillhandahållande erforderlig ledning med tillbehör.

Tillhandahållandet av vatten skall taga sin början å tid, som vattendomstolen bestämmer.

2 mom. Rättighet till vatten, som skall givas såsom ersättning till ägare av fastighet, skall vara förenad med denna eller annan fastighet, till vilken rättigheten i laga ordning överflyttats.

Prövas rättigheten helt eller delvis kunna utan förfång för inteckningshavare eller andra rättsägare avhändas den fastighet, varmed den är förenad, må vattendomstolen på ansökan av fastighetens ägare besluta om rättighetens överflyttning, dock allenast till fastighet i när-

heten av förstnämnda fastighet eller av den vattentäkt, från vilken vatten skall tillhandahållas.

3 mom. För vatten, som jämlikt 1 mom. skall tillhandahållas ersättningstagare, vare denne, i den mån han genom vattnets tillhandahållande vinner förmån av någon betydelse, pliktig att gälda skäligt bidrag till kostnaden för underhåll och drift av ersättningsgivarens vattentäkt. Har ersättningstagaren ej kunnat vid redan befintlig vattentäkt tillgodogöra vatten till den myckenhet, som av ersättningsgivaren skall tillhandahållas honom, vare han tillika skyldig gälda skäligt bidrag till ersättningsgivarens anläggningskostnad. Överflyttas enligt vad i 2 mom. sägs rättigheten till vatten från en fastighet till annan, skall ersättningstagaren vidkännas därav föranledd ökning av kostnaden för vattnets tillhandahållande.

Bidrag till ersättningsgivarens underhålls- och driftkostnad skall erläggas genom ständigt avgäld med visst belopp antingen för år eller annan tidsperiod eller ock för varje kubikmeter vatten, som ersättningstagaren förbrukar. Beloppet av sådan avgäld må, när tio år förflutit sedan det var föremål för vattendomstolens prövning, på talan av någondera parten höjas eller sänkas efter vad då finnes skäligt.

Bidrag till ersättningsgivarens anläggningskostnad skall gäldas i den ordning vattendomstolen bestämmer. På yrkande av ersättningsgivaren må vattendomstolen förelägga ersättningstagaren att ställa pant eller borgen för bidrag, som nu nämnts.

4 mom. Avstår ersättningstagaren, sedan ersättning till honom blivit bestämd att utgå genom tillhandahållande av vatten, från rätt därtill, äge han vinna befrielse från avgäld, som belöper å tid efter det han anhängiggjort talan om sådan befrielse. Bidrag till ersättningsgivarens anläggningskostnad, som ersättningstagaren förpliktats att utgiva, vare denne likväl skyldig att gälda, i den mån ersättningsgivaren för att kunna tillhandahålla vatten fått vidkännas kostnad, som för framtiden varder utan nytta.

5 mom. Brister ersättningsgivaren i fullgörande av honom åliggande skyldighet att tillhandahålla vatten, skall ej för den tid, avbrottet varar, utgå avgäld, som ersättningstagaren eljest varit pliktig att erlägga. Ersättningstagaren må ock innehålla stadgat bidrag till ersättningsgivarens anläggningskostnad.

Har ersättningsgivaren genom vårdslöshet eller försummelse vållat avbrott, som nu sagts, eller underlåter han att skyndsamt vidtaga erforderliga åtgärder för att åter tillhandahålla vatten, vare ersättnings-

tagaren tillika berättigad till skadestånd.

Visar ersättningsgivaren fortgående försumlighet i fullgörandet av honom åliggande skyldighet att tillhandahålla vatten, vare ersättningsstagaren fri från de skyldigheter, som må hava ålagts honom mot ersättningsgivaren, och äge, där så kan ske, på hans bekostnad åter komma i åtnjutande av möjlighet att vid egen vattentäkt tillgodogöra grundvatten.

6 mom. Brister ersättningsstagare i betalning av avgäld, som han förpliktats utgiva, vare ersättningsgivaren befriad från skyldighet att tillhandahålla vatten, intill dess avgälden guldits. Vad nu sagts skall dock ej gälla, där avgälden stått inne längre än ett år efter förfallodagen.

7 mom. För skadestånd, varom i 5 mom. sägs, njute ersättningsstagaren i den fastighet, som skyldigheten att tillhandahålla vatten åvilar, förmånsrätt, som i 17 kap. 6 § handelsbalken stadgas för avgäld av fast egendom.

8 mom. Hava parterna träffat överenskommelse i fråga, som i denna § avses, vare sådan överenskommelse gällande, såframt vattendomstolen finner den lämplig och därå grundar sitt beslut.

Reglerna i paragrafen avser uteslutande det fall, då någon berövas tillgång till *grundvatten*. Även för det fall då någon berättigas bortleda *ytvatten* kan emellertid förekomma ersättning genom tillhandahållande av vatten, men bestämmelser härom återfinnas icke i denna paragraf, utan detta får anses följa av de allmänna reglerna i VL (se t. ex. NJA 1923 s. 576).

I allmänhet är det möjligt att avhjälpa den skada, som kan uppstå till följd av en grundvattentäkt, genom anordnande av en ny eller fördjupande av redan befintlig brunn, genom anordnande av nytt pumpverk eller ökning av uppfordringshöjden hos befintligt pumpverk eller på annat lämpligt sätt. Det vanligaste är väl, att sökanden ålägges avhjälpa skadan. Därest emellertid dylik åtgärd skall utföras av vederbörande sakägare, skall ersättning härför, om ej annat avtalas, bestämmas i pengar. Detta tillvägagångssätt är det normala. Kan skadeförebyggande åtgärd icke användas, bör ersättning genom tillhandahållande av vatten komma i fråga. Det framhölls emellertid under förarbetena till grundvattenlagstiftningen, att det vid valet av ersättningsform vore av stor vikt att förfara på det sätt som vore mest ändamålsenligt och ej åsamkade ersättningsgivaren onödig olägenhet, men att en viss frihet i valet syntes nödvändig.

1 mom. Skulle ett tillstånd att tillgodogöra grundvatten medföra skada på redan befintlig vattentäkt, eller skulle det bedömas såsom tekniskt outförbart eller ekonomiskt olämpligt att erhålla erforderligt vatten genom ändring av den gamla vattentäkten eller anläggande av ny sådan, gäller såsom *huvudregel* att ersättning skall utgå genom tillhandahållande av mot-

svarande vattenmängd. Erfarenheten torde mer och mer ha givit vid handen, att det är mycket vanskligt att ändra (t. ex. fördjupa) gamla vattentäkter på grund av den risk för försämrade vattenkvalitet, som en dylik åtgärd ofta medför.

Från huvudregeln kan göras undantag, om en tillämpning av den skulle medföra olägenhet av betydelse för ena eller andra parten. Ändamålet med den nya vattentäkten kan sålunda helt förfelas, om innehavaren skall förpliktas leverera en betydande vattenmängd till annan. Eller ersättningstagaren kan vara mindre välbetjänt av en ersättning i form av vatten — ersättningsvattnet är kanske icke av samma goda kvalitet som det vatten som gått förlorat. I dessa fall bör undantag från huvudregeln meddelas och ersättningen utgå i pengar.

Ersättning genom tillhandahållande av vatten kan komma i fråga även i andra fall än då det är fråga om förlust av vatten. Sålunda kan det av praktiska skäl ibland vara lämpligt, att ersättning utgår genom tillhandahållande av vatten, exempelvis för rätt att framdraga vattenledningen över annans mark. Vattendomstolen har givits befogenhet att välja ersättningsform efter vad som är mest praktiskt och det har under förarbetena pekats på nödvändigheten att — särskilt för tätbebyggda områden — skapa så enhetliga bestämmelser som möjligt.

Vattnet skall i allmänhet tillhandahållas från den vattentäkt, som orsakar skadan, men vattendomstolen kan, om det befinnes lämpligare, föreskriva, att vattnet skall tillhandahållas från annan lämplig vattentäkt. Det kan t. ex. ibland vara praktiskt, att ett särskilt mindre vattenverk anordnas för distribution av ersättningsvattnet inom ett visst område. Bestämmelserna i detta hänseende är alltså betydligt mindre stränga än motsvarande bestämmelser i 9: 13 om ersättning för förlorad vattenkraft och synes mer ansluta sig till stadgandet i 9: 14.

Om flera är skadevållande — det kan ju ibland tänkas, att flera vattentäkter medverkar till att annan lider skada — bör gentemot den skadelidande skyldigheten att leverera ersättningsvattnet åläggas en av de skadevållande, men denne bör tillerkännas rätt till bidrag av övriga skadevållande. Skulle skyldigheten vara så omfattande, att vederbörandes vattentäkt därefter ej förslår för det egna behovet, bör bidraget från de övriga skadevållande utgå i form av vattenleverans.

Det ankommer på vattendomstolen att meddela erforderliga föreskrifter i avseende på plats, där vattnet skall tillhandahållas, samt beträffande vattnets tryck, temperatur och beskaffenhet i övrigt m. m. Det har emellertid med hänsyn till de skiftande förhållandena ansetts mindre lämpligt att binda vattendomstolen genom att intaga detaljerade bestämmelser härom i lagtexten.

2 mom. Rättigheten till ersättningsvattnet är för framtiden förenad med den fastighet, till vilken den skadade vattentäkten hört eller annan fastighet, till vilken rättigheten genom vattendomstolens beslut kan överflyttas. Även om överflyttning ej sker, kan rättigheten upplåtas till annan med nyttjanderätt. Längsta tiden för en sådan upplåtelse är enligt nyttjanderättslagen 50 år.

3 mom. Då ersättningsvatten skall levereras kan man skilja på två fall. I *det ena fallet* innehar ersättningstagaren redan vattentäkt, som ger en vattenmängd lika stor som den, vilken skall tillhandahållas av ersättningsgivaren, och som är tillräcklig för hans behov. I den mån ersättningstagaren genom vattnets tillhandahållande vinner förmån av någon betydighet, har han att till ersättningsgivaren gälda skäligt bidrag till kostnaden för drift och underhåll av dennes vattentäkt. Sådan förmån kan exempelvis bestå däri, att ersättningstagaren erhåller vattnet i ledning under tryck, i stället för att han förut kan ha varit tvungen att uppfordra det med handkraft ur brunn. Han kan vidare komma att erhålla renat vatten i stället för naturligt grundvatten av sämre kvalitet. Har han förut haft eget pumpverk, undslipper han de utgifter, som varit förenade med drift och underhåll av detta. I *det andra fallet* har ersättningstagaren ej kunnat vid sin gamla vattentäkt tillgodogöra vatten till den myckenhet, som han nu får. Han bör då förklaras skyldig att förutom bidrag till ersättningsgivarens underhålls- och driftkostnad utge också skäligt bidrag till anläggningskostnaden. Uppenbart är att bidraget icke får överskrida den kostnad ersättningstagaren fått vidkännas, därest han i stället anlagt eller utvidgat egen vattentäkt.

Det har ansetts uppenbart, att vid bestämmandet av anläggningskostnaden tillbörlig hänsyn bör tagas bland annat till de kostnader för undersökning av grundvattenförhållandena och förslag till utförande av vattentäkt, som ersättningsgivaren fått vidkännas.

4 mom. Det kan tänkas, att förhållandena gestalta sig sålunda, att ersättningstagaren ej längre helt eller till viss del blir i behov av det vatten, som tillerkänts honom. En jordbrukare kan t. ex. upphöra med eller minska sitt jordbruk. Eller en rörelseidkare kan upphöra med den rörelse han tidigare bedrivit. Ersättningstagaren äger då — efter stämning till vattendomstolen — erhålla befrielse från eller jämkning i sin bidragsskyldighet i vad den avser underhålls- och driftkostnad. Anläggningskostnaden är han dock skyldig att fortfarande bidraga till, i den mån ersättningsgivaren för att kunna tillhandahålla vatten fått vidkännas kostnad, som för framtiden blir utan nytta. Om en anordning under viss tid icke kan användas för något nyttigt ändamål, bör ersättningstagaren anses skyldig att i motsvarande mån bidraga till kostnaden. Kan en anordning delvis icke komma till användning, bör en jämkad bidragsskyldighet alltjämt åvila ersättningstagaren.

5 mom. Det har ansetts ligga i sakens natur, att avdrag å avgäld till underhålls- och driftkostnad eller innehållande av bidrag till anläggningskostnad ej må ske, därest ersättningsgivaren för reparation eller därmed jämförlig åtgärd måste avstänga vattentillförseln för tid, som för sådant ändamål är oundgängligen nödvändig. Ersättningstagaren bör emellertid underrättas i god tid om avbrottet. Det kan vara lämpligt, att erforderliga bestämmelser härom meddelas av vattendomstolen redan i den dom, varigenom leveransskyldigheten fastställs.

6 mom. En underlåtenhet från ersättningstagarens sida att erlægga fastställt vederlag medför självfallet rätt för ersättningsgivaren att i vanlig ordning söka betalning för vad som ej erlagts. Men dessutom kan, på sätt stadgas i detta mom., leveransen av vatten avbrytas, till dess betalningen full-

gjorts. Avbrott i leverans får dock ej ske i de fall, där avgälden stått inne längre än ett år efter förfallodagen. Detta fall tar närmast sikte på att den ersättningsberättigade fastigheten övergått till ny ägare. Å ena sidan kan den nye ägaren ha förvärvat fastigheten utan kännedom om att avgälder utestår oguldna och fördenskull drabbas av en kännbar extra kostnad om han nödgas erlagga alla oguldna avgälder, som åvilar den förre ägaren. Å andra sidan har det icke ansetts skäligt, att ersättningsgivaren berövas all rätt att åberopa nyss angivna påföljd av den gamle ägarens försummelse, endast därför att fastigheten bytt ägare.

De sakkunniga anförde under förarbetena, att det syntes tveksamt, huruvida icke exekutiv försäljning av ersättningstagarens fastighet alltid borde medföra, att ersättningsgivaren ej vidare finge till befrielse från skyldighet att tillhandahålla vatten åberopa vad dessförinnan förekommit.¹ Det syntes emellertid de sakkunniga som om ersättningsgivaren därigenom skulle bli alltför ogynnsamt ställd. Även om fastigheten sålts exekutivt gäller alltså, att ersättningsgivaren äger innehålla vatten på grund av bristande betalning av de avgälder, som icke stått inne längre än ett år efter förfallodagen.

7 och 8 mom. innehåller föreskrifter om förmånsrätt för skadestånd och om parternas rätt att sluta avtal i här berörda frågor.

Om ersättning i penningar

47 §

Ersättning i penningar varde bestämd att utgå på en gång; dock må skadeersättning till följd av företag enligt 6 kap. eller till följd av förorening genom avloppsvatten, varom förmäles i 8 kap., fastställas att utgå i årlig avgift, när skälig anledning därtill förekommer.

Kan i mål rörande allmän flottled skada eller intrång ej på förhand med säkerhet uppskattas eller synes den ej komma att årligen uppstå, må den skadelidande hänvisas att göra sin talan gällande i den ordning, som i lagen om flottning i allmän flottled föreskrives med avseende å flottningsskada, dock att, där så ske kan, grunderna för ersättningens beräkning böra angivas. *Lag 20 juni 1941.*

Första stycket

Huvudregeln enligt detta stycke är, att *ersättning i penningar med vissa undantag skall bestämmas att utgå på en gång*. Under förarbetena diskuterades frågan, huruvida penningersättning skulle kunna utgå annorledes än som en engångsersättning (t. ex. som årlig avgäld), men slutresultatet blev, att man stannade för den i lagtexten angivna regeln. Härigenom uppnådde man, att samma grundsats blev gällande som i expropriationsmålen.

Innebörden av att en penningersättning skall utgå på en gång är, att

¹ Förslaget 1937 s. 99.

den i princip skall utgöra en odelad gottgörelse för hela det objekt, som går förlorat för ersättningsstagaren. Den skall utgöra ersättning för hela den tid skadan varar, d. v. s. i regel för all framtid. Ersättningen kommer därvid ofta att fastställas till det kapitaliserade värdet av ett årligt ersättningsbelopp. Kapitaliseringsprocenten bestämmes med hänsyn till det ränteläge, som rådde vid tiden för ersättningens fastställande och den utveckling, som kan förutses för framtiden. F. n. (1963) torde en kapitaliseringsprocent av 4 procent vara vedertagen.

Regeln att ersättningen skall bestämmas att utgå på en gång är *ovillkorlig*. Den kan alltså ej rubbas genom avtal mellan parterna — skulle dylikt avtal ha slutits, är vattendomstolen lagligen förhindrad att fastställa det. Vad nu sagts gäller slutliga ersättningar — provisoriska ersättningsbelopp, som omtalas i nästa stycke, kan självfallet fastställas att utgå årligen.

Då ersättning för en skada skall bestämmas att utgå som ett engångsbelopp, kan det ofta möta svårighet att någorlunda tillförlitligt uppskatta skadans omfattning. I de fall man anser, att verkningarna av ett sökt företag i visst hänseende icke med erforderlig säkerhet kan förutses, och att därför en uppskattning av skadan blir förenad med alltför stor osäkerhet, kan man tillgripa bestämmelserna i 11: 66 mom. 2, som ger befogenhet för vattendomstolen att i samband med meddelande av tillstånd till ett företag enligt VL förordna om uppskov med ersättningsfrågan i avbidan på erfarenhetens rön under en provotid. Detta förfaringssätt kan komma till användning ej blott vid meddelande av tillstånd till ett sökt företag i dess helhet utan även i samband med att särskilt byggnadslov (t. ex. till en sänkingskanal) gives. Avgörandet av den uppskjutna frågan skall äga rum så snart ske kan, då tillräcklig erfarenhet vunnits. I samband med uppskovsbeslutet bör i regel meddelas erforderliga provisoriska bestämmelser angående ersättning eller skadeförebyggande åtgärder. Ersättningarna kan i dessa fall (se ovan) fastställas att utgå såsom årliga belopp. Nödvändigt är emellertid ej att provisorisk ersättning fastställas i alla fall. Ej sällan torde skadan kunna beräknas bli av så begränsad omfattning, att det ej bereder den skadelidande större olägenhet att vänta någon tid. Obligatoriskt är förfaringssättet med provisorisk ersättning eller skadeförebyggande åtgärder endast då skada, förlust eller intrång kan antagas bli av mera kännbar beskaffenhet. Båda parternas uppfattning i fråga om provisorisk ersättning skall utgå eller ej bör självfallet alltid inhämtas.

Vattendomstolen har ej generell befogenhet att vid meddelande av tillstånd till företag uppskjuta prövningen av uppkomna ersättningsfrågor, utan förutsättningen för uppskov är, att verkningarna av företaget i visst hänseende icke kan med erforderlig säkerhet förutses. Huvudregeln är eljest, att alla villkor skall fastställas i samband med tillståndet.

Uppskov med ersättningsfrågor enligt 11:66 mom. 2 bör tillgripas endast i fall, då ett verkligt trängande behov därav föreligger. Där andra möjligheter finns att komma till rätta med svarbedömda frågor, bör de i första hand utnyttjas. I vissa fall, särskilt då fråga är om skada av mindre omfattning, torde den riktigaste utvägen vara att — därest skadeförebyggande åtgärder ej kan vidtagas — fastställa ersättning för all framtid med skäligt

belopp (jfr 35 kap. 5 § RB). Sådan ersättning bör emellertid, på sätt understrukits av kammarkollegiet, beräknas med sådan marginal, att den ur den skadelidandes synpunkt ligger på den säkra sidan. I andra fall åter torde det vara tillfyllest att — eventuellt efter överenskommelse mellan parterna — lämna ersättningsfrågan öppen och hänvisa sakägaren att göra anmälan enligt 2 kap. 24 §. Reglerna i sistnämnda lagrum tolkas i allmänhet på ett för den skadelidande liberalt sätt, se härom af *Klintberg* a. a. s. 129 ff.

I NJA 1926: 290 angående reglering av sjöarna Furen och Flåren tillämpades 2: 24 på sådant sätt, att sakägare beträffande skada, som visserligen kunnat förutses men icke till omfattningen kunnat med någon högre grad av tillförlitlighet bestämmas, hänvisades att efter vunnen erfarenhet av företagets verkningar göra anmälan till vattendomstolen i den ordning 2:24 stadgar. Det bör emellertid observeras, att detta rättsfall härleder sig från tiden före tillkomsten av 11:66 mom. 2 i dess nuvarande lydelse. Hade samma fråga nu kommit upp, torde domstolen säkerligen ha tillämpat sistnämnda lagrum, som ju just tar sikte på fall, där verkningarna av ett företag icke med erforderlig säkerhet kan förutses.

Skulle anspråk på ersättning för någon skada av ett regleringsföretag ej ha framställts inom den enligt 2: 24 stadgade tidsfristen, har den skadelidande, såsom antytts vid 9: 1, möjlighet att av influtna regleringsavgifter erhålla ersättning för skadan enligt 4: 15.

Från huvudregeln att penningersättning skall utgå på en gång finns, såsom ovan antytts, stadgade *undantag*, då fråga är om skadeersättning till följd av företag enligt 6 kap. eller till följd av förorening genom avloppsvatten enligt 8 kap., varjämte det ligger i sakens natur, att särskilda regler gäller, då fråga är om ersättning enligt 11: 66 mom. 2. Anläggningar för flottled eller skador på grund av flottning ö. h. är ju ej alltid av så konstant natur, att ersättningen för därigenom vållad skada lämpligen bör under alla förhållanden fixeras till ett engångsbelopp. En för all framtid erlagd skadeersättning kan icke återfås, då däremot en såsom årlig avgift utgående gottgörelse enligt 6 kap. eller ersättning för flottningsskada ö. h. kan upphöra eller minska enligt reglerna i 6: 23.¹ Även ifråga om avloppsvatten har det ansetts nödvändigt, att ersättning skall kunna bestämmas såsom årlig avgift. Som exempel har anförts att det kan vara ovisst, hur länge en fabrik, som släpper ut förorenat avloppsvatten, kan antagas förbli i drift eller under hur lång tid avloppsvatten av det slag, som är i fråga, kommer at utsläppas i recipienten.² I dessa fall bör givetvis ersättning dömas att utgå, så länge förorenat avloppsvatten utsläppes från fabriken eller till dess avloppsvattnets förorenande verkan upphört. Det har även anförts, att skärpta bestämmelser kan komma att meddelas.³

Uttrycket »när skäligen anledning därtill förekommer» innebär, att den årliga avgiften i mål enligt 6 och 8 kap. kan fastställas även mot parternas

¹ Förslaget 1916, s. 252.

² Förslaget 1939, s. 171.

³ Förslaget 1939, s. 171.

bestridande. Även om båda parterna önskar, att ersättning skall fastställas att utgå på en gång, kan alltså domstolen i dessa mål utdöma en årlig avgift, om domstolen finner detta lämpligare.

Andra stycket

Med flottningen sammanhängande skador brukar uppdelas i *anläggnings-skador* och *flottningsskador*. Med anläggningsskador förstås skador och intrång, som uppkommer genom anläggning i och för flottleden, och ersättning för sådana skador utgår vanligen i samband med målet om inrättande av den allmänna flottleden enligt reglerna i första stycket. Med flottningsskador avses skador, som uppkommer i följd av flottningen, och för dessa skador skall ersättning bestämmas enligt reglerna i lagen om flottning i allmän flottled. Sistnämnda regler innebär, att ersättning för flottningsskada skall avkrävas de flottande i allmänhet för varje år, under vilket den inträffat, och till beloppet bestämmas, i brist på åsämjande, av skiljemän.

Emellertid kan skillnaden mellan anläggningsskada och flottningsskada ej alltid strikt upprätthållas, då det gäller bestämmande av ersättning. De flottningssakkunniga anförde härom i 1916 års betänkande (s. 219):

En flottledsdamm kanske, enligt föreskrift i regleringsutslaget, icke är avsedd att innehålla vatten annat än under flotttid eller intill dess vattenreservoaren i ett annat tillflöde till flottleden hunnit tömmas e. d., och man kan icke på förhand förutse, huru länge under olika år uppdamning genom dammen vållas. För en flotträdda genom en vattenverksdamm böra i regleringsutslaget givas föreskrifter om förutsättningarna för dess öppenhållande för framförande av flottgods genom dammen, och man kanske icke kan förutse huru många dagar eller veckor om året dessa förutsättningar föreligga eller ens om de inträffa varje år. Flottningen, särskilt i mindre vattendrag, är beroende på så många olika och från år till år växlande faktorer, att det ingalunda alltid låter sig göra, att rättvist utmäta på förhand gottgörelse för skada till följd av anläggning eller åtgärd, som föreskrivits i regleringsutslaget.

De tillfällen, då svårighet föreligger att förutse skadans belopp eller huruvida skada kommer att inträffa varje år, äro, såsom framgår av ovan nämnda exempel, just sådana, vid vilka man kan stanna i tvekan, huruvida skadan härrör från den i regleringsutslaget föreskrivna anläggningen eller åtgärden eller från flottningens bedrivande. Det ligger därför nära till hands och är säkerligen mest ändamålsenligt att i slika fall låta ersättningen bestämmas i den ordning, som i lagen om flottning i allmän flottled stadgas för flottningsskada.

Omvänt kan förhållandena vara sådana, att en flottningsskada bör behandlas enligt reglerna för anläggningsskada, d. v. s. ersättning fastställas och utdömas redan i flottledsmålet. Om skadan väntas bli så stadigvarande, att värdet därpå kan genom uppskattning på förhand utrönas, äger den skadelidande enligt 6: 5 VL och 13 § lagen om flottning i allmän flottled påkalla förhandsprövning av skadefrågan redan i flottledsmålet. I så fall skall bestämmelserna i 9: 54—57 och 68—71 beträffande ersättningsnedsättande i vissa fall samt KB:s befattning med nedsatta ersättningsmedel

och om anmälan i vissa fall till vederbörande domstol äga tillämpning beträffande ersättningen.

Det avgörande för frågan huruvida en skada skall behandlas i flottledsmålet eller enligt lagen om flottning i allmän flottled torde vara möjligheten att på förhand bedöma frågan om skadans omfattning och natur — kan dessa förhållanden med säkerhet bedömas på förhand, bör skadan behandlas i flottledsmålet; i fråga om flottningsskada dock endast när den skadelidande det påkallar. Kan man ej med säkerhet bedöma dessa frågor på förhand, bör skaderegleringen ske enligt lagen om flottning i allmän flottled. I viss mån avgörande för sättet för skaderegleringen torde vara den omständigheten, huruvida talan förts om fastställande av ersättning redan i flottledsmålet. Sålunda förklarade HD i målet NJA 1928: not. B: 725, att enär vissa sakägare icke hos synemännen påstått, att ersättning för skada eller intrång i fiske i följd av flottningen skulle bestämmas i målet, hade synemännen följaktligen icke bort avgiva utlåtande angående sådan ersättning, vilken i stället lämpligen borde i förevarande fall bestämmas i samma ordning som ersättning för flottningskostnaden.

Beslut om ersättning för anläggningsskada i flottledsmål har endast begränsad rättskraft, i det att det icke utgör hinder för en framtida prövning av skador, som ej förutsetts (jämför 6: 5 och 16 VL samt 6 § st. 2 lagen om flottning i allmän flottled). Denna inskränkning utgör emellertid icke hinder mot att avtal om engångsersättning träffas i sådana mål. Avtalsfriheten är begränsad endast genom bestämmelserna i 11: 60 st. 4 VL, jämförda med 10: 21 VL och 13 § lagen om flottning i allmän flottled, d. v. s. avtalet får ej innehålla villkor, som är oförenligt med flottledens intresse eller länder de flottande till men.

I vattenöverdomstolens dom den 10 juni 1950, V 7 (virkesmagasin vid Sunnås och Baggböle) fastställdes vissa grunder för årlig reglering av skadorna genom virkesmagasinet, varjämte förklarades att dessa skulle på begäran av part omprövas, därest för grundernas utformning väsentliga antaganden visades icke längre vara riktiga eller faktiska förhållanden, med hänsyn till vilka grunderna utformats, så väsentligt förändrades, att tillämpning av grunderna skulle leda till obilliga resultat.

48 §

Ersättning i penningar skall beräknas till fulla värdet och hälften därutöver, då fråga är om ersättning för:

1. tillgodogjord vattenkraft så ock icke tillgodogjord, som uppenbarligen är avsedd för befintlig eller under byggnad varande anläggning;

2. fiskeverk, bevattningsanstalt samt annan därmed eller med byggnad för uttagande av vattenkraft jämförlig anläggning för vattens nyttjande så ock skada å sådan anläggning;

3. mark, vartill äganderätt avstås, ävensom skada å mark till följd

av vattenuppdämning eller annan ändring i vattenståndsförhållandena, dock med undantag av mark, som till följd av yrkande, varom i 7 kap. 54 § förmåles, skall lösas, ävensom av skada, som består däri, att framtida torrläggning av mark genom vattenuppdämning hindras eller försvåras;

4. fiske eller skada därå så ock sådant intrång i rätt till fiske, som föranledes av förbud, varom i 2 kap. 14 § andra stycket förmåles;

5. intrång, som avses i 2 kap. 16 § första stycket och 7 kap. 40 § andra stycket, så ock intrång genom ledning för elektrisk kraftöverföring;

6. besittningsrätt för obegränsad tid (åborätt) enligt lagen om upplåtelse under åborätt av viss jord ävensom till rättigheten hörande byggnader, såvitt de äro för fastighetens jordbruk erforderliga, samt skada å sådana byggnader.

Om undantag för vissa fall från vad sålunda föreskrivits skils i 50 §. *Lag 9 maj 1952.*

Då ersättning skall utgå för en skada, har man i första hand i allmänhet att fastställa värdet av skadan i penningar till ett visst engångsbelopp. Detta belopp skall i de fall, som anges i denna paragraf, *höjas med 50 procent*. Anledningen till denna förhöjningsregel torde vara, att man velat ge den skadade egendomens ägare ersättning för den omständigheten, att genom skadan sker nedsättning i möjligheten till den skadade egendomens utveckling till ökad produktivitet. Såsom skäl för förhöjning har under förarbetena även anförts, att det slag av egendom, varom här vore fråga (man åsyftade här närmast vattenverk som skadades), vore i hög grad underkastad tillfälliga växlingar i värde samt att det icke kunde vara med rättvisa överensstämmande, att ägaren, om ett anspråk väcktes under tillfälligt dåliga konjunktioner, skulle utsättas för möjligheten att få avstå sin egendom mot ett pris långt understigande vad han under förbättrade förhållanden kunde för densamma påräkna.¹ Slutligen torde den synpunkten icke ha varit lagstiftarna alldeles främmande, att förhöjningen skulle avse att bereda sakägaren andel i den väntade ekonomiska vinsten av företaget.

Förhöjning utgår även på ersättningsbelopp, som tillkommer Kronan. Vattenrätts- och dikningslagkommittéerna hade föreslagit, att Kronan icke skulle äga rätt till förhöjning, under åberopande av att Kronan icke borde på bekostnad av företag, som staten genom sin vattenrättslagstiftning betecknade som gagneliga, tillerkänna sig ersättning för skada eller intrång å kronoegendom med högre belopp än som verkligen motsvarade förlusten.² Den förmån, som sålunda skulle från Kronans sida beredas ett vattenbyggnadsföretag, ansågs emellertid av de sakkunniga för överarbetning

¹ Gärde 9 kap. s. 159.

² Förslaget 1910 sid. 408.

av kommittéernas förslag såsom ej fullt lämpligt vald¹, och stadgandet här-
om uteslöts därför i det överarbetade förslaget.

Då viss åtgärd medför såväl nytta som skada, skall nyttans uppskattade värde avräknas från skadan, innan förhöjning av dennas belopp i förekommande fall sker. Därefter beräknas det 50-procentiga tillägget på det överskjutande skadebeloppet. (NJA 1944: 516) Detta förfaringssätt medför, att det slutliga ersättningsbeloppet blir lägre än om förhöjningen räknats på hela skadebeloppet.

Bestämmelserna i 48 § är tillämpliga även vid skada, som uppkommit vid reglering enligt lagen den 20 oktober 1939 med särskilda bestämmelser ang. tillfällig vattenreglering. I rättsfallet NJA 1943: 103 ansågs emellertid vållad skada (på mark) vara begränsad till ett års förlust av avkastning på de berörda områdena, och skadan förklarades därför ej vara att hänföra till skada, som jämlikt VL 9: 48 p. 3 skulle ersättas med förhöjning av värdet. Av HD-majoritetens motivering kan möjligen utläsas, att betydelse för frågan om förhöjning eller ej tillmätts den omständigheten, att den ifrågavarande skadan icke förorsakat en för framtiden bestående minskning av respektive fastighets avkastningsförmåga. Frågan om betydelsen av detta rättsfall har emellertid diskuterats. Sålunda yttrade föredragande departementschefen i K. prop. nr 253 vid 1943 års riksdag (prop. sid. 46), att det icke kunde anses berättigat att fränkänna sakägaren rätt till förhöjning endast därför, att skada som vållas ej kommer att bestå i all framtid, men att i nyssnämnda rättsfall »en till synes mera restriktiv tolkning i ett visst fall vunnit majoritet». Av detta uttalande bör väl dragas den slutsatsen, att förhöjning — om förutsättningarna härför i övrigt föreligger — bör utgå även på ersättning, som avser skada under förfluten tid.

De fall, då ersättning skall utgå med 50 procents förhöjning, är i paragrafen uppräknade under sex olika punkter.

1. Av denna punkt följer att ersättning för *icke tillgodogjord vattenkraft* skall utgå utan förhöjning, där ej vattenkraften uppenbarligen är avsedd för befintlig eller under byggnad varande anläggning. Om anledningen till att obebyggda strömfall alltså faller under den lindrigare ersättningsberäkningen (100, ej 150 procent) anföres i förarbetena (Förslaget 1910 s. 407):

»För det första hava sådana strömfall eller mindre forsar mycket ofta det läge, att de knappast kunna sägas hava något uppskattbart värde förrän i sammanhang med det företag, för vars räkning intrång däri ifrågasättes. Ägaren har således även utan förhöjning fått tillgodonjuta värdestegring å sin egendom. För det andra vill lagförslaget så vitt möjligt underlätta företag enligt vattenlagen och särskilt strömfalls bebyggande. En ersättning efter den förhöjda normen för obebyggda strömfall skulle alltför mycket motverka detta syftemål. Kommittéerna hava därför icke trott sig böra föreskriva den förhöjda beräkningsgrunden till ersättning för icke tillgodogjord vattenkraft i annan händelse än att vattenkraften uppenbarligen är avsedd för befintlig eller under byggnad varande anläggning. Det händer icke så sällan, att för en kraftstation en fors i närheten eller särskilt strömfall hålles så att säga i reserv för att bebyggas, när behov inträder av ökat kraftbelopp. Är förhållandet detta, bör huvudregeln gälla och ersättning bestämmas till 150 procent.»

¹ Förslaget 1917 sid. 341.

Ersättningen skall utgå med förhöjning beträffande *hela* den vattenkraft som avstås — alltså även på sådan återstod, som väl icke tages i anspråk för utnyttjande men som ändock ersättes på grund av ett från ägarens sida enligt 9: 4 framställt yrkande. Även om återstoden icke är tillgodogjord, måste det anses befogat att betrakta den såsom uppenbarligen avsedd för den aktuella anläggningen.

Under begreppet tillgodogjord vattenkraft innefattas vattenkraften jämte vattenverksbyggnaderna. Däremot innefattas i begreppet icke under alla omständigheter krafttagningsmaskinerna (se vid 9: 11 ovan) och ersättning för dessa skall alltså utgå med endast 100 procent. Däremot torde förhöjning böra beräknas på extra ersättning enligt 9: 11 för särskilt värdefulla vattenverksbyggnader. I ersättningen för den tillgodogjorda vattenkraften ingår ju även gottgörelse för vattenverksbyggnaderna, och någon anledning att icke beräkna förhöjning på den del av den gottgörelse, som utgör särskild ersättning för särskilt värdefulla byggnader, synes icke finnas.

3. Ersättning med förhöjning utgår för mark, vartill äganderätt avstås, såväl då äganderättsavståendet grundar sig på ett yrkande av markägaren som då ett erbjudande av sökanden ligger till grund för inlösensbeslutet. Självfallet måste i sistnämnda fall markägarens åsikt i inlösenfrågan inhämtas — att döma till inlösen mot markägarens bestridande torde knappast vara riktigt.

Markens beskaffenhet är likgiltig för frågan om förhöjning. Den behöver alltså icke ha något produktionsvärde i och för sig. Förhöjning utgår alltså för skada såväl på åker-, ängs- eller skogsmark som på tomtmark.

I praxis har tvekan tidigare rått, huruvida förhöjning skulle utgå vid skada på täkter av olika slag (t. ex. myr-, torv-, dy- eller grustäkt). Numera föreligger rättsfallet NJA 1950: 533, som utvisar, att bestämmelsen i 9: 48. 3 har ansetts tillämplig beträffande skada på myrtag. Det anfördes i detta rättsfall av vattendomsstolens ordförande, att det visserligen framginge av förarbetena till VL, att gränsen mellan förhöjning eller icke-förhöjning dragits främst med hänsyn till huruvida möjligheten att vinna ökad avkastning av fastigheten minskades eller icke, men att den omständigheten att en dylik gränsdragning låge till grund för utformningen av 9: 48 icke utgjorde något skäl att renodla denna gränsdragning. Av förarbetena syntes enligt vattenrättsdomaren endast kunna dragas den slutsatsen, att mark upptagits bland de skadeobjekt, som skulle ersättas med förhöjning, enär skada på mark *i regel* innefattade möjligheten att i framtiden vinna ökad avkastning av densamma, och det funnes därför icke anledning att i varje särskilt fall vid skada på markområde undersöka, huruvida denna förutsättning vore för handen. Förhöjning borde förty utgå på hela värdet av skadan, oberoende av om skadan bestode i förlust av avkastning från markområdet för all framtid eller för en mera begränsad tidrymd, och det vore alltså ovidkommande om värdet på skadan beräknades såsom s. k. markskada i vedertagen bemärkelse eller med hänsyn till den samlade kvantiteten av en viss inom markområdet befintlig fyndighet.¹

¹ Skada på marken i vedertagen bemärkelse beräknas såsom kapitaliserade värdet av minskningen i markens avkastning och blir alltså en teoretiskt sett

Vid värdering av skogsmark med därå växande skog har ersättning bestämts särskilt för marken och särskilt för skogen. Förhöjning har därefter bestämts att utgå för markskadan men ej för skadan på den växande skogen (NJA 1937: 347 och 1943: 103).

Det är endast den direkt dämningskadade marken, som skall ersättas med förhöjning. Ersättningar, som ej är att hänföra till skada å mark till följd av vattenuppdämning eller annan ändring i vattenståndsförhållandena utgår, om annat ej stadgats, icke med förhöjning. Sålunda kan exempelvis en i och för sig oskadad del av ett markområde minska i värde genom att övrig del av området blivit dämningskadad — den ersättning som kan komma att befinnas befogad för dylik värdeminskning skall utgå utan förhöjning. Ett annat i praktiken mycket vanligt fall är, att en sökande till ett vattenbyggnadsföretag jämlikt 2: 14 berättigas ta i anspråk mark för utförande av skadeförebyggande åtgärder, t. ex. för anordnande av avläggsplatser för timmer. Ej heller detta kan anses vara skada till följd av vattenuppdämning, och förhöjning med 50 procent skall därför icke utgå på ersättningen för sålunda ianspråktagen mark. Tages marken däremot i anspråk med äganderätt, utgår förhöjning. Detta torde vara förklaringen till att yrkanden ibland framställas om skyldighet för sökanden att inlösa mark, varom fråga är.

I mål om inrättande av allmän farled togs mark i anspråk och nedschaktades så att den blev täckt av vatten. Detta ianspråktagande ansågs icke innebära skada till följd av vattenuppdämning eller annan ändring av vattenståndsförhållanden (VÖD:s dom den 18 juni 1962 i mål om breddning av Svartösundet i Luleälven). Det kan dock diskuteras, huruvida icke VÖD:s tolkning av lagrummet varit alltför bokstavig. Åtgärden hade väl kunnat hänföras under ordalagen »ändring i vattenståndsförhållandena»?

4. Under uttrycket »fiske eller skada därå» innefattas icke blott skada genom utebliven fångst (på grund av minskning av fiskstammen eller uppkomna svårigheter att bedriva fiske) utan även sådan skada på fiske, som uppkommer genom ökad kostnad för fiskredskap. Även på ersättning för sistnämnda slag av skada skall alltså förhöjning utgå (NJA 1937: 347).

Vid värdering av skada på fiske har man understundom följt den metoden, att man tagit hänsyn till den omfattning och det sätt, på vilket fisket utnyttjats av de olika fiskerättsägarna. Metoden har till följd, att fastigheter med samma andelstal i en by kan erhålla olika stora ersättningar för skada på fisket. Ett värde kan exempelvis — utöver det rent objektiva värdet på fisket i varje ägares hand — baseras allenast på utnyttjningssättet såsom till följd av yrkesfiske, fritids- eller rekreationsfiske eller husbehovsfiske. Ett sådant utnyttjande av fisket har påståtts sakna anknytning till den fiskerättsbärande fastigheten och förty ansetts icke medföra förhöjning enligt 9: 48. Vattenöverdomstolen har i dom den 1 februari 1962 (nr 1 avd. 3) dock ansett, att sagda omständigheter ej kan föranleda till att för-

för all framtid utgående ersättning. Ersättning som beräknas med hänsyn till den samlade kvantiteten av en viss inom markområdet befintlig fyndighet utgör däremot ersättning endast för tiden till dess fyndigheten är slut.

höjning icke skall beräknas. Domen var dock icke enhällig och frågan är f. n. beroende på prövning i HD.

Under förarbetena till vattenlagen diskuterades¹ något frågan, huruvida ersättning för fiskebodas och dylikt skulle inräknas i ersättningen för fiske och alltså ersättas med förhöjning. Efter tillkomsten av nyssnämnda rättsfall 1937: 347 torde fog finnas för att utdöma sådan förhöjning jämväl vid skada på fiskebodas o. dyl.

Enligt 2: 14 st. 2 kan i samband med beslut angående inrättande av fiskväg eller vidtagande av annan anordning till förebyggande av skada på fiske eller till fiskets befrämjande meddelas fiskeförbud inom visst område. För skada (genom uteblivna fångstmöjligheter) på grund av ett sådant förbud skall ersättning med förhöjning av 50 procent utgå.

5. I denna punkt fanns tidigare upptaget även intrång jämlikt 2: 14; denna bestämmelse borttogs emellertid i samband med torrläggningsslagsstiftningens genomförande år 1920.

Det bör observeras, att intrång enligt 2: 14 (intrång genom damm, vall eller väg eller ledning för vattnet eller grävning, sprängning eller annan åtgärd till strömbäddens reglerande eller till förebyggande eller minskande av skada m. m.) ersättes med 100 procent, under det att bl. a. intrång enligt 2: 16 första st. (ut mål till byggnad för vattnets tillgodogörande och därmed förenade anläggningar) ersättes med 150 procent.

Enligt 2: 18 skall fråga om ersättning samt sättet för dess bestämmande vid framdragande av elektrisk ledning å annans mark i allmänhet behandlas enligt 1902 års lag innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar. Härav följer att förhöjning med 50 procent numera icke skall utgå på sådan ersättning. Enligt 2: 18 skall dock därest ledning tarvas allenast över mark tillhörig ersättningsgivaren och ersättningstagaren gälla vad i 2: 14 stadgas rörande intrång av där omförmälda anläggningar och arbeten. Ehuru i allmänhet förhöjning icke skall utgå för intrång enligt 2: 14, följer alltså av sista delen av p. 5, att sådan förhöjning skall utgå, då ledning går över mark tillhörig ersättningsgivaren och ersättningstagaren. Detta synes inkonsekvent, enär förhöjning icke utgår, då fråga är om ersättning för ledning, som framgår över annans än ersättningsgivares eller ersättningstagares mark.

6. Därest lägenhet som upplåtits med besittningsrätt för obegränsad tid (åborätt) helt eller delvis avstås enligt vattenlagen, är självfallet åbon berättigad till ersättning för förlusten av åborätten, och denna har ansetts böra bestämmas på samma sätt som i fråga om mark, vartill äganderätt avstås, eller med 50 procents förhöjning. Jämväl vad angår de för jordbruket erforderliga byggnaderna på fastigheten — om de är erforderliga för fastighetens jordbruk — samt skada på sådana byggnader har det ansetts vara med riktigheten överensstämmande, att ersättning skall utgå med förhöjning.

¹ Gärde 9 kap. sid. 165.

49 §

Där ej efter ty i 48 § stadgas ersättning skall utgå med förhöjning, varde den bestämd till fulla värdet av den egendom, som avstås, eller, då fråga är om förlust, skada eller intrång, till belopp, motsvarande full gottgörelse för förlusten, skadan eller intrånget.)

Ersättning för sådan till invallningssamfällighet hörande mark, som jämlikt 7 kap. 54 § skall lösas, skall bestämmas till markens värde i dess skick efter företagets fullbordande efter avdrag av det belopp, vartill båtnaden för samma mark genom invallningen blivit i laga ordning uppskattad. Bidrag, som markens ägare erlagt till företaget, skall gottgöras honom med skälig ränta därå från den dag, då bidraget utgavs. Har markens ägare tillgodonjutit avkastning utöver den, som varit att påräkna i markens skick före invallningen, äge deltagarna för sagda ökning bekomma skälig gottgörelse. Skall enligt 2 § i detta kap. tillika lösas mark, som ej ingår i samfälligheten, varde ersättningen för sådan mark bestämd till fulla värdet. *Lag 11 juni 1920.*

Första stycket

upptar den tämligen självklara regeln, att ersättning, som ej skall utgå med förhöjning, skall bestämmas till skadans fulla värde. Om uppskattningen av skadans storlek hänvisas till vad som inledningsvis anförts på sid. 8 under rubriken »Ersättningens storlek».

Andra stycket

Kommittéerna hade ursprungligen föreslagit, att lösen för jord, som enligt 7: 54 skulle lösas från delägare i invallningsföretag, skulle utgå med förhöjning. Enligt kommittéerna hade de föreslagna bestämmelserna avfattats i första hand med fäst avseende på huruvida genom skada på fast egendom skedde inskränkning i möjligheten av dess framtida utveckling till ökad produktivitet eller icke. Även enligt dikningslagstiftningssakkunnigas uppfattning borde denna synpunkt tilläggas avgörande betydelse, men den borde icke leda till den slutsats kommittéerna kommit till utan till motsatt resultat. De sakkunniga anförde härom (Förslaget 1919: s. 252):

Vi ha ansett det mera tvivelaktigt, huruvida nämnda synpunkt, tillämpad å förevarande fall, verkligen leder till det av kommittéerna angivna resultatet. Invallningens inverkan å den mark, varom är fråga, innebär icke något hämmande av markens produktivitet eller möjligheten till dess framtida värdeökning. Syftet med företaget är uppenbarligen det helt motsatta. Visserligen går fastighetens ägare genom markens avstående miste om utsikten att för egen del tillgodogöra sig denna värdeökning, men nämnda förhållande har icke — såsom då vid uppdämning för ett vattenverk skada vållas å jord — sin grund i företaget såsom sådant utan i ägarens eget val att påkalla inlö-

sen av marken. I dylikt fall, då markägaren alltså frivilligt avstår den utvecklingsmöjlighet, som företaget erbjuder, synas oss tillräckliga skäl för förhöjd ersättning icke förefinnas.

Även ifråga om markens värdering hade de sakkunniga en från kommittéerna avvikande uppfattning. De anförde härom (Förslaget 1919: s. 252):

Enligt kommittéförslaget skall ersättning bestämmas med hänsyn till jordens värde i dess skick före invallningen. För att bereda större tillförlitlighet åt uppskattningen hava vi föreslagit att till grund härför skall ligga markens värde i dess skick efter företagets fullbordande, från vilket värde skall avdragas det belopp, vartill båtnaden för samma mark blivit i laga ordning uppskattad. Vid bestämmande av markens värde efter företagets fullbordande är vattendomstolen givetvis oförhindrad att avvika från den uppskattning härav, som ägt rum vid syneförrättning. Förhöjning av markens värde t. ex. genom dess uppodling kommer sålunda alltid markägaren till godo, liksom å andra sidan en minskning av nämnda värde genom ägarens åtgörande faller honom själv till last. Däremot är den värdering av båtnaden, som skett vid syneförrättning, bindande jämväl för vattendomstolen. Visar sig denna värdering oriktig, har en fastighetsägare, som vill påkalla inlösen, att däri söka rättelse i den ordning, som stadgas i 10 kap. 77 §.

50 §

I fråga om ersättning till följd av byggande i vatten eller annan åtgärd enligt denna lag för allmänt ändamål skall, där ej tillika äsyftas vattens utnyttjande vid kraftanläggning eller eljest i industriellt eller privatekonomiskt syfte, vad i 48 § stadgas om förhöjning över värdet ej vinna tillämpning. Dylik förhöjning skall ej heller äga rum beträffande ersättning, som utgår enligt 9 §.

Beträffande ersättning för skada eller intrång av förorening genom avloppsvatten, varom i 8 kap. sägs, skall förhöjning icke beräknas.
Lag 20 juni 1941.

Första stycket

Undantaget i detta stycke från förhöjningsregeln, då det gäller företag av mera omedelbart allmän betydelse, torde i främsta rummet vara föranlett av expropriationslagstiftningens ståndpunkt till denna fråga. De sakkunniga (Förslaget 1917, s. 340—341) anförde härom:

I denna § hava kommittéerna ansett sig böra göra ett undantag från 48 §:ns regler till förmån för företag av mera omedelbart allmän betydelse, ett undantag, vilket, enligt vad som framgår av kommittémotiven, i främsta rummet föranletts av den gällande expropriationslagstiftningens ståndpunkt till denna fråga. Såsom framhållits uti det betänkande, som under år 1910 avgivits av den för revision av expropriationslagstiftningen tillsatta kommittén (s. 137 och följ.), erbjuder det väl stora svårigheter att uppdraga en bestämd gräns mellan företag, som kunna sägas vara av omedelbar betydelse för det allmänna, och sådana, som endast medelbart lända det allmänna till gagn. Under vissa förhållanden synes det dock de sakkunniga som om

en dylik åtskillnad vore fullt berättigad, i det att ett företag med mera omedelbart allmännyttigt ändamål i regel icke — såsom företag med i första hand privatekonomiskt syfte — lämnar något direkt pekuniärt utbyte och ej heller med ett sådant mål skulle vara ägnat att fylla sin uppgift. Uppenbart är emellertid, att den omständigheten, att ersättningsgivaren utgöres av kronan, icke ensamt är avgörande för företagets karaktär.

Som exempel på företag för allmänt ändamål kan nämnas ett kommunalt vattenledningsföretag; någon förhöjning av utgående ersättningar skall där icke äga rum. Av rättsfallet NJA 1955: 137 synes framgå, att hänsyn borde tagas till vad syftet med vattenavledningen i *första hand* varit. I nämnda rättsfall ansågs nämligen förhöjning icke böra utgå, trots att det vatten, som avleddes av kommunen, i icke ringa omfattning skulle levereras till ett industriföretag i kommunen.

Mark till utmål för skiljeställe, som löses på begäran av flottningsförening, har ansetts tagen i anspråk för allmänt ändamål, och förhöjning har alltså ansetts icke skola utgå (NJA 1946: 386).

Enligt 9: 9 skall ersättning i vissa fall fastställas även för skada på egendom, som tillhör sökanden. Sådan ersättning skall utgå i in-teckningshavares och med dem jämförliga fordringsägares intresse. Någon anledning att tillerkänna dessa rättsägare förhöjning enligt 48 § har icke ansetts finnas, och i 9: 50 har därför uttryckligen stadgats, att förhöjning ej skall äga rum ifråga om ersättning, som utgår enligt 9: 9.

Andra stycket

Vattenföreningssakkunniga erinrade vid tillkomsten av detta stycke,¹ att stadgandet i 9: 50 första stycket torde medföra, att förhöjning icke skulle utgå i fråga om ersättning på grund av förening genom kloakvatten från samhälle. Enligt de sakkunnigas mening borde förhöjning vara utesluten även vid ersättning för förening genom annat avloppsvatten. Visserligen kunde förhöjning i och för sig ifrågasättas för skada eller intrång genom industriellt avloppsvatten, då ersättningen skulle uppskattas på förhand. Med hänsyn till att ersättningen i allmänhet ej skall uppskattas på förhand, måste det enligt de sakkunniga förefalla egendomligt, om förhöjning skulle utgå i sådana fall, då förhandsuppskattning ägde rum, medan den, som finge ersättning i efterhand, finge nöja sig utan förhöjning. På grund härav intogs i lagen en bestämmelse av innehåll, att förhöjning icke i något fall skulle utgå, då fråga vore om ersättning för skada eller intrång av förening genom avloppsvatten.

51 §

Vid bestämmande av ersättning för jord enligt den i 48 § stadgade beräkningsgrund varde i jordens värde inräknat värdet av till jorden hörande, för dess brukande erforderliga byggnader.

¹ Förslaget 1939 s. 172.

Då i denna paragraf, som närmast avser jordbruksfastigheter, stadgas att i jordens värde skall inräknas värdet av till jorden hörande, för dess brukande erforderliga byggnader, avses därmed *även fastighetens boningshus*. Boningshuset skall emellertid inräknas i jordvärdet endast till den del det med avseende på storlek och utförande i övrigt är normalt för fastighetens behov (NJA 1954: 482). Är bostadshuset överdimensionerat, skall reduktion av dess värde äga rum, innan det inräknas i jordens värde. Detta gäller f. ö. alla byggnader, som skall inräknas och följer av uttrycket »för dess brukande erforderliga». Självfallet får däremot någon uppräknings av alltför små byggnaders värde icke ske — det är i detta fall värdet av det befintliga byggnadsbeståndet och icke några byggnader av standardstorlek som skall inräknas. Endast byggnader, som verkligen bidrager till förhöjning av egendomens värde skall medräknas. Hänsyn skall exempelvis icke tagas till byggnader, som tillhör arrendator, vilken vid sin avflyttning äger bortföra desamma.

52 §

Är fast egendom, som skall lösas med penningar, besvärade av nyttjanderätt, återköpsrätt eller rätt till servitut eller till avkomst eller annan förmån eller till elektrisk kraft, skall ersättningen till egendomens ägare och den gottgörelse, som må tillkomma rättighetens innehavare, var för sig bestämmas. Medför rättighet, som nyss nämnts, förminskning av den fasta egendomens värde, skall till grund för den ägaren tillkommande ersättningen läggas det värde egendomen med därå vilande besvär äger; dock att, så framt den besvärande rättigheten ej är återköpsrätt eller besittningsrätt för obegränsad tid (åborätt) enligt lagen om upplåtelse under åborätt av viss jord, den förhöjning över värdet, som jämlikt 48 § må ifrågakomma, skall bestämmas med hänsyn till det värde egendomen utan sådant besvär skulle äga. Erfordras för tillämpning av reglerna i 69 § andra stycket, att utöver vad nu sagts särskild värdering sker av den fasta egendomen med eller utan viss rättighet besvärande densamma, varde sådan i samband med ersättningens fastställande verkställd.

Vid uppskattning av återköpsrätts inverkan till förminskande av fast egendoms värde skall hänsyn tagas jämväl till det i samband med återköpsrätten avtalade villkoret angående egendomens användning. Värdet av återköpsrätten skall anses uppgå till belopp motsvarande den sålunda uppskattade förminskningen av egendomens värde; och tillfalle, där förhöjning enligt 48 § skall äga rum, den del av förhöjningen, som belöper på återköpsrättens värde, rättighetens innehavare. *Lag 4 juni 1926.*

53 §

Där till följd av åtgärd, som medför skada eller intrång å fast egendom, varför ersättning skall gäldas i penningar, sådan särskild rätt till egendomen, som i 52 § sägs, går förlorad eller lider intrång, skall vad i nämnda § föreskrivits äga motsvarande tillämpning.

Bestämmelserna i dessa paragrafer avser enligt sin lydelse de fall, då lösen eller annan ersättning skall gäldas i penningar. Därest ersättningen skall utgå medelst kraftöverföring, torde väl också ägarens och nyttjanderätts-havarens ersättningstalan böra behandlas självständigt. Reglerna angående kraftersättning — sådana de meddelats i lagen — avser dock uppenbarligen endast ordnandet av förhållandet mellan ersättningsgivaren (anläggaren) och ägaren. I överensstämmelse härmed torde man vid bestämmande av kraftersättningens storlek och andra därmed sammanhängande frågor icke böra taga någon hänsyn till eventuella nyttjanderätter. *Ersättningen torde alltså böra bestämmas som om den ifrågavarande egendomen icke vore besvärad av särskild rätt.* Härigenom tillgodoses också inteckningshavarnas intressen. Någon särskild ersättning till nyttjanderättshavare torde, åtminstone vad angår ersättning medelst kraftöverföring för i anspråk tagen vattenkraft, i allmänhet icke böra ifrågakomma, då nyttjanderätten kommer att avse ersättningskraften i stället för vattenkraften och nyttjanderättshavaren åtminstone i regel icke torde äga någon giltig anledning att undandraga sig ett dylikt utbyte.¹

Till de rättigheter som skyddas genom dessa paragrafer är icke att hänföra rena fordringsrätter, även om de är skyddade genom inteckning. Till skydd för sådana rättigheter har i stället meddelats andra bestämmelser. Sålunda finns särskilda regler *dels* i 9: 9 om uppskattning och erläggande av särskild ersättning för företagaren tillhörig fastighet, för det fall att den är intecknad för fordran eller kan jämlikt 11: 2 jordabalken häfta för ogulden köpeskilling, *dels* i 9: 54 angående nedsättning av ersättningsmedel hos länsstyrelsen *dels* i 9: 69 om nedsatt ersättnings fördelning för det fall att egendom, som tages i anspråk, är besvärad av inteckning *dels* i 9: 73 om rätt för innehavare av fordran, varför fast egendom på grund av inteckning eller jämlikt 11: 2 jordabalken häftar, att erhålla ny uppskattning.²

De rättigheter som åsyftas i 52 och 53 §§ är:

1) nyttjanderätt, varunder hänföres ej blott arrende-, hyres-, tomt- och vattenfallsrätt utan även rättigheter, som avses i 1: 7 nyttjanderättslagen, såsom skogsavverkningsrätt och rätt till torv-, ler-, grus- eller stentäkt m. m. Under begreppet nyttjanderätt innefattas även besittningsrätt för obegränsad tid (åborätt).

2) återköpsrätt,

3) rätt till servitut,

4) rätt till avkomst eller annan förmån,

5) rätt till elektrisk kraft.

¹ Gärde 9 kap. s. 181.

² Gärde 9 kap. s. 178.

Det förhållandet att en särskild rätt av här ifrågakarande slag icke upplåtits skriftligen har i och för sig icke någon betydelse i förevarande sammanhang och kan alltså icke betaga rättighetsinnehavaren rätt till ersättning. Även en muntlig upplåtelse konstituerar alltså en av lagen skyddad rättighet.

I regel medför tillvaron av sådan särskild rätt som här avses en begränsning i det ena eller andra avseendet av ägarens rådighet över fastigheten och innebär alltså en minskning av egendomens värde för ägaren. Den ägaren tillkommande ersättningen skall därför minskas med det värde, till vilket den särskilda rättigheten uppskattas. Emellertid skall den ägaren enligt 9: 48 tillkommande förhöjningen med 50 % i regel beräknas på det värde egendomen skulle ha haft utan hänsyn till den särskilda rättigheten. Vad nu sagts gäller dock icke, där den särskilda rätten är återköpsrätt eller åborätt. Där skall förhöjningen till ägaren beräknas först sedan från ägarens ersättning avdragits hela värdet av återköps- eller åborätten. Anledningen härtill är i fråga om såväl åborätten som återköpsrätten, att förhöjningen tillkommer innehavaren av den särskilda rätten. Det har ansetts mest följderiktigt, att förhöjningen fördelas mellan den särskilda rättens innehavare och ägaren efter samma proportion som ersättningen i övrigt.

Exempel: En egendom, som skall lösas, är värd 10.000 kronor. Den besväras emellertid av en nyttjanderätt, som för den återstående nyttjanderättstiden anses vara värd 2.000 kronor. Den ägaren tillkommande ersättningen blir då $(10.000 - 2.000 =) 8.000$ kronor + $(50 \% \text{ på } 10.000 =) 5.000$ kronor eller alltså 13.000 kronor, under det att nyttjanderättshavaren erhåller ersättning med 2.000 kronor. Är egendomen besvärad av återköpsrätt, värd 2.000 kronor, erhåller ägaren $10.000 - 2.000 =) 8.000$ kronor + $(50 \% \text{ på } 8.000 =) 4.000$ kronor eller alltså 12.000 kronor, under det att innehavaren av återköpsrätten får $2.000 + (50 \% \text{ på } 2.000 =) 1.000$ kronor eller alltså 3.000 kronor.

✓ Svårigheter kan ibland uppstå att bestämma värdet av den särskilda rätten i de fall, då den ej helt och hållet bortfaller. Ett vanligt fall är, att en utarrenderad egendom tillskyndas dämningsskada. Att bestämma skadans värde för arrendatorn efter den arrendesumma, som betalas, skulle i de flesta fall stöta på svårigheter och icke bli rättvisande. Man förfar därför vanligen på följande sätt: Den totala dämningsskadan på egendomen värderas enligt vanliga regler till ett visst kapitalbelopp, vilket skall fördelas mellan jordägaren och arrendatorn. Arrendatorns årliga andel bestämmes till 5 procent av det sålunda beräknade ersättningsbeloppet, varefter andelen kapitaliseras med hänsyn till den återstående arrendetiden med ledning av de vid K. F. den 26 juli 1947 om statlig förmögenhetsskatt fogade tabellerna. Arrendatorns andel avdrages därefter från värdet av den totala skadan och utbetalas till arrendatorn (utan förhöjning med 50 %). Återstoden tillkommer jordägaren, varvid är att iakttaga att jordägaren härjämte äger åtnjuta tillägg med 50 %, beräknat på det belopp, till vilket den totala dämningsskadan skattats.

För närmare studium av här avsedda frågor hänvisas till Holmbäck: Begränsade sakrätter etc.

Om sättet och tiden för erläggande av penningersättning så ock om tiden för tillträde av egendom, som löses

Förevarande avsnitt av kapitlet ger regler för erläggande av utdömda penningersättningar och därmed sammanhängande spörsmål. Bestämmelserna i detta avsnitt kan allt efter sitt innehåll indelas i fem olika grupper (I—V). Till en början ges i 54—56 §§ (I) regler om i vilka fall ersättning skall gäldas genom nedsättning hos KB och i vilka fall ersättning skall erläggas direkt till den ersättningsberättigade. I 57 § (II) följer en regel om det yttre förfarandet hos KB. Därefter ges i 58—60 §§ (III a) regler om uppsägning och fardag m. m., då fråga är om fast egendom, som skall inlösas, och om sådana fall, som visserligen ej är inlösensfall men som ändå ansetts böra följa samma regler som de rena inlösensfallen, då det gäller uppsägning och fardag. Till bestämmelserna i 58—60 §§ ansluter sig kompletterande regler i 61—65 §§ (III b), vilka alltså gäller inlösensfallen och därmed jämställda fall. Därefter följer reglerna i 66 § (IV), som avser fall, då engångsersättning skall gäldas för skada, förlust eller intrång samt fråga ej är om inlösen eller därmed jämställda fall. Dessa fall torde vara väsentligt vanligare än de i 58—60 §§ avsedda fallen. Slutligen innehåller 67 § (V) regler för det fall, att av vattendomstol meddelat tillstånd tagits i anspråk, innan ersättningen blivit slutligen bestämd, samt ersättningen senare blir bestämd till högre belopp än som redan nedsatts hos KB.

Då förordnande om inlösen av fast egendom blivit meddelat, *ankommer det helt och hållet på den lösningskyldige (ersättningsgivaren) att taga initiativet till fullföljande av inlösensbeslutet*.¹ Ersättningstagaren har icke någon möjlighet att framtvinga en fullföljd av beslutet utan har att avvakta initiativ till nedsättning och uppsägning från ersättningsgivaren. Uppsägning skall visserligen ske inom viss tid (inom ett år efter det ersättningen bestämts eller, vid ersättning medelst kraftöverföring, den längre tid som vattendomstolen bestämt). En underlåtenhet från ersättningstagaren att med åberopande av att denna tid förflutit göra gällande, att inlösensbeslutet är förfallet, torde emellertid innebära, att ersättningsgivaren bibehålles vid sin rätt till inlösen.

Även då fråga icke är om inlösen och därmed jämställda fall, för vilka regler ges i 9: 58—65, utan i alla de fall, då en företagare överhuvud blir skyldig gälda ersättning för skada, gäller att initiativet till företagets genomförande helt är förbehållet ersättningsgivaren. En ersättningstagare kan alltså icke påfordra att erhålla utdömd ersättning, om företagaren bestämmer sig för att icke ta ett meddelat tillstånd i anspråk.

Vattenlagen tillerkänner alltså endast ersättningsgivaren initiativrätten till ett företags genomförande och avviker därutinnan från de regler, som gäller enligt den allmänna expropriationslagen. Där gäller (enligt 48 §) att expropriationsersättning i regel skall erläggas inom tre månader från det dom i målet vunnit laga kraft, och försummelse härutinnan medför (jämlikt 50 §), att expropriationsrätten förverkas, om ej fastigheten redan tagits i be-

¹ Gärde 9 kap. s. 202.

sittning. Har expropriationsrätten förverkats, äger emellertid fastighetsägaren inom tre månader från förverkandet hos länsstyrelsen påfordra expropriationens fullbordande, i vilket fall länsstyrelsen har att låta uttaga expropriationsersättningen av den exproprierande.

54 §

Ersättning för fast egendom, som skall lösas, samt, om endast en del av en fastighet löses, ersättning för skada och intrång å den återstående delen så ock ersättning för förlust av eller intrång i sådan särskild rätt till egendomen, varom i 52 § förmäles, gäldas medelst ersättningsbeloppets nedsättande hos Konungens befallningshavande i det län, där egendomen är belägen. I fråga om ersättning, som bestämts jämlikt 9 §, vare lag samma.

Ersättning för vattenkraft samt för skada och intrång å fast egendom i andra fall än i första stycket avses skall, där ersättningen bestämts att utgå på en gång, jämväl nedsättas hos Konungens befallningshavande, såframt jämlikt stadgandena i 59 eller 60 § uppsägning skall ske eller den fastighet, till vilken vattenkraften hör eller som skadas, är besvärad av inteckning för fordran eller kan jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken i ägarens hand häfta för ogulden köpeskilling; och varde i fall, som nu sagts, jämväl ersättning, som må hava bestämts till innehavare av särskild rätt till fastigheten, nedsatt. Skall ej uppsägning ske, och prövas förlusten av vattenkraft eller skadan eller intrånget vara väsentligen utan betydelse för fordringsägarens säkerhet, erfordras dock ej nedsättning.

I samband därmed att ersättning enligt denna lag bestämmes, skall givas till känna, om och i vilken mån nedsättning efter ty ovan sagts skall ske. *Lag 19 juni 1919.*

I denna paragraf meddelas bestämmelser om ersättningens utbetalande. I vissa fall skall ersättningen ovillkorligen nedsättas hos länsstyrelsen (första stycket), under det att i andra fall nedsättning skall äga rum endast under vissa, i intekningshavarnas intresse stadgade förutsättningar (andra stycket).

Första stycket

De ersättningar, som *ovillkorligen* skall nedsättas, är av fyra olika slag.

- a) ersättning för fast egendom, som skall lösas,
- b) ersättning för skada och intrång på återstående del av fastighet, som i övrigt blivit inlöst,
- c) ersättning för förlust av eller intrång i sådan särskild rätt till inlöst egendom, som omtalas i 9: 52.

Ersättning för förlust av eller intrång i särskild rätt enligt 9: 52 kan

enligt 9:69 i vissa fall tänkas bli tagen i anspråk till täckande av fordran, varför fastigheten häftar, och nedsättning av denna ersättning har därför ansetts oundgänglig.¹

Om innehavare av särskild rätt till en fastighet, t. ex. en arrendator, på den arrenderade fastigheten uppfört egna byggnader eller andra anläggningar, som skadas, skall gottgörelse för denna skada utgå jämte ersättningen för förlusten av eller intrånget i den särskilda rätten. Den del av ersättningen, som avser gottgörelse för byggnaderna eller de andra anläggningarna, skall utbetalas direkt till dessas ägare, och någon nedsättning av denna del kommer uppenbarligen icke ifråga.²

d) ersättning, som jämlikt 9: 9 bestämts för skada på egendom, som tillhör sökanden till det företag, varom fråga är.

Andra stycket

som upptager de fall, där nedsättning endast under vissa förutsättningar skall ske, innehåller bestämmelser om ersättning för vattenkraft samt om sådana ersättningar som ej *ovillkorligen* skall nedsättas enligt första stycket. Nedsättning av båda dessa slag av ersättningar skall endast äga rum i vissa fall. För det första skall förhållandena vara sådana, att uppsägning enligt 59 eller 60 § skall ske (se härom nedan vid dessa §§) *eller* den skadade egendomen vara besvärad av inteckning för fordran eller kunna i ägarens hand häfta för oguiden köpeskilling. För det andra skall omfattningen av skadan eller intrånget icke vara alltför ringa — om skadan eller intrånget i dessa fall bedöms vara väsentligen utan betydelse för fordringsägarens säkerhet erfordras ej nedsättning utom i det fall, då uppsägning skall ske enligt 59 eller 60 §, då nedsättning alltså alltid skall äga rum. Avgörandet av huruvida skadan eller intrånget är av betydelse för fordringsägares säkerhet ankommer på den myndighet, som bestämt ersättningen (se tredje stycket). Ett medgivande från fordringsägaren, att nedsättning ej behöver ske, har alltså ingen avgörande betydelse.

Tredje stycket

I detta stycke stadgas att det i samband med ersättningsens bestämmande skall givas till känna, om och i vilken mån nedsättning skall ske. Bestämmandet ankommer på den myndighet, som fastställer ersättningen, d. v. s. förrättningsmän enligt 10 kap. respektive vattendomstol. Myndigheten har därvid först att avgöra, vilka belopp som i och för sig är av beskaffenhet att böra nedsättas. Därvid bör det till en början observeras, att vissa belopp alltså skall nedsättas nämligen belopp som avses i första stycket samt ersättning i samband varmed förordnats om uppsägning. I fråga om övriga ersättningsbelopp bör till en början från nedsättning undantagas alla rena bagatellbelopp, som uppenbarligen provas vara väsentligen utan betydelse för fordringsägarens säkerhet. Sålunda kan exempelvis en gottgörelse på

¹ Förslaget 1917 s. 348.

² NJA II: 1919 s. 335—336.

några tiotal kronor för en dämningsskada ytterst sällan ha någon betydelse för inteckningshavarnas säkerhet. Beträffande övriga belopp kan en avgörande skiljelinje vara, att belopp, som uteslutande utgör pekuniär gottgörelse för värdeminskning av fastigheten, skall nedsättas, under det att belopp, som visserligen i och för sig utgör gottgörelse för dylik värdeminskning men som bestämts med tanke på att de skall utgöra gottgörelse för skadeförebyggande åtgärd (t. ex. arbete till förebyggande av skada eller till byggnads flyttande eller ändrande) icke skall nedsättas utan utbetalas direkt till den ersättningsberättigade sakägaren.¹ Dessa belopp bör ju ställas till den skadelidandes förfogande för att sätta denne i stånd att utföra lämplig skadeförebyggande åtgärd. Därefter har myndigheten att avgöra, vilka av de belopp, som i och för sig bör nedsättas, också verkligen bör bli föremål för nedsättning med hänsyn till huruvida fastigheten är intecknad eller kan häfta för ogulden köpeskilling eller ej. Härvid kan myndigheten förfara på två skilda sätt. Antingen kan myndigheten själv (med ledning av gravationsbevis eller av jämförelse med respektive domsagas fastighetsböcker) undersöka fastighetens inteckningsförhållanden, varefter myndigheten för varje särskild fastighet kan avgöra, huruvida nedsättning skall ske eller beloppen utbetalas direkt till den ersättningsberättigade. Men myndigheten kan också välja den utvägen att överlåta detta arbetsmoment på sökanden i målet och behöver då bara föreskriva, att beloppen skall nedsättas om respektive fastighet är besvärad av inteckning för fordran eller kan jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken i ägarens hand häfta för ogulden köpeskilling. Sistnämnda metod, som ju ofta kan vara mycket arbetsbesparande för myndigheten, bör dock användas med urskillning och bör företrädesvis komma till användning i sådana fall, där man vet, att målet hos sökanden handhaves på ett kompetent och vederhäftigt sätt.

Den avgörande tidpunkten för bedömande av en skadad fastighets gravationsförhållanden bör i princip vara tidpunkten för skadans inträde. Denna tidpunkt är emellertid i många fall okänd vid tiden för ersättnings fastställande. Nedsättningsskyldigheten får därför bestämmas med ledning av gravationsförhållandena vid den tidpunkt, då ersättningen fastställs, eller, om det överlämnas åt sökanden att undersöka fastigheternas gravationsförhållanden, vid en tidpunkt som så nära som möjligt ansluter till tidpunkten för företagets genomförande. Om företaget redan är genomfört, bör den avgörande tidpunkten vara dagen för nedsättning av ersättningsbeloppen.

Ett lagakraftvunnet beslut om och i vilken mån nedsättning skall skiljander till efterrättelse, även om det avviker från de i lagen upptagna bestämmelserna.²

Bestämmelserna om nedsättning i VL avviker från motsvarande bestämmelser i ExprL, som i sin 48 § stadgar, att expropriationsersättning alltid skall nedsättas hos KB, om ej domstolen särskilt beslutar, att nedsättning ej behöver äga rum. Anledningen till skiljaktigheten mellan VL och ExprL på denna punkt är, att VL i vissa fall föreskriver uppsägning, innan tillträde

¹ Jämför Gärde 9 kap. s. 197.

² Gärde 9 kap. s. 217.

får ske, under det att en expropriation är att anse såsom fullbordad i och med expropriationsersättningens nedsättning.

I praxis har bestämmelserna om nedsättning kommit till användning även i det fall, att skadad egendoms ägare — eller den ersättning eljest tillkommer — blivit för ersättningens gäldande sökt men ej kunnat anträffas (NJA 1929 not A 354).

55 §

Har mellan ägare, innehavare av nyttjanderätt eller andra tvist yppats om bättre rätt till vad såsom ersättning skall utgå, eller skall för egendom, som innehaves såsom fideikommiss, gäldas ersättning, bestämd att utgå på en gång, varde ersättningen nedsatt hos Konungens befallningshavande, ändå att enligt föreskrifterna i 54 § nedsättning ej erfordras; och stånde sedan i avbidan på tvistens slutliga avgörande eller Konungens föreskrift angående fideikommissmedlen ersättningsbeloppet i kvarstad, där ej enligt 69 § utdelning bör äga rum. *Lag 19 juni 1919.*

Föreskriften om nedsättning i denna paragraf gäller alla fall, då tvist om bättre rätt till ersättningen yppats, och sådana fall då för fideikommiss skall gäldas ersättning, bestämd att utgå på en gång. Den myndighet, som meddelar beslut om ersättning, behöver alltså icke — som är föreskrivet i fråga om nedsättning enligt 9: 54 — ha meddelat föreskrift om skyldighet för ersättningsgivaren att nedsätta utdömd ersättning. En dylik skyldighet vore ju f. ö. ogenomförbar för de fall tvisten yppas först efter det ersättningsbeslutet meddelats. Den omständigheten att föreskrift om nedsättning ej meddelats befriar alltså icke ersättningsgivaren från nedsättningsskyldighet.¹ Uppenbarligen bör dock om möjligt den ersättningsbeviljande myndigheten meddela sådan föreskrift till ledning ej allenast för ersättningsgivaren utan också för KB vid dennes befattning med medlen.

Vattenlagen lämnar ingen annan föreskrift om KB:s befattning med ersättningsmedel, som nedsatts enligt denna paragraf, än att medlen skall stå i kvarstad, om ej enligt 9: 69 utdelning bör äga rum. KB har alltså att omhänderha medlen till dess tvisten om bättre rätt blivit genom lagakraftäggande dom avgjord, då medlen skall utbetalas till den som vunnit tvisten. För KB:s förvaltning av medlen dessförinnan gäller bestämmelserna i utsökningslagen om förvaltning av egendom, som blivit belagd med kvarstad. Härav följer bland annat, att KB jämlikt 187 § utsökningslagen äger, där part så äskar, förordna om medlens insättande i bankinrättning för att göras räntebärande.

Om förutsättningar för utdelning enligt 9: 69 föreligger, skall sådan utdelning äga rum ur den nedsatta ersättningen, trots att denna är belagd med kvarstad. Pågående tvist får nämligen icke uppehålla inteckningshavares rätt att erhålla betalning för sin fordran.

¹ Gärde 9 kap. sid. 195.

56 §

Ersättning, som ej efter ty i 54 och 55 §§ stadgas skall hos Konungens befallningshavande nedsättas, varde erlagd till den, vilken ersättningen tillerkänts. Avser ersättning arbete till förebyggande av skada å fast egendom, byggnads ändrande eller flyttande till annan plats eller dylikt, bör dock, om inteckningshavare äskar det eller det eljest anses erforderligt, i sammanhang med ersättningens fastställande bestämmelse meddelas till beredande av säkerhet att medlen varda använda på föreskrivet sätt.

Första punkten upptager den tämligen självklara regeln, att ersättning, som ej skall nedsättas hos KB, skall erläggas till den, som blivit tillerkänd ersättningen. Den stora huvudparten av ersättningstagare utgöres av ägarna till fastigheter, som berörs av det företag, varom fråga är. Ersättningen bör, om ej särskilda förhållanden föranleda till annat, tillerkännas och utbetalas till de personer eller korporationer, vilka av sökanden uppgivits såsom ägare till den egendom som är i fråga. Sökanden bör kontrollera de lämnade uppgifterna om ägarna till berörd fast egendom mot lagfartsboken (eller tillgängliga lagfarts- eller äganderättsbevis). Härigenom kan onödiga tvister, dubbelbetalningar o. dyl. undvikas.

I andra punkten av paragrafen talas om ersättning som avser arbete till förebyggande av skada å fast egendom, byggnads ändrande eller flyttande till annan plats eller dylikt. Ovan (vid 9: 54) har framhållits att dylika ersättningar ej skall bli föremål för nedsättning utan utbetalas till den, som skall utföra åtgärden. Det är ofta ett allmänt intresse, att sådan åtgärd verkligen blir utförd, och att ersättningen alltså verkligen blir använd för avsett ändamål. Vattendomstol (eller förrättningsmän) har därför givits möjlighet att meddela föreskrifter, som säkerställer, att åtgärden verkligen blir utförd. Sådana föreskrifter kan exempelvis ges det innehållet, att betalningen skall erläggas successivt, allt eftersom arbetet fortskrider.

Det bör observeras, att inteckningshavare här — i motsats till vad i allmänhet är fallet då det gäller ersättning enligt VL — har självständig tale rätt, då det gäller ersättningar, som avser skadeförebyggande åtgärder och dylikt. Vattendomstolen torde också ha att ex officio bevaka inteckningshavarnas rätt i dessa hänseenden. Någon skyldighet att underrätta inteckningshavarna om vattenmålet finns ej föreskriven, utan dessa har att bevaka sin rätt utan särskild kallelse. Med inteckningshavare torde här böra likställas innehavare av köpeskillingsfordran, för vilken fastigheten häftar.¹

57 §

Då ersättning hos Konungens befallningshavande nedsättes, skall ersättningsgivaren till nämnda myndighet ingiva gravationsbevis rörande den fasta egendom, varom fråga är, det utslag, varigenom ersätt-

¹ Gärde 9 kap. s. 197,

ningsskyldigheten blivit bestämd, samt, där ej förordnande jämlikt 11 kap. 67 § givits, bevis att utslaget vunnit laga kraft.

Varða nämnda handlingar ej ingivna till Konungens befallningshavande vid nedsättning av ersättningen, åligge Konungens befallningshavande att ofördröjligen på ersättningsgivarens bekostnad anskaffa desamma.

Denna paragraf reglerar det yttre förfarandet hos KB, då ersättning nedsättes där. Det ligger i sakens natur, att gravationsbevis skall utvisa intecknings- och lagfartsförhållandena vid tidpunkten för skadans inträde (eller i förekommande fall vid den tidpunkt, då ersättningen fastställdes, eller vid tiden för nedsättningen), jämför ovan vid 9: 54 tredje st.

58 §

Fast egendom, som på grund av bestämmelse i denna lag skall lösas, så ock lös egendom, som det må åligga den lösande att därjämte övertaga, skall, om ej annorlunda överenskommes eller jämlikt stadgandet i 61 § annorlunda bestämmas, avträdas å den fardag för avträdande av förhyrd lägenhet eller, där fråga är om jordbruksfastighet, å den arrendefardag, som inträffar näst efter sex månader, sedan ersättnings belopp blivit fastställt genom utslag, som vunnit laga kraft, samt därefter uppsägning skett hos ägaren.

Uppsägning må ej med laga verkan ske, med mindre ersättningen för den fasta egendomen, såvitt den skall utgå i penningar, och om endast en del av en fastighet skall lösas, ersättning för skada och intrång å den återstående delen så ock ersättning för förlust av eller intrång i särskild rätt till egendomen guldits i den ordning 54 § stadgar samt, där strömfall skall lösas mot ersättning för vattenkraften medelst kraftöverföring, säkerhet, som enligt 34 § föreskrivits, blivit ställd. Sker ej sådan uppsägning inom ett år, sedan ersättningen blivit fastställd genom utslag, som vunnit laga kraft, eller, där ersättningen skall utgå medelst kraftöverföring, inom den längre tid, som av vattendomstolen må hava bestämts, vare den då väckta frågan förfallen, såvitt fastighetsägarens rätt är beroende därav.

Har jämlikt 11 kap. 67 § förordnats, att vattendomstols utslag, på grund varav fast egendom skall lösas, må verkställas utan hinder därav, att det icke äger laga kraft, skall egendomen avträdas å fardag, som infaller näst efter sex månader sedan utslaget meddelats och därefter uppsägning i den ordning ovan sägs ägt rum; dock skall i

sådant fall vad i nyssnämnda lagrum stadgas om ställande av pant eller borgen vara fullgjort före uppsägningen.

Ersättning för lös egendom, som skall jämte den fasta egendomen övertagas, så ock annan ersättning, som till följd av den fasta egendomens avträdande tillkommer ägaren eller annan och som icke efter ty ovan sägs, skall före uppsägningen nedsättas, varde före tillträdesdagen gulden. Ej må före den dag arbete eller annan åtgärd, varigenom den fasta egendomen kan lida men, av tillträddaren verkställas.

Enligt 48 § expropriationslagen skall expropriationsersättning i regel nedsättas hos KB inom tre månader från det dom i målet vunnit laga kraft. KB torde därför, då fråga är om expropriation, ha att vägra nedsättning, varom framställning göres efter den föreskrivna tidens utgång. Något motsvarande stadgande om viss tid för nedsättning finnes icke i vattenlagen. Av bestämmelserna i 9: 58 och 9: 66 VL framgår visserligen, att ersättningen, för att lämnat tvångsrättsmedgivande ej skall förfalla, måste erläggas inom viss tid, men det har *uteslutande lagts i vederbörande rättsägars hand att göra gällande* de påföljder, som kan vara förenade därmed, att ersättningen ej i rätt tid nedsatts.¹ KB torde därför icke ha någon rätt att ex officio vägra nedsättning, även om KB finner, att tidsfristerna enligt 9: 58 eller 9: 66 utgått.

Första stycket

Villkor för att ett beslut om inlösen av fast egendom enligt VL skall gå i verkställighet är

1) att lösenbeloppet blivit fastställt genom lagakraftvunnet utslag eller förordnande meddelats enligt 11: 67

2) att utdömt lösenbelopp nedsatts hos KB samt

3) att uppsägning skett hos ägaren.

Av bestämmelserna i detta stycke, jämförda med nyttjanderättslagen, följer att fardagar är den 14 mars, där fråga är om jordbruksfastighet, samt den 1 april och den 1 oktober i övriga fall (lagen om nyttjanderätt till fast egendom 2: 5 och 3: 4).

Exempel: Sker uppsägning av en ägare till en jordbruksfastighet den 30 september 1961, skall egendomen avträdas den 14 mars 1963. En ägare av en fastighet, som ej är jordbruksfastighet, blir däremot med nyssnämnda uppsägningsdag, skyldig avflytta redan den 1 april 1962.

Längre eller kortare uppsägningstider eller andra tillträdesdagar än de lagstadgade kan fastställas enligt 61 §, se härom nedan.

Andra stycket

Icke alla de ersättningsbelopp som fastställas i samband med ett inlösenbeslut behöver med nödvändighet gäldas före uppsägningen. Det är endast

¹ Gärde 9 kap. s. 200.

de ersättningar, som ha en mer omedelbar anknytning till den fasta egendomen, nämligen

a) ersättningen för själva den fasta egendomen, såvitt den skall utgå i penningar

b) om endast en del av en fastighet skall lösas, ersättning för skada och intrång på den återstående delen

c) ersättning för förlust av eller intrång i särskild rätt till egendomen.

Däremot behöver andra ersättningar, som ha samband med inlösensbeslutet t. ex. ersättning för onyttigbliven lös egendom eller gottgörelse för flyttningsskostnad, ej betalas före uppsägningen.¹ I fråga om sådana ersättningar gäller de betalningsföreskrifter, som meddelats i samband med utdömandet eller, om sådana föreskrifter saknas, den allmänna regeln i fjärde stycket, att sådana ersättningar skall vara guldna före tillträdesdagen. De betalningsföreskrifter som meddelas torde, om ej ersättningstagaren det medger, icke få upptaga senare betalningsdag än tillträdesdagen.

Om ersättning, som redan betalats, sedermera blir höjd genom beslut i högre instans, gäller särskilda betalningsföreskrifter enligt 9: 67.

En uppsägning som sker utan att fastställd ersättning dessförinnan erlagts är utan verkan. Ersättningsgivaren är dock icke skyldig att vid uppsägningen förete bevis om att nedsättning ägt rum.² Men om ersättningstagaren gör gällande, att uppsägningen är ogiltig på grund av att nedsättning ej skett, torde ersättningsgivaren ha att styrka, att han fullgjort nedsättningsskyldigheten.

Om strömfall skall lösas och ersättningen utgå medelst kraftöverföring, likställes ställande av säkerhet enligt 9: 34 med nedsättning av penningersättning och de regler, som gäller om tiden för gäldandet av penningersättningen, ha alltså motsvarande tillämpning på ställande av säkerheten.

Uppsägning skall i regel ske senast inom ett år från det penningersättning blivit slutligen bestämd. Då fråga är om ersättning medelst kraftöverföring, kan dock vattendomstol bestämma längre tid. Påföljden av att föreskriven tid för uppsägning försittes är, att inlösensfrågan förfaller, såvitt vederbörande fastighetsägares rätt är beroende därav. I sådant fall torde ersättningsgivaren ha att begära ny prövning, om han vill fullfölja sitt företag. Denna prövning skall avse *dels* företagets tillåtlighet och villkoren här för i förhållande till nämnde fastighetsägare *dels* inlösensfrågan. Däremot torde beviljat tillstånd till ett företag icke förfalla i vad angår andra motparter. Såsom ovan anförts kan en underlåtenhet från ersättningstagaren att påtala den för sena uppsägningen och därigenom lämna medgivande till att inlösen trots detta får komma till stånd medföra, att ersättningsgivarens underlåtenhet att iakttaga den stadgade tidsfristen ej räknas honom till last. Härvid bör dock observeras att inga utomstående intressen få trädas för nära. *En ovillkorlig sista tidpunkt* är emellertid satt genom den av vattendomstolen enligt 11: 63 bestämda tiden för företagets fullbordande.³

¹Gärde 9 kap. s. 208.

²Gärde 9 kap. s. 209.

³Gärde 9 kap. s. 212.

Denna i det allmännas intresse motiverade tid torde ej kunna överskridas efter medgivande från part. Förlängning av tiden kan endast erhållas enligt reglerna i 2: 22 st. 3.

En underlåtenhet från ersättningsgivarens sida att fullfölja ett åläggande att inlösa viss fast egendom medför icke någon rätt till skadestånd för ersättningstagaren.¹ Däremot har ersättningstagaren enligt 9: 65 rätt till ersättning för nödig eller nyttig kostnad, som han nedlagt på egendomen under tiden mellan värderingstillfället och betalningen, om ej kostnaden blivit gjord i uppenbar avsikt att vinna högre ersättning. Tvist om sådan ersättning prövas av allmän domstol.

Tredje stycket

Ett utslag beträffande vilket förordnande enligt 11: 67 meddelats är i själva verket att likställa med ett lagakraftvunnet utslag. Det har emellertid ej minst med hänsyn till ersättningstagarens intressen ansetts önskvärt, att uttryckliga bestämmelser meddelades i hithörande hänseenden.² Sålunda har föreskrivits att vad som stadgas om ställande av säkerhet enligt 11: 67 skall vara fullgjort före uppsägningen. Denna säkerhet skall avse den ersättning, som högre rätt kan ålägga utöver vad vattendomstolen bestämt, ävensom det skadestånd, som kan komma att utgå, om vattendomstolens beslut eljest ändras.

Fjärde stycket

Lös egendom som skall jämte den fasta egendomen övertagas kan vara exempelvis sådana möbler, husgeråd och jordbruksredskap, som blivit för ägaren onyttiga. Annan ersättning kan vara ersättning för flyttningskostnader o. dyl. Ersättning som här avses behöver icke gäldas före uppsägningen men skall vara gulden före tillträdesdagen. Under inga omständigheter, får, om ersättningstagaren ej medger det, arbete eller annan åtgärd, varigenom den fasta egendomen kan lida men, verkställas före sistnämnda dag (jämför nedan vid 9: 61 om vattendomstolens befogenhet att bestämma annan tillträdesdag än »den lagliga»). Har uppsägning ägt rum, kan ersättningsgivaren icke undandra sig att betala nu nämnda ersättningar, vilka sedan tillträdesdagen är förbi kan hos ersättningsgivaren exekutivt uttagas.³

59 §

Har föreskrift meddelats, att boningshus, kvarn, såg eller annan byggnad, som användes till handels-, hantverks- eller fabriksrörelse eller annan yrkesutövning, skall till följd av skada därå genom företag enligt denna lag i dess helhet ersättas eller ock flyttas till annan plats, skall vad i 58 § stadgas för det fall, att fast egendom skall lösas, äga

¹ Gärde 9 kap. s. 210.

² Gärde 9 kap. s. 213.

³ Gärde 9 kap. s. 214.

motsvarande tillämpning. Lag samma vare, där strömfallsägare skall avstå vattenkraft, som är av honom tillgodogjord, samt ersättningen därför skall utgå på en gång. *Lag 19 juni 1919.*

Tillämpningsområdet för denna paragraf framgår av följande uttalanden i motiven (Förslaget 1910 s. 413):

Med den stora utsträckning, hvori lagförslaget medgifver rätt att inkräkta på annans egendom, gör sig behovet af uppsägning och fardag gällande också i vissa fall, då någon öfvergång af äganderätt icke sker och således lösen icke ifrågakommer utan allenast ersättning för visst intrång, mer eller mindre närmande sig karaktären af servitut. Ett boningshus eller en industri- eller handelsbyggnad kan behöfva flyttas eller nedrivas utan att lösen av fast egendom sker. Ägaren af bebyggt strömfall kan nödgas afstå rådigheten öfver sitt vatten till annans kraftbyggnad, hvilket ej heller medför lösen af grunden. I sådana fall gör sig behovet af uppsägnings- och fardagstid för afveckling af förutvarande förhållanden starkt gällande.

Om i vattendomstols utslag förordnats om flyttning av en byggnad torde i samband därmed ha bestämts vem som skall flytta byggnaden. Det vanligaste torde vara, att sökanden ålagts detta arbete såsom en skadeförebyggande åtgärd, och för detta fall är bestämmelserna i förevarande paragraf omedelbart tillämpliga. Det kan emellertid även förekomma, att vattendomstolen tänkt sig, att arbetet skall utföras av byggnadens ägare och därför till denne utdömt en ersättning i pengar, avsedd att utgöra gottgörelse för flyttningskostnaden. Det bör då observeras, att uppsägning erfordras jämväl i detta fall, och att uppsägning ej får ske med mindre den fastställda ersättningen blivit erlagd. Det räcker alltså icke med att endast den i 9: 66 bestämda sista tidpunkten för ersättningens erläggande (= tidpunkten för den skadebringande åtgärden) iakttages utan även reglerna i 9: 58 om uppsägningstid måste följas. Det kan vidare ifrågasättas, huruvida i detta fall meningen är, att utdömd ersättning skall nedsättas hos KB. Ehuru formellt reglerna i 9: 58—59 skall tillämpas även här, synes det nämligen icke överensstämma med grunden för dessa regler, att sådan ersättning skall nedsättas.¹ Enär utbetalning av nedsatta medel ej får ske före tillträdesdagen, kommer en formell tillämpning av regeln om nedsättning i detta fall ju att medföra, antingen att ersättningstagaren måste förskottera ersättningen för arbetets utförande,² eller att arbetet icke blir utfört, innan skadan inträffar. Detta strider såväl mot principerna för ersättningsreglerna, nämligen att ersättning skall gäldas innan skada uppstår, som mot tanken bakom stadgandet i andra punkten av 9: 56, som just avser bl. a. ersättning för byggnads flyttande till annan plats. Med grunden för ersättningsreglerna synes därför bäst överensstämma att föreskrift meddelas om utbetalning av här avsedda ersättningar direkt till ersättningstagaren och att samtidigt uppsägningstiden fastställas med betryggande marginal.

¹ Jämför Gärde 9 kap. s. 215.

² Jämför ovan vid 9: 54 tredje st.

60 §

Prövas genom företag enligt denna lag sådant men tillskyndas jordbruksfastighet, att jordbruket därå för framtiden icke kan med fördel drivas, skola, ändå att ägaren icke påkallar fastighetens lösande, bestämmelserna i 58 § om uppsägning och fardag äga motsvarande tillämpning.

En jordbruksfastighet kan bli skadad genom ett företag enligt vattenlagen så att visserligen bestämmelserna om inlösen i och för sig är tillämpliga. Men ägaren kanske finner med sin fördel bättre förenligt att ändock behålla den av företaget icke berörda delen av fastigheten och därför avstå från att påyrka inlösen (fastigheten kanske kan i fortsättningen brukas som en skogsfastighet utan jordbruk eller fastigheten kanske lämpligen kan övergå till att bli en ren bostadsfastighet). Ägaren har i sådant fall ansetts behöva samma tid för avveckling av sin dittillsvarande näring som om fastigheten inlösts, och bestämmelserna om uppsägning och fardag har därför gjorts tillämpliga även på detta fall.¹ Självfallet får någon skada icke tillfogas fastigheten före den fardag, till vilken uppsägningen gäller (och då egendomen alltså skulle ha avträtts om inlösen ägt rum).

Paragrafen torde för sin tillämpning fordra särskild föreskrift av vattendomstolen, som därför bör vid målets handläggning inhämta parternas synpunkter i frågan. I vattendomstolens dom bör klart utsägas huruvida utdömd ersättning grundas på 9: 60.

61 §

Utan hinder av föreskrifterna i 58—60 §§ må kunna bestämmas längre eller kortare uppsägningstid eller annan tillträdesdag än där stadgas, såframt sådant finnes erforderligt till förebyggande av alltför skilda tillträdestider beträffande olika fastigheter eller lägenheter eller ock gagnet av ändring i tidsbestämmelserna med hänsyn till det ifrågasatta företagens snara genomförande eller annan omständighet prövas vara övervägande i förhållande till den olägenhet, som därav kan följa för den andra parten; tillskyndas genom dylika bestämmelser särskild olägenhet, skall gottgörelse därför givas.

Möjligheten till dispens enligt denna paragraf omfattar *endast tidsbestämmelserna angående uppsägning och tillträde*.² Däremot kan icke på grund av denna paragraf dispenserat från övriga villkor i fråga om inlösen t. ex. från att betalning skall gäldas före uppsägning.

I de stora kraftutbyggnads- och regleringsmålen torde ett icke ovanligt fall vara, att vederbörande sökande med hänsyn till rådande kraftförsörj-

¹ Förslaget 1910 s. 414.

² Gärde 9 kap. s. 217.

ningsläge önskar få genomföra sitt företag med största skyndsamhet. Härför erfordras ofta att de i VL fastställda uppsägningstiderna beträffande inlöst egendom förkortas. Innan ett medgivande lämnas att inlösa fast egendom med kortare uppsägningstid eller annan tillträdesdag än den lagstadgade, bör emellertid noga utredas såväl vådorna för fastighetsägaren som fördelarna för sökanden (eller det allmänna) av ett dylikt tillvägagångssätt. Befinnas emellertid fördelarna överväga nackdelarna, kan medgivande lämnas, varvid särskild gottgörelse till fastighetsägaren kan fastställas. För att särskild gottgörelse skall utgå fordras emellertid att olägenhet verkligen uppkommer för fastighetsägaren genom den tidigare avflyttningen. Ibland behöver ju en tidigare avflyttningsdag icke innebära någon särskild olägenhet.

62 §

I sammanhang med beslut om ersättning i fall, som avses i 58—60 §§, skall besked meddelas om vad ersättningsgivaren åligger i avseende å uppsägning så ock om tiden för tillträde.

Ett lagakraftvunnet beslut om uppsägning eller tiden för tillträde skall lända till efterrättelse, även om det avviker från de i lagen upptagna bestämmelserna.¹

63 §

Där i fall, som i 58—60 §§ förmälas, finnes i målet uppgiven arrendator, innehavare av fastighet, som upplåtits under besittningsrätt för obegränsad tid (åborätt) enligt lagen om upplåtelse under åborätt av viss jord, eller hyresgäst, vars rätt är av företaget beroende, vare han ej pliktig att avflytta eller avstå från vad han innehar förrän efter åtnjuten uppsägningstid i enlighet med ovan givna föreskrifter; och må dessförinnan arbete, varigenom hans rätt kränkes, ej av tillträdaren vidtagas. *Lag 4 juni 1926.*

Paragrafen avser fastighet, som skall lösas eller som eljest tillskyndas sådan skada, att reglerna i 9: 58—60 är tillämpliga, och ger regler för hur förhållandena skall ordnas, då på fastigheten finnes arrendator, innehavare av åborätt eller hyresgäst. Fastighetsägaren är enligt 11: 33 femte st. vid äventyr av skadeståndsskyldighet pliktig att till vattenrättsdomaren eller vatten-domstolen uppgiva innehavare av nyttjanderätt till fastigheten, vilkens rätt beröres av saken. Har ägaren ej upplyst därom, och har vederbörande nyttjanderättshavare ej heller själv anmält sin rätt, torde dock sökanden till företaget anses ha gjort nog, om han verkställer uppsägning hos fastighetsägaren.² Har däremot uppgift lämnats om särskild rättsinnehavare, måste sökanden verkställa uppsägning även hos honom, om hans förhållande

¹ Gärde 9 kap. s. 217.

² Förslaget 1910 s. 414 f.

med avseende å företaget är av sådan art, att hans rätt beröres. Rättsinnehavaren har härefter rätt att åtnjuta uppsägningstid enligt reglerna i 9: 58 första st. Däremot gäller icke för detta fall bestämmelserna i 9: 58 andra st. om att ersättning för intrång i den särskilda rätten dessförinnan skall ha nedsatts. Emellertid torde den särskilde rättsinnehavarens intressen härutinnan skyddas genom att ifrågavarande ersättning under alla omständigheter måste vara nedsatt, då uppsägning sker hos *ägaren*, och en uppsägning hos *ägaren* torde vara ett villkor för giltigheten av en uppsägning hos den särskilde rättsinnehavaren.¹

Ej heller föreskriften i 9: 58 andra st. om viss sista tidpunkt, inom vilken uppsägning skall ha skett hos fastighetsägaren, är tillämplig beträffande uppsägning hos särskild rättsinnehavare, och underlåtenhet att iakttaga denna föreskrift medför alltså icke, att inlösenfrågan förfaller.²

64 §

Om sättet för verkställande av uppsägning enligt förestående §§ gälle vad om uppsägning av arrende- och hyresavtal finnes särskilt stadgat.

I 2: 38 nyttjanderättslagen stadgas om uppsägning av *arrendeavtal*:

Uppsägning av arrendeavtal skall ske skriftligen eller med vittnen, där ej skriftligt erkännande om uppsägningen lämnas.

Vad i (11 kap. 11—19 §§ rättegångsbalken) stadgas angående stämning skall äga motsvarande tillämpning i fråga om uppsägning. Är någon satt att å jordägarens vägnar uppbära arrende, vare uppsägning, som hos honom sker, lika gill, som hade den skett hos jordägaren själv.

Träffas ej den, vilken för uppsägning sökes, i sitt hemvist, vare uppsägningen i rekommenderat brev under hans vanliga adress avlämnad å posten samt skriftlig underrättelse om uppsägningen meddelad hans husfolk, om sådant finnes; skolande uppsägningen anses hava skett, när vad sålunda föreskrivits blivit fullgjort.

Har jordägare eller arrendator, hos vilken uppsägning skall ske, ej känt hemvist här i riket, och finnes ej heller känt ombud, som äger för honom mottaga uppsägning, må uppsägningen ske genom kungörande i allmänna tidningarna.

Stämning, däri talan föres om arrendes upphörande, så ock ansökan om arrendators vräkande gälle, där delgivning skett i behörig ordning, såsom uppsägning, ändå att vad här ovan är stadgat icke iakttagits.

För uppsägning av *hyresavtal* finns följande bestämmelser i 3: 36 nyttjanderättslagen:

Angående uppsägning av hyresavtal gälle vad i 2 kap. 38 § är stadgat i fråga om arrendeavtal; dock att, där hyrestiden ej är bestämd och hyran beräknas för tid understigande ett fjärdedels år, uppsägning är gill, ändå att den ej skett skriftligen eller med vittnen.

65 §

Har, sedan värde sattes å egendom, som skall lösas, men innan ersättningsbeloppet guldits, *ägaren* gjort nödig eller nyttig kostnad därå,

¹ Gärde 9 kap. s. 218.

² Förslaget 1910 s. 415.

vare han berättigad att undfå ersättning härför, därest icke kostnaden blivit gjord i uppenbar avsikt att vinna högre ersättning. Tvist härom varde prövad av allmän domstol, och må emellertid egendomen tillträdas, där den, som skall utgiva ersättningen, hos Konungens befallningshavande ställer pant eller borgen för det, varom tvistas.

Paragrafen är direkt tillämplig endast i fråga om kostnad, nedlagd på egendom som skall lösas, men samma regler gäller enligt 9: 66 tredje stycket egendom, som eljest skadas eller lider intrång.

Stadgandet i paragrafen torde vara motiverat av den omständigheten, att det ofta kan förflyta avsevärd tid mellan tidpunkten för värderingen och ersättningens gäldande. Det har då synts rimligt, att gottgörelse kan erhållas för nödig eller nyttig kostnad, som nedlagts på egendomen under denna tid. Av betydelse för stadgandets tillkomst torde även ha varit den omständigheten, att ersättningstagaren saknar möjlighet att framtvunga genomförandet av ett företag och att det alltså helt och hållet ligger i ersättningsgivarens hand, huruvida han vill fullfölja företaget eller ej.

Stadgandet saknar motsvarighet i expropriationslagen, troligen beroende på att ersättningstagaren vid expropriation har möjlighet att framtvunga expropriationens fullbordande och att någon mer avsevärd tid i regel ej förflyter mellan ersättningens fastställande och egendomens avstående. Dessutom torde i *expropriationsmålet* anspråk kunna göras på ersättning åtminstone för nödiga kostnader under sistnämnda tid.¹ Vidare bör observeras 62 § i expropriationslagen, som ger ersättningstagare rätt till skadestånd om expropriationsansökan återkallas.

Den kostnad, som här avses, skall ha nedlagts under tiden mellan det »värde sattes å egendomen» och ersättningens erläggande. De avgörande tidpunkterna är alltså dagen för värderingen (vilken i regel ej sammanfaller med dagen för utslaget i målet) samt den dag, då ersättningen nedsättes hos länsstyrelsen.

Endast kostnad som nedlagts av ägaren skall enligt lagtextens ordalydelse ersättas. Huruvida med ägare i detta hänseende skall likställas arrendator (som t. ex. utfört täckdikning på fastigheten) synes ej fullt klart. Under förarbetena har dock den meningen hävdats, att ersättning borde utgå även till arrendator.² Rimligheten talar också för att arrendator tillerkännes här avsedd ersättning.

Tvist om ersättning för nedlagd kostnad skall prövas av allmän domstol. Vattendomstol torde icke enligt 11: 17 vara behörig att uppta en sådan ersättningsfråga, ens om beloppet medgivits. Emellertid kan en dylik talan upptas med stöd av 11: 22. I många fall torde det också vara lämpligt att så sker. Ersättningen skall icke nedsättas hos länsstyrelsen utan utbetalas direkt till den, som nedlagt kostnaden. Erläggande av ersättningen eller ställande av säkerhet utgör ett villkor för tillträde av egendomen.

¹ Gärde 9 kap. s. 219.

² Gärde 9 kap. s. 222.

66 §

Skall i andra fall än i 58—60 §§ sägs ersättning, bestämd att utgå på en gång, gäldas för skada, förlust eller intrång, som tillskyndas någon genom företag eller åtgärd enligt denna lag; då må ej arbete å annans mark verkställas eller åtgärd eljest till förfång för annan vidtagas, innan föreskriven ersättning guldits. Vattendomstolen äge ock, när så finnes erforderligt, föreskriva, att arbete eller åtgärd, som nyss sagts, ej må utföras, förrän viss tid förflutit från det ersättningen guldits.

Varder ersättning, som i första stycket sägs, ej gulden inom tid, som genom avtal eller eljest i laga ordning blivit bestämd, eller, om sådan bestämmelse saknas, inom fem år efter det ersättningens belopp blivit fastställt genom utslag, som vunnit laga kraft, vare den då väckta frågan förfallen, i vad sådan ersättningstagares rätt angår.

Vad i 65 § finnes stadgat i fråga om ersättning för nödig eller nyttig kostnad å egendom, som skall lösas, äge motsvarande tillämpning, där dylik kostnad göres å egendom, som skadas eller lider intrång.
Lag 5 maj 1939.

Bestämmelserna i denna paragraf gäller endast *ersättning som skall utgå i pengar*.¹ Därest ersättning skall utgå medelst kraftöverföring eller genom tillhandahållande av vatten meddelas regler om tid för leveransernas påbörjande i 9: 33 resp. 9: 46.

Första stycket

Detta stycke innehåller den viktiga och grundläggande principen, att (frånsett fallen i 9: 58—60, där särskilda regler meddelats) arbete på annans mark eller eljest *åtgärd till förfång för annan ej får vidtagas förrän föreskriven ersättning betalats*. Vattendomstolen äger även skärpa denna föreskrift genom att föreskriva, att viss tid skall ha förflutit från det ersättningen betalats, innan den skadebringande åtgärden vidtages. Däremot äger vattendomstolen icke dispensera i motsatt riktning d. v. s. tillåta, att åtgärd vidtages, innan ersättning betalats. Sådan tillåtelse har vederbörande företagare att förskaffa sig genom särskilt avtal med den skadelidande, dock att andra rättsägares intressen ej får härigenom förnärmas.²

Om vattendomstolens beslut i en ersättningsfråga överklagas, men beslutet med stöd av förordnande enligt 11: 67 och efter ställande av pant eller borgen får verkställas, behöver icke högre rätts utslag avvaktas för att företaget skall få igångsättas. Det räcker med att den av vattendomstolen föreskrivna ersättningen gäldas, innan den skadebringande åtgärden vidtages

¹ Gärde 9 kap. s. 224.

² Gärde 9 kap. s. 223.

Blir ersättningen sedermera fastställd till högre belopp, skall det överskjutande beloppet, om nedsättning skall ske, gäldas enligt reglerna i 9: 67.

Andra stycket

innehåller regler om den tid, inom vilken föreskrivna ersättningar skall erläggas och om påföljden av att denna tid försittes. Den tid, som fastställts, kan betraktas som en betänketid för företagaren, under vilken tid han har att avgöra, huruvida han vill bringa sitt företag till utförande eller ej. Denna tid har i lagen generellt fastställts till fem år. Dessutom har företagaren beretts möjlighet att få denna tid förlängd genom överenskommelse eller på grund av vattendomstolens beslut. Anledningen till att tidsfristen här satts så lång som fem år har varit det förhållandet, att företagets utförande ofta kräver en avsevärd tidrymd samt att man velat fritaga ersättningsgivaren från att utgiva ersättningar, innan han verkligen står i begrepp att begagna sig av den honom tillerkända rättigheten.¹

I praxis har delade meningar rått, huruvida vattendomstolen äger föreskriva, att ersättningarna skall gäldas inom kortare tid än fem år. I målet om reglering av sjön Lossen hade vattendomstolen föreskrivit, att ersättningarna skulle av sökandena erläggas senast inom *ett år* från dagen för vattendomstolens dom och hade motiverat detta med att utredningen rörande regleringen pågått under en lång följd av år, vilket uppenbarligen vållat berörda sakägare obehag genom den ovisshet för framtiden, som regleringsfrågan medfört. VÖD fann emellertid i dom den 16 juni 1959 (nr II avd. T 18), att sökandena — jämlikt 9: 66 st. 2 — mot sitt bestridande icke kunnat åläggas att utgiva föreskrivna ersättningar tidigare än inom fem år efter det ersättnings belopp blivit fastställt genom utslag som vunnit laga kraft. Jämför även NJA 1936 not A 375 samt VÖD:s dom den 9 december 1955 (nr TV 50 utvidgning av Skärhamns fiskehamn). Det torde alltså få anses fastslaget, att vattendomstol icke äger förkorta den i st. 2 av 9: 66 angivna tiden (annat än efter medgivande av sökanden i målet). Däremot torde något hinder mot förlängning av tiden icke förefinnas; en ovillkorlig sista tidpunkt måste emellertid anses vara utgången av den enligt 11: 63 eller 2: 22 st. 3 bestämda byggnadstiden.

Påföljden av att ersättning ej gäldas inom föreskriven tid blir, att den väckta frågan anses förfallen i vad vederbörande ersättningstagares rätt angår. Här må hänvisas till framställningen vid 9: 58 ovan. Följden blir alltså icke, att tillståndet i vad det avser andra rättsägare förfaller, men företagaren får finna sig i att underkasta sig ny prövning i vad den förfallna delen angår.

Femårsfristens begynnelse skall räknas från den tidpunkt, då de i samband med tillståndet aktuella ersättningsfrågorna blivit slutdömda. Tiden skall alltså icke räknas från den tidpunkt, då jämväl de i 2: 24 avhandlade ersättningsfrågorna blivit avgjorda.²

¹ Gärde 9 kap. s. 223.

² Gärde 9 kap. s. 224.

Tredje stycket

innefattar endast en bestämmelse om att reglerna i 9: 65 om ersättning för nödig eller nyttig kostnad på egendom, som skall lösas, är tillämpliga, även då det rör sig om egendom, som eljest skadas eller lider intrång.

67 §

Har av vattendomstolen meddelat tillstånd till företag eller åtgärd, som i denna lag avses, på grund av förordnande jämlikt 11 kap. 67 § första stycket tagits i anspråk, innan vattendomstolens utslag vunnit laga kraft, och varder till följd av klagan över utslaget ersättning, som enligt ovan givna regler skall hos Konungens befallningshavande nedsättas, slutligen bestämd till högre belopp än det redan nedsatta, åligge ersättningsgivaren att inom trettio dagar från det utslag i målet vunnit laga kraft nedsätta det överskjutande beloppet, vid äventyr att detta eljest på ansökan av den till ersättningen berättigade eller, där flera må äga rätt därtill, någon av dem genom Konungens befallningshavandes försorg hos den försumlige uttages. Bestämmas ersättningen ej till högre belopp, göre ersättningsgivaren, sedan utslag i målet vunnit laga kraft, anmälan härom hos Konungens befallningshavande.

Har eljest ersättning till följd av företag enligt denna lag fastställts först efter det företaget blivit utfört, och skall enligt stadgandena i 54 § ersättningen hos Konungens befallningshavande nedsättas, vare ersättningsgivaren pliktig att inom trettio dagar sedan det utslag, varigenom ersättningsbeloppet blivit bestämt, vunnit laga kraft eller, där förordnande meddelats jämlikt 11 kap. 67 § andra stycket, inom samma tid från utslagets dag nedsätta beloppet vid äventyr, som ovan sagts.

Belopp som i enlighet med vattendomstolens beslut nedsatts hos Konungens befallningshavande eller guldits i annan ordning må ej till någon del återkrävas, ändå att, efter klagan över ersättningsbeslut, ersättningen bestämmas till lägre belopp eller ersättning förklaras icke skola utgå. *Lag 9 maj 1952.*

Första stycket

Detta stycke avser de fall, då av vattendomstol meddelat tillstånd tagits i anspråk jämlikt 11: 67 och ersättning som skall nedsättas hos länsstyrelse därefter blir bestämd till högre belopp än det redan nedsatta. (Exempel VÖD:s dom den 24 maj 1950 TV 10 i mål om vattenavledning från sjön Hjorten). För det fall att utdömt ersättningsbelopp skall utbetalas direkt till

ersättningstagaren, har denne att vid utebliven betalning i vanlig ordning utsöka beloppet, och detta fall har därför icke ansetts påkalla särskild reglering.¹ Lämpligt torde emellertid vara att den domstol, som utdömer det högre beloppet, föreskriver viss tid, inom vilken beloppet sist skall gäldas, men någon uttrycklig föreskrift härom finnes icke. Skall beloppet däremot nedsättas (jämför NJA 1938 not. A: 172), har en uttrycklig bestämmelse om exekutivt framtvingande av nedsättningen ansetts behövlig. Den i samband härmed givna föreskriften om skyldighet för ersättningsgivaren att, om ersättningen ej höjes, lämna länsstyrelsen underrättelse angående den tidpunkt, då utslag i målet vunnit laga kraft, har tillkommit i ändamål att sätta länsstyrelsen i tillfälle att fullgöra den anmälningsskyldighet, som enligt 9: 71 åligger länsstyrelsen.²

Med orden »den till ersättningen berättigade eller, där flera må äga rätt därtill, någon av dem» åsyftas även inteckningshavare.³

En förutsättning för tillämpningen av detta stycke är, att av vattendomsstol meddelat tillstånd »tagits i anspråk». Härmed torde, då fråga är om fast egendom som inlöses, endast åsyftas, att uppsägning och nedsättning skett.⁴ Då fråga är om ersättning i andra fall, torde tillståndet få anses taget i anspråk i och med att nedsättning ägt rum. Något faktiskt ianspråktagande är det i intetdera fallet fråga om.

Andra stycket

De fall som åsyftas i detta stycke torde väsentligen vara fastställande av ersättning *dels* i sådana fall, där fråga härom blivit uppskjuten i avbidan på erfarenhetens rön (11: 66 2 mom.), *dels* i efterhand, då överenskommelse om uppskov i ersättningsfrågan träffats mellan parterna *dels* för s. k. oförutsedd skada (2: 24) *dels* ock i samband med laglighetsprövning av byggnad, som uppförts utan medgivande (2: 25).

Tredje stycket

Belopp, som nedsatts hos Konungens befallningshavande eller guldits i annan ordning, får ej av sökanden återkrävas, ändå att efter klagan över ersättningsbeslutet ersättningen bestämmes till lägre belopp eller förklaras icke skola utgå. Med stöd av detta stadgande har en sökande tidigare (se NJA 1953: 341) ansetts äga möjlighet att få talan mot ett ersättningsbeslut prövad, trots att sökanden ej äger möjlighet att återfå redan utbetalade belopp. HD har emellertid nyligen i ett uppmärksammat plenimål (NJA 1961 s. 743) fastställt ett av VÖD meddelat beslut, som innebar, att en sökande, som fått tillstånd att bygga ett kraftverk och som guldit utdömda ersättningsbelopp, ansågs icke äga fullfölja talan om sänkning av dessa belopp. HD:s beslut, som fattades med 12 röster mot 12, är av följande lydelse:

¹ Förslaget 1917 s. 351.

² Förslaget 1917 s. 351.

³ Gärde 9 kap. s. 230.

⁴ Gärde 9 kap. s. 231.

»Enligt stadgandet i 9 kap. 67 § tredje stycket vattenlagen gäller, att ersättningsbelopp, som guldits i enlighet med vattendomstolens beslut, ej må till någon del återkrävas. Lagtextens avfattning förutsätter visserligen, att trots sådan betalning en omprövning av ersättningsbeslutet kan tänkas komma till stånd i högre instans, men detta låter sig förklaras av att enligt motiven hänsyn tagits till det fall att överrätten saknat kännedom om den skedda betalningen. Något klart stöd för att den som guldit ersättningsbeloppet tillerkänts rätt att, oaktat detta ej kan återkrävas, fullfölja talan mot ersättningsbeslutet giver lagrummet i varje fall icke. Förarbetena till stadgandet lämna ej heller någon ledning för besvarandet av frågan huruvida en sådan rätt varit av lagstiftaren åsyftad.

Vid nu angivna förhållanden skall frågan om fullföljdsrätt avgöras enligt allmänna processrättsliga grundsatser. Dessa få anses innefatta regeln, att den som utan rätt till återkrav erlagt av domstol bestämt ersättningsbelopp är avskuren från möjlighet att fullfölja talan om ersättnings fastställande till lägre belopp. Anledning att frångå denna regel kan icke anses föreligga på den grund att sökande till kraftverks- eller regleringsföretag, för att kunna taga av vattendomstolen meddelat tillstånd till företaget i anspråk, är skyldig att erlätta den av domstolen bestämda ersättningen till skadelidande.»

Innebörden av detta HD-avgörande är, att en sökande, som erhållit medgivande till ett vattenbyggnadsföretag och som nedsatt eller eljest betalt i samband med tillståndet bestämda ersättningar, *icke äger föra talan om sänkning av de utdömda ersättningarna eller om förklaring att ersättning överhuvud ej skall utgå*. Endast för det fall att överrätten saknar kännedom om huruvida ersättningarna guldits, kan talan om sänkning av ersättningsbeloppen eller helt ogillande av ersättningsanspråken bli föremål för saklig prövning. Men även om ersättningen därvid bestämmes till lägre belopp eller förklaras icke skola utgå, äger ersättningsgivaren enligt tredje stycket ej till någon del återkräva de redan betalda beloppen i annat fall än företaget förklaras överhuvudtaget icke få komma till stånd. I sistnämnda fall torde ersättningsgivaren knappast kunna frångå rätten att återfå vad som redan erlagts.¹

Om Konungens befallningshavandes befattning med nedsatta ersättningsmedel

68 §

Medel, som jämlikt 54 och 67 §§ blivit hos Konungens befallningshavande nedsatta, skola, i den mån ej utbetalning av dem kan omedelbart försiggå, ofördröjligen insättas i bankinrättning för att där inestå mot ränta. I fall, som avses i 58—60 §§, skall räntan intill tillträdesdagen komma ersättningsgivaren till godo.

VL föreskriver skyldighet att göra nedsatta medel räntebärande endast i fråga om medel som nedsatts enligt 9: 54 och 9: 67. Stadgandet omfattar alltså icke medel, som nedsatts enligt 9: 55, d. v. s. medel i fråga om vilka tvist råder om bättre rätt. KB torde emellertid enligt bestämmelsen i 8: 186

¹ Gärde 9 kap. s. 232.

utsökningslagen vara berättigad att förordna om dylika medels insättande i bankinrättning, därest part det äskar.

69 §

Nedsatta ersättningsmedel skola jämte därå upplupen ränta av Konungens befallningshavande utbetalas till den, som är till desamma berättigad. I fall, som avses i 58—60 §§, må dock utbetalning ej ske före tillträdesdagen.

Besväras fast egendom, som löses, av sökt eller beviljad inteckning för fordran, eller kan egendomen jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken i ägarens hand häfta för ogulden köpeskilling, varde den för egendomen bestämda ersättningen så ock, om endast en del av fastighet löses, ersättning till ägaren för skada och intrång å den återstående delen av Konungens befallningshavande fördelad i den ordning, som för fördelning av köpeskilling för utmättningsvis såld fast egendom är stadgad. Är egendomen förutom av fordran besvärad av sådan nyttjanderätt, återköpsrätt eller rätt till servitut eller till avkomst eller annan förmån eller till elektrisk kraft, varigenom egendomens värde minskas, och åtnjuter rättigheten sämre rätt än fordringen, vare fordringsägaren berättigad att, om och i den mån ersättningen för egendomen understiger det värde denna skulle äga, därest den ej varit av rättigheten besvärad, för den del av fordringen, som må överskjuta ersättningen för egendomen, erhålla betalning ur det till rättighetens innehavare bestämda ersättningsbeloppet, och varde gottgörelsen till denne i motsvarande mån förminskad.

I fråga om ersättning, som bestämts på grund av stadgandena i 9 § eller som blivit jämlikt 54 § andra stycket nedsatt, skall vad nyss sagts om fördelning äga motsvarande tillämpning; dock att utbetalning må ske till vederbörande fastighetsägare eller till den, vilken ersättningen eljest tillerkänts, där det visas, att fordringsägare, som i andra stycket omförmäles, lämnat medgivande därtill. *Lag 20 juni 1924.*

Denna paragraf innehåller regler för utbetalning av medel, som nedsatts hos länsstyrelse. Bestämmelserna vilar på den principen, att fördelning av nedsatta medel i den ordning utsökningslagen stadgar endast skall äga rum, då fastigheten besväras av sökt eller beviljad inteckning för fordran eller kan i ägarens hand häfta för ogulden köpeskilling. Reglerna gäller såväl nedsatta lösenbelopp som belopp, vilka utan samband med inlösen nedsatts som ersättning för skada. Ifråga om nedsatta lösenbelopp är fördelning obligatorisk (om ej fastigheten är gravationsfri), under det att ifråga om andra ersättningsbelopp utbetalning kan ske direkt till fastighetsägaren om

vederbörande fordringsägare det medgiver.¹ *Nedsättning* är emellertid obli-
gatorisk, om den ersättningsbeslutande myndigheten föreskrivit sådan. Det
är i icke-inlösenfallen, såsom nyss nämnts, dock icke något som hindrar, att
vederbörande fordringsägare lämnar medgivande till att nedsatt belopp får
utbetalas direkt till fastighetsägaren eller till den, som ersättningen eljest
tillerkänts.

Därest överskott uppstår efter fördelningen, äger ersättningsgivaren åter-
bekomma överskottet.²

Första stycket

Av 9: 70 framgår att länsstyrelsen har att hålla sammanträde för fördel-
ning av nedsatta ersättningar så snart ske kan. Det utslag, genom vilket er-
sättningar utdömts, behöver alltså ej ha vunnit laga kraft.³ Däremot måste
laga kraft ha inträtt, då anmälan enligt 9: 71 göres, vilket beror på att
denna anmälan föranleder, att den avträdde fastigheten befrias från de
inteckningar som häftar vid den.⁴

Andra stycket

I »den för egendomen bestämda ersättningen» ingår även den förhöjning,
som bestämts enligt 9: 48.⁵ Även denna förhöjning skall alltså ingå i för-
delningen.

Såsom förutsättning för tillämpningen av detta stycke gäller, att fastig-
heten besväras av sökt eller beviljad inteckning för fordran eller kan i
ägarens hand häfta för ogulden köpeskilling. Enligt ett uttalande under för-
arbetena är det likgiltigt, om fordringen hänför sig till pengar eller varor.⁶

Fördelning av ersättning skall äga rum även om inteckning, varav fastig-
heten är besvärad, är sökt men icke beviljad (jämför utsökningslagen 109
och 151 §§).⁷

Andra punkten avhandlar de förutsättningar, under vilka den innehava-
re av särskild rätt tillerkända ersättningen får tagas i anspråk för fordrings-
ägare. Förutsättningarna är

1:o att den särskilda rätten skall förminska fastighetens värde;

2:o att den särskilda rätten skall åtnjuta sämre rätt än den fordran, var-
om fråga är, samt

3:o att ersättningen för egendomen (häri inbegripen förhöjningen enligt
9: 48 VL) icke uppgår till det värde fastigheten skulle äga, därest den
ej varit besvärad av den särskilda rättigheten.

Exempel. En fastighet som inlöses är värd 10.000 kronor men besväras av en
nyttjanderätt, som gör att värdet reduceras till 4.000 kronor. En fordringsin-
teckning på 9.500 kronor har bättre rätt än nyttjanderätten. Utdömda ersätt-

¹ Gärde 9 kap. s. 235.

² Gärde 9 kap. s. 243.

³ Gärde 9 kap. s. 235 f.

⁴ Gärde 9 kap. s. 236.

⁵ Gärde 9 kap. s. 237.

⁶ Gärde 9 kap. s. 237.

⁷ Gärde 9 kap. s. 238.

ningar är, till ägaren 9.000 kronor (4.000 kr + 50 % på 10.000 kr) och till nyttjanderättshavaren 6.000 kronor. De 9.000 kronorna förslår icke till gäldande av fordringsinteckningen och av nyttjanderättshavarens ersättning måste alltså 500 kronor tas i anspråk. Nyttjanderättshavarens ersättning minskas alltså till 5.500 kronor.

Tredje stycket

fastslår, att de tidigare reglerna i paragrafen skall gälla, även då fråga är om ersättning för skada på företagarens egen fastighet, samt ersättning som nedsatts enligt föreskrift i 9: 54 andra stycket (d. v. s. ersättning för vattenkraft samt för skada och intrång på fast egendom, som ej löses).

70 §

Sammanträde för fördelning av ersättning efter ty i 69 § sägs varde hållet så snart ske kan, dock i fall, som avses i 58—60 §§, ej före tillträdesdagen. Kallelse till sammanträde skall genom Konungens befallningshavandes försorg med posten sändas till ägaren av den fastighet, varom fråga är, kända innehavare av fordran, som skall utgå ur ersättningen, samt rättighetshavare, åt vilka särskild ersättning blivit bestämd; är innehavare av fordran okänd, föranstalte ock Konungens befallningshavande, att kungörelse om sammanträdet minst fjorton dagar förut samt införes i allmänna tidningarna och tidning inom orten. *Lag 17 november 1961.*

De med fördelning, som nu nämnts, förenade kostnader skola gäldas av ersättningsgivaren.

Kungörelse om fördelningssammanträde skulle tidigare uppläsas i kyrkan. Detta är numera slopat och kungörandet sker alltså nu även i detta fall endast genom kungörelse i Post- och Inrikes tidningar och tidning inom orten.

Om anmälan i vissa fall till vederbörande domstol

71 §

Är fast egendom, som enligt denna lag löses med penningar, intecknad, åligger Konungens befallningshavande att, sedan den genom lagakraftvunnet utslag bestämda ersättningen blivit nedsatt samt egendomen avträdd, därom ofördröjligen göra anmälan å landet hos [domaren] och i stad hos [rätten]. Har egendomen avträtts, innan ersättningen blivit slutligt fastställd, och varder ersättningen ej bestämd till högre belopp än det enligt stadgandet i 58 § redan nedsatta, skall

anmälan, som nu sagts, göras så snart lagakraftätagande utslag i målet till Konungens befallningshavande ingivits.

Utfaller, då en del av intecknad fastighet eller en eller flera av gemensamt intecknade fastigheter blivit avträdde, vid fördelning av ersättningen likvid å intecknings huvudstol, åligge ock Konungens befallningshavande att därom, sedan fördelningen blivit godkänd eller vunnit laga kraft, ofördröjligen göra anmälan efter ty nyss sagts och tillika insända fördelningslängden. Lag samma vare, där vid fördelning av ersättning, som bestämts jämlikt 9 § eller som blivit på grund av stadgandet i 54 § andra stycket nedsatt, likvid utfallit å huvudstol av intecknad gäld.

Utan hinder därav, att fördelning av ersättning ägt rum och blivit godkänd eller vunnit laga kraft, äge inteckningshavare, vars fordran icke blivit till fullo betäckt, den rätt, varom i 73 § förmäles.

Enligt 1 § lagen 3 juni 1932 med särskilda bestämmelser om handläggning av inskrivningsärenden skall ärenden, vilka skall antecknas i bl. a. inteckningsprotokollet, upptagas och behandlas av *inskrivningsdomaren*, till följd varav vad i lag eller författning finnes stadgat i avseende å rätten eller domaren skall därefter lämpas.

Bestämmelserna i denna paragraf om skyldighet för länsstyrelse att göra anmälan till vederbörande inskrivningsmyndighet har till ändamål att tillhandahålla inskrivningsdomaren det material, som erfordras för att i teckningsförfordningen föreskrivna anteckningar skall kunna verkställas.

Första stycket

Enligt stadgandet i 24 § 1 mom. teckningsförfordningen skall, då fast egendom blivit avträdd enligt vattenlagen samt ersättningen blivit å behörig ort nedsatt, egendomen icke vidare häfta för teckning, som meddelats i egendomen. Här om skall anteckning göras i teckningsprotokollet. Bestämmelserna gäller såväl teckning för fordran som — enligt 45, 54 och 55 §§ teckningsförfordningen — teckning till säkerhet för nyttjanderätt, avkomst eller annan förmån av fast egendom samt servitut.

Föresättningar för anmälningskyldighet enligt detta stycke är:

1:o att fråga är om fast egendom, som skall lösas med pengar enligt VL;

2:o att egendomen är tecknad;

3:o att ersättningen nedsatts hos KB;

4:o att det utslag, genom vilket ersättningsskyldighet ålagts, vunnit laga kraft samt

5:o att egendomen avträtts.

Det kan emellertid tänkas, att egendomen blivit avträdd, innan ersättningsfrågan blivit slutligen avgjord. Blir ersättningen vid den slutliga prövningen ej fastställd till högre belopp än som redan nedsatts, skall KB göra

anmälan enligt 9: 71 så snart det laga kraftvunna utslaget kommit KB tillhanda.

Vid expropriation inträder expropriationens rättsverkan i och med att ersättningen nedsatts. Detta är emellertid icke förhållandet vid motsvarande fall enligt vattenlagen, och där måste man därför avvakta, att egendomen avträtts. Någon föreskrift om hur det skall bringas till länsstyrelsens kännedom, att egendomen avträtts, finns ej i lagen, varför länsstyrelsen har att ex officio införskaffa utredning härom, därest icke sådan utredning förebringas av vederbörande företagare.¹

Andra stycket

Detta stycke avser *dels* det fall, då en del av en intecknad egendom blivit avträdd (regler för det fall, då hela fastigheten blivit inlöst, återfinns i första stycket) *dels* det fall, då fråga är om ersättning för skada på företagarens egen fastighet eller ersättning, som nedsatts enligt föreskrift i 9: 54 andra stycket. Stycket korresponderar med 24 § 2 mom. inteckningsförelösningsordningen, vari stadgas bl. a. att om vid fördelning av ersättning enligt vattenlagen för förlorad vattenkraft eller av ersättning, som enligt vattenlagen eller lagen om flottning i allmän flottled tillkommer jord- eller vattenverksägare för skada eller intrång, betalning utfaller å huvudstolen av inteckning i egendomen, inteckningen till motsvarande belopp är utan verkan. Anteckning härom skall göras i inteckningsprotokollet.

Förutsättningen för tillämpning av detta stycke är, att den inteckning varom fråga är icke på grund av tvångsförvärvet kommer att alldeles upphöra utan alltjämt kommer att till en del gälla.²

Den anmälan, varom i detta stycke är fråga, erfordrar allenast, att fördelning av nedsatta ersättningsmedel verkställts, och är icke beroende av att det utslag, på grund varav nedsättning ägt rum, vunnit laga kraft.² Där emot skall givetvis själva fördelningen ha blivit godkänd eller vunnit laga kraft.

Tredje stycket

hänvisar inteckningshavare, vilkens fordran ej blivit till fullo täckt, att föra talan enligt 9: 73.

72 §

Har för samfällt strömfall, som löses jämlikt 2 kap. 7 §, ersättningen, såvitt angår andel i fallet, tillhörig annan än den lösande, bestämts att utgå medelst kraftöverföring, och är sådan del av strömfallet med inteckning besvärad, ankomme på den lösande att, sedan han tillträtt fallet och kraftöverföringen i föreskriven ordning påbörjats, därom göra anmälan å landet hos [domaren] och i stad hos [rätten]; skolande till styrkande av det förhållande, varom anmälan göres, före-

¹ Gärde 9 kap. s. 248 f.

² Gärde 9 kap. s. 249.

tes intyg av vederbörande ersättningstagare eller ock av två stämmingsmän eller andra trovärdiga personer.

Om innebörden av detta stadgande yttras i motiven(Förslaget 1917 s. 354):

Stadgandet i denna § innefattar endast en närmare anpassning av reglerna i 71 § första stycket å det fall, att ersättningen för den lösta egendomen skall lämnas medelst kraftöverföring. Den betydelse, som enligt 71 § tillkommer ersättningsens erläggande, har vid sistnämnda ersättningsform ansetts böra i överensstämmelse med föreskriften i 63 § av kommittéförslaget tilläggas det förhållandet, att kraftöverföringen i föreskriven ordning påbörjats. Då det syntes innebära en onödig omgång, därest anmälan härom skulle ske hos Konungens befallningshavande för att av denna myndighet i sin ordning översändas till vederbörande domare eller rådstuvurätt, har emellertid i §:en föreskrivits, att denna anmälan skall göras direkt hos domaren eller rådstuvurätten.

Om innebörden av begreppet rätten eller domaren i förevarande sammanhang hänvisas till vad härom anförts under 9: 71.

Stadgandet i 9: 72 avser endast det fall, att *andel i samfällt strömfall* jämlikt 2: 7 löses och att ersättningen bestämts att utgå *medelst kraftöverföring*. Därest lösen utgår i penningar är reglerna i 9: 71 tillämpliga. Emellertid torde kunna förekomma, att även i andra fall lösen — på grund av parternas överenskommelse — skall utgå medelst kraftöverföring. Detta kan exempelvis i undantagsfall förekomma vid ianspråktagande av strömfallsandel enligt 2: 5 (ehuru lösen i dessa fall torde vara mycket ovanlig). Giltigheten av 9: 72 torde därför — trots ordalydelsen — icke böra begränsas endast till andel i *samfällt* strömfall som löses.¹ I den samtidigt med vattenlagen antagna ändrade lydelsen av 24 § 1 mom. in-teckningsförordningen talas också endast om »strömfall, för vilket enligt vattenlagen ersättningen bestämts att utgå medelst kraftöverföring». Ett fall som även kan förekomma är, att till det samfällda strömfallet, som löses, hör utmål, som även ingår i vad som löses. I den anmälan som göres om tillträdet och början av kraftöverföringen bör även upptagas det inlösta utmålet, som i detta fall får anses utgöra en del av strömfallet.

Skyldigheten att göra anmälan hos inskrivningsdomaren åvilar i detta fall den lösande d. v. s. ersättningsgivaren. Gravationsfrihet inträder emellertid enligt 24 § 1 mom. in-teckningsförordningen i och med att kraftöverföringen påbörjats och är alltså oberoende av huruvida anmälnings-skyldigheten fullgöres.² Skulle ersättningsgivaren försumma att fullgöra sin anmälnings-skyldighet, torde han emellertid bli ansvarig för den skada som härigenom kan uppstå.

Om rätt för fordringsägare att påkalla prövning av ersättningsbelopp

73 §

Förmenar innehavare av fordran, varför fast egendom på grund av in-teckning eller jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken häftar, att ersättning

¹ Gärde 9 kap. s. 251.

² Gärde 9 kap. s. 252.

för denna eller för därifrån förlorad vattenkraft eller för skada och intrång å egendomen blivit för lågt beräknad, vare han, i den mån ersättningens belopp till följd av överenskommelse därom mellan ersättningsgivaren och egendomens ägare eller av annan anledning ej blivit prövat av domstol eller vid syneförrättning, berättigad att, där ej full betalning för hans fordran lämnas honom, äska, att ersättningen, såvitt på hans eller annan sådan fordringsägares rätt inverkar, varder av vattendomstolen bestämd. Talan härom skall anhängiggöras sist inom sex månader efter det fördelning av ersättningen vunnit laga kraft eller, där ersättningen bestämts att utgå i kraft, efter den för kraftöverföringens början bestämda tid; försittes tid, som nu sagts, vare rätt till talan förlorad. *Lag 19 juni 1919.*

I kommittéförslaget anfördes i fråga om inteckningshavares rätt att påfordra förnyad uppskattning av skada och intrång — sedan det konstaterats, att det icke finns något processuellt hinder för en överenskommelse mellan fastighetsägarna rörande beloppet av lösen eller ersättning och att en sådan överenskommelse i allmänhet blir avgörande för domstolens eller synemännens beslut (Förslaget 1910 s. 417):

Någon utväg måste emellertid beredas inteckningshafvarne att kunna skydda sin rätt, om densamma på ett eller annat sätt genom ett för parterna i vattenmålet laga kraftvunnet beslut trädess för när. En sådan utväg gifver under vissa förhållanden dikningslagen i 69 § tredje stycket. Där berättigas nämligen med vissa begränsningar inteckningshafvare att äska särskild pröfning af sådan värdering, som förmenas inkräkta på hans rätt. Motsvarande rätt hafva kommittéerna i förevarande paragraf velat inrymma inteckningshafvare beträffande företag inom såväl den defensiva som den lukrativa vattenrättens område. I dikningslagen är emellertid inteckningshafvarens befogenhet i detta afseende icke inskränkt till tiden. Han kan komma med sitt anspråk långt efter utgången af vanlig klagotid. Kommittéerna hafva däremot ansett en begränsning till tiden vara erforderlig och hafva föreslagit, att talan, hvarom nu är fråga, skall anhängiggöras senast inom sex månader, räknade med afseende å lösen eller ersättning i penningar från det likviden rörande densamma vunnit laga kraft. Utgår lösen eller ersättning i kraft, räknas tiden från den dag, som blivit bestämd för kraftöverföringens början.

I sakkunnigförslaget jämkades kommittéförslaget för att tydligt utmärka, att eftervärdering ej skulle kunna komma till stånd, om det framställda anspråket redan förut varit föremål för domstolens prövning men då ogillats.¹

Rätt till talan enligt 9: 73 tillkommer endast innehavare av fordran, varför egendomen på grund av inteckning eller enligt 11 kap. 2 § jordabalken häftar. Från talerätt uteslutna är däremot innehavare av annan rättighet (nyttjande-, avkomst- eller servitutsrätter), varför den fasta egendomen häftar. Innehavare av sådana rättigheter är emellertid (jämför 9: 52)

¹ Förslaget 1917 s. 355.

i allmänhet att anse såsom sakägare i målet och har därför icke ansetts böra ges särskild talerätt enligt förevarande paragraf.¹

Talerätt enligt 9: 73 står inteckningshavare till buds ej allenast då ersättningen bestämts i penningar utan även då ersättningen bestämts i kraft.² Stadgandet torde ha sin betydelse för de fall, då kraftersättning förekommer *enbart på grund av överenskommelse* mellan parterna. Då ersättningen utgår i kraft, äger parterna i allmänhet icke dispositionsrätt över kraftersättningens storlek, som fastställs av vattendomstolen, under det att parternas dispositionsrätt inskränker sig till de närmare föreskrifterna för ersättningsens utgörande. I den mån dessa föreskrifter kan återverka på ersättningsens belopp torde emellertid prövning enligt 9: 73 kunna påkallas.

För tillämpning av paragrafen är det utan betydelse, om överenskommelsen föreligger i form av ett medgivande i rättegången eller är ett före rättegångens anhängiggörande träffat avtal. Ett dylikt avtal grundlägger icke någon rätt framför äldre inteckningar i fastigheten. Så blir däremot förhållandet, då vattendomstolen prövar och fastställer ett sådant avtal och genom sitt beslut tillerkänner sökanden motsvarande rättighet. En sådan rättighet är sålunda till sin kvalitet en annan än den, som grundas på avtalet.³ I detta fall har ju avtalet blivit prövat av domstol i samband med fastställelsen.

Talan enligt 9: 73 är enligt 11: 17 p. 57 att hänföra till vattenmål (stämningssmål).

Om återlösningsrätt

74 §

Har fast egendom blivit på grund av stadgande i denna lag mot ersättning i penningar avträdd, och varder ej inom den bestämda tiden för fullbordandet av det företag, för vars utförande egendomen blivit löst, egendomen för det medgivna ändamålet använd; då äge förre ägaren eller hans rättsinnehavare och, om en del av en fastighet avträtts, ägaren av den återstående delen inom två år därefter hos vattendomstolen anhängiggöra talan om rätt att få återlösa egendomen. Prövas sådana omständigheter för handen, att företaget eller den del därav, för vilken egendomen blivit löst, må anses såsom övergivet, varde talan bifallen; eljest äge domstolen förordna, att med prövningen bör på viss, av domstolen bestämd tid anstå.

Godkännes anspråket, och kunna parterna ej sämjas om ersättningsens belopp, varde detta av domstolen bestämt till egendomens fulla värde vid den tid återlösen sker; ej må dock värdet sättas högre

¹ Förslaget 1917 s. 355.

² Gärde 9 kap. s. 265.

³ Gärde 9 kap. s. 265.

än det belopp, för vilket egendomen blivit avträdd. Har efter det egendomen blivit avträdd å densamma uppförts byggnad eller eljest nedlagts kostnad, skall med avseende härå vad om lösningsrätt till exproprierad egendom är stadgat äga motsvarande tillämpning.

Första stycket

Villkor för återlösningsrätt är

1:o att fråga är om fast egendom, som blivit avträdd mot ersättning i pengar.

2:o att talan om återlösen anhängiggöres hos vattendomstolen inom två år efter utgången av byggnadstiden för företaget. Till denna tid hänföres sådan förlängning av den ursprungliga byggnadstiden, vartill medgivande utverkats enligt 2: 22;¹

3:o att den avträdde fastigheten ej kommit till användning för det avsedda ändamålet inom den sålunda bestämda tiden. Har så skett men sedermera detta ändamål övergivits är 9: 74 icke tillämplig.²

4:o att företaget eller den del därav, för vilken egendomen blivit löst, provas vara övergivet. Endast den omständigheten att den medgivna byggnadstiden — jämte eventuell förlängning — gått till ända anses sålunda ej utgöra fullt bevis för att företaget skall anses övergivet. Företagaren kan pretendera på att få använda sig av den inlösta egendomen vid ett återupptagande av det tidigare ifrågasatta företaget.³ En företagare har exempelvis fått tillstånd att bygga ett kraftverk och har på grund av de genom dämningen vid kraftverket förutsedda skadorna förpliktats inlösa en fastighet. Löseskillingen har erlagts och fastigheten tillträtts. Den för kraftverket fastställda byggnadstiden har gått till ända, utan att kraftverket påbörjats. Emellertid avser företagaren att sedermera anhålla om tillstånd att bygga kraftverk på ungefär samma plats och med i stort sett samma verkningar. Även för detta senare kraftverk torde inlösen av den ifrågavarande fastigheten bli nödvändig. Trots att byggnadstiden för det första kraftverket gått till ända, kan återlösning av den inlösta fastigheten icke medgivas, enär företaget ej kan anses som övergivet. Blir saken föremål för domstols bedömning, torde det för avslag på ett återlösningssyrkande räcka med en förklaring från företagarens sida, att han inom viss tid ämnar ingiva ny ansökan om tillstånd till kraftverket. Vinner denna förklaring stöd av omständigheterna — det är t. ex. känt, att ogynnsamma kreditmöjligheter försvårat genomförande av de ursprungliga byggnadsplanerna — skall ansökan om återlösningen avslås. Anser domstolen däremot saken tveksam eller den angivna tiden alltför lång, äger domstolen förordna, att med prövningen av återlösningfrågan bör anstå under viss, av domstolen bestämd tid.

¹ Gärde 9 kap. s. 269.

² Gärde 9 kap. s. 268.

³ Gärde 9 kap. s. 269.

Andra stycket

Återlösningssumman skall motsvara egendomens fulla värde vid den tid återlösen sker; den är dock begränsad till det belopp, för vilket egendomen blivit avträdd. Har emellertid efter det egendomen blivit avträdd därå uppförts byggnad eller eljest nedlagts kostnad, skall med avseende härå reglerna i expropriationslagen äga tillämpning. De paragrafer i expropriationslagen, som därvid skall tillämpas, är 68—70 §§.

Talan enligt denna paragraf är jämlikt 11: 17 p. 58 att anse såsom vattenmål (stämningsmål).

LITTERATUR

Ur den vattenrättsliga litteraturen i vad angår ersättningsfrågor må här omnämnas:¹

Brunnberg, Arne: Ett spörsmål ang. värdering vid expropriation (ang. tiden till vilken värderingen hänför sig) (Festskrift för Undén, s. 27).

Cassel, Arne: Allmänna principer för bestämmande av ersättning för skada å fiske (SVP 155, 1923:10).

Ernberg, Albert: Expropriationsskada å återstod av fastighet. En studie i svensk expropriationsrätt (1938).

Eriksson, Arne: Värdering av livstidsförmåner i vattenmål och expropriationsmål (Sv. J. T. 1959 s. 200).

Fisher, Jöran: Avstyckad ersättningsrätt—ett vattenrättsligt skadesåndsproblem (Sv. J. T. 1962 s. 756).

Hartzell, Hans: Vattenkraftens naturvärde och metoder för bedömning av dess storlek (SVP 170, 1962:4).

Holmbäck, Åke: Begränsade sakrätter till fast egendom vid expropriation, lösen enl. vattenlagen m. m. (1925).

Karlén, Anders: Till vem skall ersättning utgivas för försvårad virkesutdrivning? (SVP 448, 1955:5).

af Klintberg, Lennart: Om byggande i vatten enligt 2, 3 och 5 kap. vattenlagen (1955).²

af Klintberg, Lennart: Om verkan av fastighetsöverlåtelse på skaderegleringen i vattenmål (Sv. J. T. 1963 s. 286).

af Klintberg, Lennart och Söderblom, Robert: Partställningen i ansökningsmål enligt vattenlagen (Sv. J. T. 1963 s. 536).

Ljungholm, Carl: Beräkning av expropriationsersättning (Sv. J. T. 1944 s. 132).

Ljungman, Seve: Några vattenrättsliga ersättningsfrågor i allmänt civilrättslig belysning (i Rättsvetenskapliga studier ägnade minnet av Phillips Hult, 1960).³

Ljungman, Seve: Några synpunkter på frågan om ersättning in natura i vattenmål (SVP 167, 1961:8).

¹ En fullständig förteckning över den vattenrättsliga litteraturen återfinnes i Nils Regner: Svensk Juridisk litteratur 1865—1956 (1957), 1957 och 1958 (Sv. J. T. 1959 s. 406), 1959 och 1960 (Sv. J. T. 1962 s. 93) samt 1961 och 1962 (Sv. J. T. 1963 s. 677).

² Tidigare i detta verk betecknat såsom af Klintberg a. a.

³ Tidigare i detta verk betecknat såsom Ljungman a. a.

- Ljungman, Seve och Stjernquist, Per: Den rättsliga kontrollen över mark och vatten I—II (1961).
- Löwing, Folke: Bör dämningsskada uppskattas årsvis? (Sv. J. T. 1937 s. 148).
- Löwing, Folke: Intrång å kvalificerad allemansrätt (SVP 408, 1949:7).
- Nystrand, Stig: Avstyckad ersättningsrätt — ett vattenrättsligt skadeståndsproblem (Sv. J. T. 1962 s. 231).
- Riben, Olof: Några spörsmål rörande vattenlagens bestämmelser till inteckningshavares skydd (Sv. J. T. 1947 s. 574).
- Sterne, Bengt G.: Metoder för beräkning av ersättning för ianspråktagen vattenkraft (SVP 144, 1957:5).
- Sterne, Bengt G. och Svensson, Stig: Ersättning i penningar för ianspråktagen vattenkraft vid ökad utbyggnad av ett kraftverk (SVP 144, 1957:5).
- Strahl, Ivar: Fyra expropriationsrättsliga uppsatser (1926).
- von Sydow, Hugo: Om vissa grunder för bestämmande av dämningsskada å jord (SVP 127, 1921:3).
- Viklund, Nils: Ett vattenrättsligt spörsmål (om skyldighet att utföra åtgärd till skydd mot skada å enskild egendom) (Sv. J. T. 1939 s. 186).
- Winroth, A. O.: Om skadestånd (1907).
- Österholm, Georg: Till frågan om rätt att tillgodogöra annan tillhörig vattenkraft och några därmed sammanhängande spörsmål (SVP 391, 1946:17).
- Värdering vid expropriation. En serieföredrag för expropriationsdomare m.fl. (1954).
-

SAKREGISTER

Adekvat kausalitet 6
Affektionsvärden 28
Allmänna intressen 9
Allmänt ändamål 97
Andel i vinst 50
Anläggningskostnad vid leverans av ersättningskraft 54
Anläggningskostnad för vattentäkt 82
Anmälan enligt 9:72 126
Anmälan om inlösen 124
Annuiteter av uttagningskostnad vid leverans av ersättningskraft 56
Ansvarighetsgrunden 5
Avbrott i leverans av ersättningskraft 73
Avbrott i leverans av ersättningsvatten 82, 85
Avkomsträtt 99
Avloppsvatten, skada genom 88, 98
Avstyckning 18
Avtalsfrihet betr. ers. kraft 80
Avtalsfrihet betr. vattentäcksfrågor 83
Avträdesdag 108

Befrielse från skyldighet att leverera ersättningsvatten 83
Betaldningsdagar 108 ff
Betaldningsförsummelse betr. ers.kraft 77
Betaldningsförsummelse betr. ersättningsvatten 83 ff
Bidrag till kostnad för vattentäkt 82 ff
Biträde vid reparationer 73
Bruttokraft 48
Bruttonytta 49
Bygdekrafts inverkan 67
Byggnader 98

Culpa 5

Delägarskap i dödsbo 17
»Del av» fastighet 18, 20
Direktbetalning av ersättning 107 f
Dolus 5
Dröjsmål med fullbordande av kraftanläggning och krattöverförings påbörjande 72

Egen fastighet, skada å 29, 122 f
Elektrisk kraft, rätt till 99
Elektroteknisk sakkunskap 67
Engångsersättning i pengar 86
Erläggande av penningersättning 102 ff
Ersättningsskyldighet i allmänhet 10

Fardag 102, 108 f
Fideikommiss, ersättning till 106
Fiske 94
Fiskebodar 95
Fiskeförbud 95
Fiskeredskap 94
Flera skadevällare till skada å vattentäkt 84
Flottningsskada 88 ff
Flyttning av byggnad 107
Force majeure o. dyl. 76
Fordringsägares rätt att påkalla provning av ersättningsbelopp 127 f
Framtida regleringar 24
Fullföljande av inlösenbeslut 102
Följdskada 27

Fördelning av nedsatta ersättningar 122 f
 Fördelningssammanträde 124
 Förebyggande av skada 9, 12
 Förfallet ersättningsbeslut 118
 Förfallotid för uttagningskostnad 72
 Förhöjning med 50 % 90 ff
 Förlust av vattenkraft annorledes än genom tillgodogörande 42
 Förmånsrätt för skadestånd vid bristande leverans av vatten 83
 Förmånsrätt för vite och skadestånd vid bristande leverans av ersättningskraft 79
 Försumlighet vid fullgörande av kraftöverföring 75
 Försumlighet vid leverans av ersättningsvatten 83
 Försutten uppsägningstid 110

Grannelagsrätt 17, 26 f
 Gravationsbevis 107

Hyresgäst 114

Ideell skada 28
 Inlösensskyldighet 18 ff
 Inskrivningsdomare 125
 Insättning i bank av nedsatta ersättningar 121
 Inteckning 15
 Inteckningshavare part i visst fall 46
 Invallad mark 96

Jämkning av bidragsskyldighet betr. vattentäkt 85
 Jämkning av ersättning 24

Jämkning av ersättningskraft och uttagningskostnad 68

Kapitaliseringsprocent 87
 Karta över inlösningsområde 19
 Konstnärlig verksamhet 27
 Kostnader, nedlagda på egendom 35
 Kraftförlust vid omsättn. i elkraft 63
 Kretsen av ersättningsberättigade 7, 29
 Kvittning 8, 92

Lagakraftbevis 107 f
 Ledning till mottagningspunkten 61
 Likvid å intecknings huvudstol 125
 Lös egendom 25, 109, 111
 Lösen av återstod 18

Maskinistbostad 35
 Mottagningsorgan 69
 Mottagningspunkt 61

Natureffekt 31
 Naturvärde av falldel 49
 Nedsättande av ersättningsbelopp 103 ff
 Nedsättande av uttagningskostnad 57
 Nettokraft 48
 Nettonytta 49
 Ny brunn 17
 Nyprövning enl. 4 kap. 69
 Nyttjanderätt 26, 99, 114
 Nödig eller nyttig kostnad 115, 117

Oanträffbar ersättningstagare 106
 Objekt för ersättningsskyldighet 6
 Omfattning av skadan 20
 Orsakssammanhang 14

- Pant eller borgen för uttagningskostnad 57
 Penningersättning 17
 Periodtal 63
 Personskada 6
 Positiv handling 6
 Provisoriska anordningar 71
 Provisorisk ersättning 87

 Radiomottagningsförhållanden 27
 Regleringsavgifter 17, 88
 Regleringskostnad 68

 Servitutsrätt 26, 99
 Sista tidpunkt för uppsägning 103, 115
 Skadeförebyggande åtgärd 12
 Skönhetsvärden 26
 Spänning 63
 Storleken av ersättning 8, 11
 Strikt skadeståndsansvar 5
 Strömart 63
 Strömfallsfastighet 43
 Stödjordbruk 21
 Syssloman 74
 Särskild rätt 7, 14 ff

 Taxering av vattenfall 41 f
 Tekniskt uttagbar vattenkraft 31
 Tidpunkt för ersättnings betalning 117 ff
 Tidpunkt för kraftöverförings början 70
 Tillfälligt avbrott i lev. av ers.kraft 76
 Tillgodogörande av återstod av strömfall 22 f
 Tillhandahållande av vatten 81
 Totalersättning av hus m. m. 111
 Tvist om bättre rätt 106
 Tvångsförvaltning 74
 Täkter, förhöjning med 50 %? 93

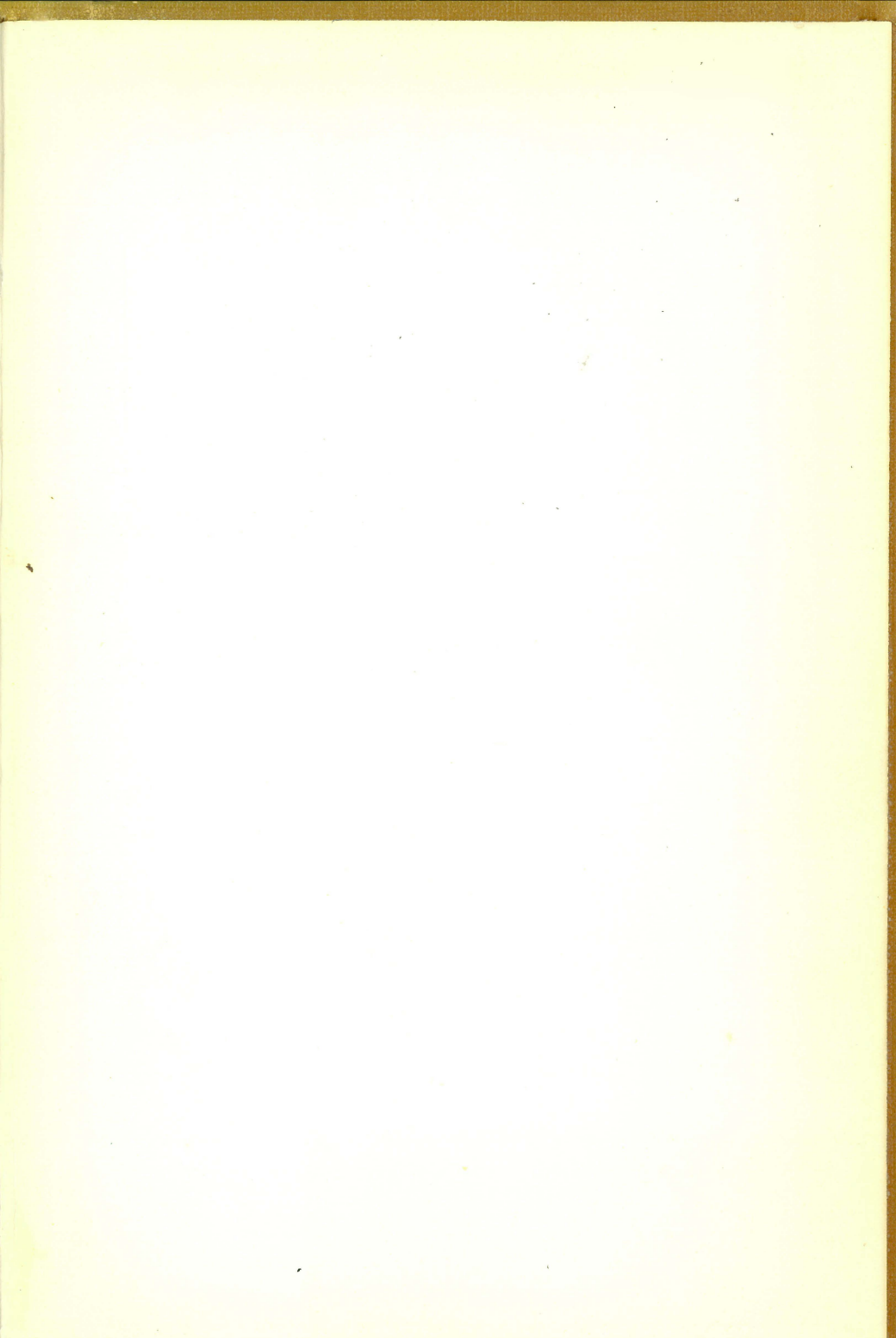
 Underhålls- och driftkostnad för verk för leverans av ersättningskraft 54
 Underhålls- och driftkostnad för vattentäkt 82
 Upplåtelse av rätt till ersättningskraft 47
 Upplåtelse av rätt till ersättningsvatten 84
 Uppskov i ersättningsfråga 87
 Uppsägning 102, 108, 115
 Uppsägningstids längd 113
 Utarrenderad jord, skada å 101
 Utbetalning av nedsatta ersättningar 122
 Utbyggnad utöver medelvattenföringen 64 f
 Utfartsväg 14
 Utmål, lösen av 24 f
 »Utomstående» strömfall 42 f
 Utsikt försämrad 26
 Uttagningskostnad 47 ff

 Vattentäkt 81 ff
 Vattenverksbyggnader 32 ff
 Virkesutdrivning 8, 16
 Vällande 5
 Värdefulla vattenverksbyggnader 32 ff
 Värdeförhöjande åtgärd 35 ff
 Växande skog 94
 Växlande storlek av ers.kraft 64 f

 Ytterligare utbyggnad 24

 Åborätt 91, 95, 99, 101, 114
 Ångreservstation 75
 Återkrav, förbud mot 119 f
 Återköp av ersättningskraft 44

- Återköpsrätt 99
- Återlösningsrätt 129 ff
- Återstod, försvårat eller fördyrat be-
gagnande av 18 ff
- Återupptagande av övergivet företag
129 f
- Ägosyckning 45, 47
- Ändrad uttagningskostnad 59 f
- Ändrade föreskrifter om ers.kraft 66 f,
68 f
- Ändrande eller flyttande av byggnad
107
- Ändring av äldre vattentäkt 84
- Överflyttning av rätt till ersättningskraft
45 ff
- Överflyttning av rätt till ersättnings-
vatten 81, 84
- Överföringsanläggningar 61 ff
- Överskjutande ersättningsbelopp 119 f

Pris inb: 22:50

[64021]